

จดหมายเหตุ

สารวาจาบรรพชา

จดหมาย
ชาววังหน้า

จัดพิมพ์จำหน่าย

โดย

สำนักพิมพ์ ตลิ่งวิทยา

เลขที่ ๗๕๔ ซอยบูรพา ถนนนคร โทรว. ๒๒๔๕๕๖

ราคา ๒๐ บาท

พิมพ์ที่ไทยมิตรการพิมพ์ ปทุมวัน พระนคร โทร. 54837
น.ศ. เพ็ญจันทร์ เหล่ามรกต ผู้พิมพ์โฆษณา 2514

จดหมายจางวางหว่า

คำนำในคราวพิมพ์ จดหมายเหล่านี้^{๕๗}เป็นเล่มสมุด
ใน พ.ศ. ๒๔๗๘

ในรัชกาลที่ ๕ แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ-
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ
เกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระ อิศสริยยศ เป็น สมเด็จพระบรม-
โอรสธำมรงค์มกุฎราชกุมาร ตำแหน่งรัชทายาทอยู่นั้น
ได้ทรงตั้งสโมสรเรียกว่าทวิปัญญาสโมสร เวลานั้น
สมเด็จพระบรมโอรสประทับอยู่ที่วังสราญรมย์ สโมสร
จึงมีสำนักอยู่ในสวนสราญรมย์ ได้มีการประชุม การ
เล่น และการเลี้ยงเป็นคราว ๆ ทำนองเดียวกับสโมสร
อื่น ๆ

พระบาท สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรด
ทรง “เล่น” อยู่ตามอย่างที่เคยเห็นชัด คือ ละครอย่าง

หนึ่ง สโมสรอย่างหนึ่ง ออกหนังสือพิมพ์อย่างหนึ่ง

ในเรื่องละครได้ทรงมาตั้งแต่ครั้งเสด็จอยู่เป็นนักเรียนในประเทศอังกฤษ และได้ทรงพระราชนิพนธ์บทละครมากเรื่องกว่าใคร ๆ ที่เราทราบ (อาจะมีเว้นก็แต่กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์) ดังที่ปรากฏอยู่ในวรรณคดีแล้ว ส่วนสโมสรนั้นก็ได้ทรงเริ่มตั้งแต่ในประเทศอังกฤษ คือสามัคคีสมาคมของนักเรียนไทย ครั้นเสด็จกลับกรุงเทพฯ แล้ว ก็ได้ทรงตั้งสโมสร คือ ทวีบัญญัติสโมสร สโมสรเสือป่า และสโมสรอื่น ๆ การออกหนังสือพิมพ์ก็ทรงเริ่มในประเทศอังกฤษ เช่นกัน ได้ทรงออกหนังสือพิมพ์ในประเทศนั้น เรียกว่า "The Looker-on" ซึ่งเป็นหนังสือนำ "สามัคคีสาร" คือออกก่อน เมื่อเสด็จกลับกรุงเทพฯ แล้วก็ได้ทรงออกอัมพวะสมัชช ทวีบัญญัติ จดหมายเหตุเสือป่า จดหมายเหตุของราชนาวีสมาคม ดุสิตสมิต เป็นต้น หนังสือพิมพ์เหล่านี้มีผู้นับเป็นเจ้าหน้าที แต่ทรงพระราชนิพนธ์มาก

และโปรดเกล้า ๆ ให้ชวนผู้อื่นเขียนด้วยเหมือนกัน

ทวิบัญญัติ เป็น หนังสือ ของ ทวิบัญญัติ สโมสร
ออกเดือนละครึ่ง หนังสือทนาดลงพิมพ์เป็นพระราชนิพนธ์
หรือทรงตรวจโปรดแล้ว ที่เบ็ดเตล็ดนนักคอกว่าทรงเอา
เป็นพระราชอุระมาก ครนเมื่อเสด็จพระราชดำเนิน
หัวเมืองฝ่ายเหนือตลอดถึงมณฑลพายัพ ซึ่งสมยนั้นยัง
ไม่มีรถไฟไปถึง จะทรงดูแลหนังสือทวิบัญญัติที่ออกอยู่
ทางกรุงเทพ ฯ ไม่ได้ จะส่งหนังสือถวายทอดพระเนตร
ก็ไม่ทันเพราะเวลาเดินทางตั้งเดือน และในคราวที่เสด็จ
เดินทางจากนั้นไปโน้นอยู่เรื่อย ๆ เช่นนั้น เวลาที่จะทรง
หนังสือก็มันอย (แต่กระนั้นก็ยังได้ทรงพระราชนิพนธ์
โคลงนิราศพายัพทงเรื่อง ซึ่งได้พิมพ์ในทวิบัญญัติ)

การเสด็จพระราชดำเนิน เมืองเหนือ คราวนั้น
เป็นเวลาราว ๒ เดือน ไม่โปรดที่จะให้หยุดออกหนังสือ
ทวิบัญญัติในระหว่างนั้น จึงทรงมอบพระองค์เจ้ารัช
แจ่มจรัส (กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์) กับพระยาไพศาล

ศิลปศาสตร์ (เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี) ให้ร่วมกัน
 เป็นบรรณาธิการออกทวิบัญญัติ ตลอดเวลาที่เสด็จไม่อยู่
 สองท่านนั้นได้ให้वान (มีทั้งไหว้และวาน) ให้คนอื่นช่วย
 เขียนบ้าง แต่ระวังเลือกจำเพาะผู้ที่เชื่อว่าจะถูกพระราช
 อภัยไฉน ได้หนังสือที่เป็นเนื้อเป็นหนังจากกรมหมื่น
 ชินวรสิริวัฒน์ (กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระ
 สังฆราช) กับเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค)
 เป็นต้น นอกนั้นบรรณาธิการชั่วคราวทั้งสองท่านต้อง
 ช่วยเขียนกันเอง แลเขียนส่วนมากในทวิบัญญัติที่ออก
 ในระยะนั้น รวมเป็นหนังสือ ๗ ฉบับ เพราะเมื่อเสด็จ
 กลับแล้วก็ยังโปรดให้ทำไปก่อน

จดหมายจากวางหว้าเป็นหนังสือที่เจ้าของ เขียน
 เพื่อจะลงทวิบัญญัติในระยะนั้น แต่แรกตั้งใจจะใช้
 ต้นฉบับหนังสือฝรั่งนำมาแปล ๆ ลงไปเพื่อให้แล้วเร็วทัน
 กำหนดที่หนังสือจะออก แต่เมื่อเห็นว่าถ้าตามอย่างฝรั่ง
 ล้วน ๆ ผู้อ่านภาษาไทยจะไม่ “ซึม” ก็ได้ตัดข้อความ

ให้เป็นไทย ๆ ในที่สุดกลายเป็นเขียนเองแทบทั้ง ๆ ฉบับ
กล่าวได้แต่ความคิดเดิมมาจากฝรั่ง

ต่อมาอีกหลายปี เมื่อทวัญญาได้เลิกไปนาน
แล้ว ปรากฏว่าคนอ่านยังจำจดหมายจางวางหว่าได้กัน
มาก บรรณาธิการหนังสือเสนาศึกษาได้ขอต่อเจ้าของ
ให้เขียนอีก เจ้าของจึงได้เขียนอีกฉบับหนึ่งคือฉบับ
ที่ ๗ ซึ่งแม่ภาษาอังกฤษอยู่ก่อนยาว เจ้าของก็แต่ง
เองล้วน ตามที่จำได้ดูเหมือนจะไม่มีเค้ามาจากหนังสือ
อื่นเลย.

อนึ่งมีความอยู่ชอหนึ่งในเรื่องจดหมายจางวาง
หว่า ซึ่งแม่เกือบ ๒๕ ปีมาแล้ว ก็คงจะมีโอกาสขแรง
ควรวน คือว่าเมื่อจะเขียนจดหมายเหล่านี้ลงทวัญญา
นั้น ผู้เขียนนกกหาชอที่จะใช้ ไม่ต้องการชอชอนนาง
แต่ไม่ต้องการชอชอสามัญเกินไป คิดหาชอชอคนอ่าน
อ่านหนเดียวจำได้ แลคงจะไม่เอาไปปนกับชออื่น คิด
ดังนั้นจึงใช้ว่า จางวางหว่า ซึ่งสมประสงค์ทุกประการ

แต่ครั้นหนังสือออกไปในทวีปญญาหน้อยหนึ่ง ก็มีผู้
ใหญ่(ไม่ใช่คนอื่นคนไกลคือเจ้าพระยาภาสกรวงศ์) ถาม
ว่าทำไมเอาชื่อจากวางหว้ามาใช้ ผู้เขียนบอกว่า เพราะ
จะเลือกชื่อที่ไม่สำคัญ คนอ่านอ่านทีเดียวก็นั่งในความ
จำทีเดียว ท่านย้อนถามว่า ถ้ากระนั้นเหตุใดไม่คิดชื่อ
ใหม่ ทำไมเอาหนังสือไปยกให้จากวางหว้า ซึ่งเขียน
จดหมายอย่างนั้นไม่ได้เป็นแน่ เมื่อได้ฟังดังนั้นผู้เขียน
ก็เอะใจขึ้นมา ถามว่าจากวางหว้าเคยมีตัวจริง ๆ หรือ
ท่านตอบว่ามีจริง ๆ คนผู้ใหญ่ในรุ่นของท่านรู้จักกัน
ทั้งนั้น จากวางคนหนึ่งของกรมหลวงวงษาธิราชสนิทชื่อ
จากวางหว้า จากวางหว้าเป็นคนโตซึ่งเจ้านาย ชุนนาง
แลคนทั่ว ๆ ไปรู้จัก เพราะเป็นคนทรงใช้สอยสนิทของ
พระราชวงศ์ผู้ใหญ่ ผู้ทรงตำแหน่งหน้าที่สำคัญใน
ราชการ จากวางหว้าเป็นคนเข้าไหนเข้าได้ จึงเป็นคน
สนิทมากในสมัยก่อน แลเป็นคนมั่งมั่งด้วย

นั่นเป็นความรู้ใหม่ของผู้เขียนจดหมาย จากวาง

หว่า ที่เลือกซื้อเช่นนั้นเพราะเหตุใดก็โตแข็งแรงมาแล้ว
แต่ไม่เคยนึกเลยว่าจะมี จางวางหว่า ตัวจริงใน แผ่นดิน
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า แลพระบาทสมเด็จพระจอม
เกล้า ก่อนผู้เขียนเกิดช้านาน ผู้เขียนจะขอโทษก็ไม่รู้จะ
ขอโทษใคร จึงเป็นแต่เพียงกล่าวไว้ในที่นี้ว่า ชื่อ
จางวางหว่าในจดหมายเหล่านี้เป็นชื่อคิดขึ้นลอย ๆ มิได้
ตั้งใจจะใช้ชื่อคนที่เคยมีตัวจริง ๆ เลย

การ รว ม จ ด ห ม า ย จ า ง ว า ง ห ว ่า พื ม พ ้ เป็น เด ม
ค ร ง น ทำ ตาม คำ ข อ ของ ผู้ เคย อ ่าน หลาย ท่าน ซึ่ง ผู้ เขียน
ขอ ชอบ ใจ

ถนนประมวญ

วันที่ ๑ มิถุนายน ๒๔๗๘

จดหมายจากวางหว้า

จดหมายเหล่านี้ เป็น ของ จาก วาง หว้า เศรษฐี
เมืองฉะเชิงเทรา มีถึงบุตรชาย ซึ่งในตอนนั้น ๆ กำลัง
ออกไปเรียนวิชาอยู่ในเมืองอังกฤษ

จากวางหว้าผู้แต่เดิมก็เป็นผู้ขูดสน แต่เป็น
คนมีความเพียรแลความสามารถ ทำมาหากินตั้งแต่เป็น
คนจนไปจนเป็นคนมั่งมี มีโรงสีไฟอยู่ที่แม่น้ำบางปะกง
อย่างน้อย ๒ โรง มีโรงเรือยจักรอยู่ที่ไหนบ้างจนจำ
ไม่ได้ เรือใบบรรทุกสินค้าก็มีหลายลำตลอดถึงมีเรือไฟ
เชิงขนาดเรือไทรงันต์เดินทะเลได้ด้วย

เทือกเถาเหล่ากอจากวางหว้า แต่เดิมจะเป็น
มาอย่างไรไม่สู้ปรากฏ นอกจากที่จะสันนิษฐานได้จาก
ถ้อยคำที่กล่าวในจดหมายเหล่านี้ เมื่อเด็กและหนุ่ม
จากวางหว้าเป็นผู้ที่ไม่ได้ทิ้งเวลาเสียเปล่า เมื่อบวชก็ได้

จดหมายจางวางหว่า

ฉบับที่ ๑ ถึงนายสนธิ บุตร

ผู้ออกไปเป็นนักเรียนอยู่ในประเทศอังกฤษ

ฉะเชิงเทรา วันที่ ๑๔ พฤศจิกายน

ถึงเจ้าสนธิบุตร

เรื่องจรสมุทรรถกลับมาถึงวันนี้ ได้ทราบข่าวว่า
ได้ไปส่งเจ้าลงเรือเมล์ออกจากสิงคโปร์ไปเรียบร้อยแล้ว
แต่เดิมข้าก็ตั้งใจจะไปส่งเจ้าให้ถึงสิงคโปร์ แต่ใน
สองวันนั้นเผอิญติดธุระหลายอย่าง ซึ่งถ้าไม่รีบทำก็
อาจจะฉิบหาย ความคิดเดิมจึงไม่สำเร็จ การที่ข้าตั้งใจ
จะไปส่งเจ้าลงเรือเมล์ใหญ่นั้น ก็โดยประสงค์จะให้
โอวาทแก่เจ้าไปตามทาง เพราะเวลาอยู่ฉะเชิงเทราก็
ติดโน่นติดนี่ไม่มีใครจะมีเวลาพูดกันได้

ประโยชน์นั้นเป็นของแพงที่สุด แต่เป็นของหาง่าย
 เปรียบเหมือนมาฆาทกขิงเจ้าของเป็นผู้สละอายุบาป หาก
 ว่าจะหาขอกสองสลึงเฟื้อง ตอเมอมมาอยู่กับตัวแล้ว
 จึงแพง แพงแก่ผู้เป็นเจ้าของ และถ้าเจ้าเป็นเจ้าของก็
 จะแพงแก่ข้าผู้เป็นพ่อของเจ้านควย

คำที่แม่ของเจ้าขอให้ข้าช่วยสอนว่าอย่าให้เจ้า
 ว่างเรียนจนเกินกำลังวังชาไปนั้น ไม่เป็นคำที่จะพึง
 ต้องสอน เพราะข้ารู้ยู่ที่ว่าเจ้าไม่ทำเช่นนั้นเป็นแน่ การ
 ที่ข้าแบ่งกำไรโรงสีและเงินค่าขายอื่นๆมาให้เจ้าไปเรียน
 เมืองนอกครั้งนั้น ก็โดยหวังจะให้เจ้าเก็บเอาวิชาอันเป็น
 ประโยชน์ซึ่งเกลดอนกล่นอยู่ในที่นั้น กลับมาให้ เต็มเปี่ยม
 ที่เจ้าจะบรรจุนในตัวของเจ้า มาได้ อย่างเดียวกับเมื่อเจ้า
 ยังเป็นเด็กเมื่อเจ้าพบชนมอร้อยเข้า ได้ทักคกงินจน
 ท้องกางฉะนั้น เมื่อเขาจำหน่ายวิชากันในห้องเรียนก็
 หรือที่ใด ๆ ก็ดี เจ้าจงอย่ารู้กระตาคกล้วใครจะว่าเป็น
 ผู้ตะกละตะกลาม จะกอบโกยเอาได้เท่าใดจงเร่งกอบ

โกยเขาเกิด ในโลกเรานี้ของดีที่ไม่มีเจ้าของหวงห้าม
 ก็อยู่แต่วิธเดียว ถ้าใครมักได้จะกอบโกยเขา
 จนรู้เท่าสมเด็จพระเจ้าสังฆราชก็ไม่มีใครรังเกียจ ของดี
 ชนิดอื่น ๆ มีโลมถือตะบองคอยบ้งกันอยู่ทุกสิ่งทุกอย่าง
 เมื่ออายุเข้าเท่ากับเจ้า ข้าไม่มีโอกาสในทาง
 วิชาเรียนอย่างเจ้า แต่เจ้าเดี๋ยวนี้ไม่มีโอกาสชนิดที่หา
 เคยมีนั้นเหมือนกัน คนเราบางคนรู้จักราคาเงินด้วยไม่มี
 เงิน ถ้าจะมั่งมั่งด้วยใช้มือเปล่าเที่ยวพยายามเก็บเล็ก
 ผสมน้อยได้คราวละเฟื้อง ละสลึง จากเงิน หลายโกฏิ ทุ่ม
 อยู่ในโลกัน คนบางคนรู้ราคาเงินด้วยพ่อตายทิ้งมรดกไว้
 ให้ร้อยชั่ง แล้วลงมือจำหน่ายประหนึ่งว่าได้ดอกเบ็ย
 เดือนละร้อยชั่ง คนสองจำพวกนี้กรูราคาเงินเหมือนกัน
 แต่รู้ไปคนละอย่าง

คนเราบางจำพวกรู้จักคุณค่าของความสัตย์ โดยเหตุ
 ที่ได้เคยคบค้ากับพวกซุก บางจำพวกรู้ได้ด้วยเป็นผู้
 หมั่นไปฟังเทศน์ทุกวันพระ

คนบางคนทราบว่าเหล่าเป็น ของ ชั่วโดย เหตุที่
 พดขมา บางคนรู้ ได้ด้วยมีแม่คอยมดมือโยงเขียนมา
 แต่เล็ก

บางคนทราบว่า การ พัน เป็นของ ชั่วโดยเหตุที่
 มีลูกหลานคอยล้างผลาญเอาไปให้นายบ่อนมั่งมี บาง
 คนทราบได้ด้วยจะมีอะไรปะบั้งอะไรก็ติด ๆ ชัด ๆ ไปหมด
 เพราะผู้จะทำอะไรไปมั่งจิวไฟเสียคนยังรุ่ง ๆ บางคน
 ทราบด้วยมีนิสัยสูงกว่าที่จะเป็นผู้ ใฝ่ฝันในทางนั้น ดงน
 ฉนไต

การ เรียน วิชา ก็สำเร็จ ได้ด้วย วิธีต่าง ๆ กัน
 บางคนเรียนได้อย่างตัวข้า โดยเก็บโน้นผสมนี้อย่าง
 แวันแค้น เรียนกอดได้วัดโพ เรียนข้อได้ทวดแจ่ง ไป
 ชนแม่กนเขาที่วัดศาลาปูนกรุงเก่า แต่เมื่อพากเพียรหนัก
 เข้ามั่นทนไม่ไหวมันก็ต้องรู้บ้าง คนบางคนเรียนวิชาได้
 ชยาเจ้า คือเอาเงินแทนหญ้าแพรกคอกมะเขือ ถ้าไม่
 ขาดความพยายามก็คงได้วิชาเหมือนกัน

การที่จะเรียนวิชาได้ด้วยวิธีใดนั้นไม่สำคัญ ขอ
 สำคัญอยู่กับตัวผู้เรียนต่างหาก เปรียบเหมือนคนต่างกวาง
 จะตองด้วยนาซมฝรั่งก็ได้ ตองด้วยนากระเทียมก็ได้
 เมตตองแล้วกอรอยทั้งสองอย่าง ขอสำคัญคือต่างกวางที่
 จะเอาลงตอง จะต้องเป็นต่างที่ยังไม่เนา ถ้าเนาเสียแล้ว
 จะตองด้วยนากระเทียมหรือนาซมซวดละต่ำลง มันก็
 ไม่เป็นรตทงนน บุคคลที่สบเสาะว่าเรียนวิชาที่เหมือน
 ต่างกวางตอง ถ้านิสัยใจค้อมันเนาเสียแล้ว ถึงจะว่าเรียน
 ด้วยวิธีใด มันก็คงไม่เป็นเรื่องทงสน

ตามที่กล่าวมาแล้วและยังจะกล่าวต่อไปนี้ ใช้
 ว่าข้าประสงค์ จะแสดงธรรม กัณฑ์โต ให้เจ้าฟัง ก็ห้ามมิได้
 ด้วยข้าทราบเต็มใจอยู่ว่า คนที่มความคืดยอมเทศน์ให้ตน
 เองฟังกัณฑ์ใหญ่ ๆ อยู่เสมอ และเข้าใจตัวเอง
 ชมซาบตกว่าทธรรมกะถกอื่น ๆ สามารถจะแสดงให้ฟัง
 ได้ อีกประการหนึ่งถ้าผู้อื่นแสดงโอวาทให้เจ้าฟัง ด้วย
 จำนวนแล้ววิธีซึ่งไม่เป็นที่เข้าใจกัณฑ์ตลอด ก็อาจเป็นทาง

ให้เกิดความเข้าใจผิดอันจะยิ่งช้ำร้าย

ข้าจำได้ว่าตัวข้าเองเมื่อเล็ก ๆ ก็เป็นตัว

อย่างพยานความชอนน้อย ในเวลานั้นอายุข้าราว ๆ

สิบเจ็ดปี อยู่กับท่านเจ้าอธิการจันทวดีปากกล้วย มีอุป

เสภาเจียมคนหนึ่งแก่เห็นข้าช้ำกโหดเหี้ยม อยากจะช่วย

เกอหนนบวชเรียนให้ วันหนึ่งอุปเสภาเจียมออกมาจาก

พังเทศน์ เห็นข้าเล่นอยู่กลางลานวัด ก็เรียกเข้าไปใกล้

แล้วถามว่าข้าอยากจะชนสัตว์หรือไม่ ฝ่ายเด็ก ๆ ที่

เล่นอยู่ด้วยกันเมื่อโดยนตงนั้น ก็พากันมารุมฟังอุปเสภา

เจียมอธิบายว่า ถ้าข้าอยากจะชนสัตว์จะจัดการบวช

ให้ แล้วรับเป็นโยมอุปถากต่อไป

อายุการชนสัตว์ ในเวลานั้นเมื่อเล็กทอย

กองแลตองเตแล้ว ข้าก็อยากจะชนอยู่บ้าง แต่ข้าไม่

ต้องการจะชนในเวลาทอายุแจ่ม อายส อายหม อาย

แดงมากอยจะล่อแน่นอนอยู่เช่นนั้น เหตุฉะนตงแต่วนนมา

ข้าก็คอยหลบอุปเสภาเจียมตะพัดไป ในวัดสถานนั้นเดิม

กำหนดไว้ว่าข้าจะบวชเถรก็เลยไม่ได้บวช เลยเหลวไป
 ออกถึงสืบ

การเล่าเรียนนั้นถ้าจะว่าไปก็เหมือนกับการกินข้าว
 เมื่อกินแล้วเจ้าทราบไม่ได้ว่าปลาที่ปลวกหรือไก่แพนงแกง
 นกทมฺคุณ ไปเป็นเลือดเป็นเนือบำรุงกำลังชีวิต แต่
 เจ้าจะโง่สักหน่อยเจ้าก็ทราบได้ว่า อาหารชนิดไหนทำให้
 เจ้าต้องเรียกยาประสะกานพลู หรือประสิทธิโอสถ ถ้า
 หนักมอดต้องเต็มบรรณด้วย

ในตอนเย็นถ้าเจ้ากินข้าวกับปลาแห้งปลาข้างกับ
 น้ำพริกสะเดา เต็มขนมหม้อแกงถั่วกับของหวานอื่น ๆ
 เต็มครบแล้ว นอนกลางคืนถ้าเจ้าฝันว่าราพณาสูรมา
 บิดใส่จนเกือบขาด และเมอตนั้นชนรบผลนผลนออกจาก
 ทนอน เจ้าคงทราบทันทีว่าผู้ที่มาเข่าฝนนั้นไม่ใช่ผู้
 โกล คือรุกขเทวดาตนสะเดากับผลถั่วในขนมหม้อแกง
 นนเอง

ความชอบเป็นจริงฉันใด การเล่าเรียนก็เป็นจริง
ฉันนั้น ในเวลาที่เรียนเจ้าทราบไม่ได้ว่าอภัยบราหรือ
ยกลิตหรือลยิกหรืออะไร ที่จะเป็นเลือดเป็นเนื้อทำให้
เจ้าเป็นผู้มีกำลังวังชาต่อไปในภายหน้า เจ้าทราบอยู่แต่
ว่าของเหล่านี้ หากว่าจะไม่เป็นยาอาตบบริหารก็คงไม่ทำ
ให้ธาตุวิบัติ การเรียนที่จะทำให้เจ้าปวดท้องนั้น คือการ
เล่นแฉกการคบค้าสมาคมในหมู่พวกพ้อง ซึ่งนับว่าเป็น
การเล่าเรียนแพนทหนึ่งเหมือนกัน แต่เป็นแพนทสะเดา
แลขนมหม้อแกงถวอนจะกินชุ่มชามไม่ได้

ท่านทมสตีบุญญาบางท่านยกปัญหาชนกล่าวว่
การที่เสียเงินส่งลูกหลานไปเรียนเมืองนอกนั้น ได้ประ-
โยชน์พอกับทุนที่ตอลงไปหรือ การที่ท่านถามเช่นนี้
เพราะเห็นนักเรียนไป เมืองนอก ปวดท้อง กลับมานั้นมาก
ว่าตามจริงพวกที่กลับมาโดยสมบูรณ์ ร่างกายไม่มีโรค
ไซเจ็บตดตวมานนกมบาง แต่ตามธรรมดาแมวเนาถ้า
ลยอยอยู่ในคลองสักสองตัว ก็พาให้น้ำเหม็นไปด้วยครึ่ง
คลอง

นี่แหละ การลงทุนส่งลูกหลานไปเรียนเมืองฝรั่ง
 นั้นได้ประโยชน์พอหรือไม่ ถ้าถามเช่นนั้นจะต้องกลับ
 ถามว่า ถ้าขอลูกหมูตัวละ ๑๐ สลึงมาเอารำกับดอก
 จอกขุนจนอ้วน ไม่ช้าก็มาราคาถึงตัวละ ๑๐ ตำลึง ดงน
 จะได้ประโยชน์หรือไม่ ถ้าขอแบ่งเฟืองหนึ่ง มะพร้าว
 เฟืองหนึ่ง มาทำขนมไข่เต่าขายได้ ๓ สลึง แล้วมีหน้า
 ไข่ไข่กะลามาพร้าวทำจำขาย อันละไฟได้อีกเป็น ๔ อัน
 ดงน จะได้ประโยชน์หรือไม่

เจ้าไม่ต้องสงสัยเลย ถ้าไม่ไปทำเหลวเสีย ถึง
 อย่างไร ๆ มันก็คงได้ประโยชน์ อะไรมันสอนให้รู้แล
 ให้เขาวุ่นไว อ้ายนั่นมีประโยชน์ ถ้ามีเงินชอถึงจะแพง
 หนอยกยิ่งดี

การออกไปเมืองฝรั่งมันไม่ได้ทำให้คนอัปรีย์เป็นแต่
 เด็กมันสัญชาติจะอัปรีย์อยู่แล้ว มันทำให้หนกชน เด็กท
 สัญชาติมันจะดี ถ้าได้เล่าเรียนวิชาดี มันก็ดชนเท่านั้น

ใช้ว่าวิชาแลการไปเมืองนอกมันจะทำให้คนมีนิสัยขงก
หามิได้

เด็กทมนเกิดมาสำหรับอัปรีนิน จะไปเมืองนอก
หรืออยู่เมืองในมันก็อัปรีนินได้ แต่คงจะอัปรีไปคนละ
อย่าง เป็นต้นว่าเด็กทสนดานมันเล่นเบย ถ้ามันไม่
ใครมีโอกาสมันก็เล่นเพียงไฟตอง ถ้าโอกาสมันให้ มัน
ก็เล่นซิมเซกจบยก แล้วเลยถึงไปถั่วหัวโต ตามหมู่คน
ทมนสมาคม ถ้าแหละมันรู้จักชกโกไหวดี คนเขา
หลงลมมันเขากจ้งมันใช้ แต่อย่าคิดเป็นอันขาดว่ามัน
ตั้งใจทำงานให้เจ้าขุนมูลนาย เพราะใจมันอยู่กับถั่วกับ
ไปของมันต่างหาก

เด็กทมนจะตถึงอย่างไร ๆ มันก็คงดี มันจะเรียน
หนังสือแต่ตามวัด เรียนหนังสือฝรั่งกับครูแขก หรืออย่าง
เอกเพียงสวนกุหลาบเท่านั้น มันก็คงพอเลือกใส่ไปได้
ถ้ายิงส่งมันไปเรียนเมืองนอกชอกนา ตลอดถึงออกชฟอด
เคมบริชเหล่านนควย มันก็คงตหนักชน วอเรียนทงสอง

อย่างมีแปลกกันอยู่หน่อย แต่ว่าถ้ามันเรียนอย่างกระยา-
จกหัวมันไม่สูง ถ้าเรียนอย่างกระตุมกรเวลามันจะเกา
หัวจะต้องเออมแขนสักหน่อยจึงจะเกาถึง อ้ายบางคนมัน
จะต้องตอแขนด้วยเสียอีก

วิธีเรียนทั้งสองอย่างทุกด้าวมาน มันแปลกกัน
เหมือนมวยวัดกับมวยนายขนมต้ม อาจชนะได้ทั้งสอง
ทาง มวยนายขนมต้มเห็นจะดีกว่าสักหน่อย แต่นาย
ขนมต้มจะต้องมีกำลังอยู่บ้าง ถ้าไม่เช่นนั้นอ้ายข้างโน้น
มันจะเอาแรงเข้าโถมเหวี่ยงแหเอานายขนมต้มมันลงไป
เพราะมันโกรธที่นายขนมต้มชขายท่าทางมวยดีมาชกมัน

พูดถึงการส่งลูกไปเมืองนอก ทำให้ระลึกชนได้
ถึงเจ้าสัวแก้ว แต่เดิมเคยขายหมหรือแลกชาวพอง
อะไรอันหนึ่งก็จำไม่ได้ ต่อมาเงินทองทำภาษีอากร
รวบพอใช้ มดลูกชายขอเจ้าสอนเป็นเด็กเชื่อ ๆ อยู่สัก
หน่อย ตาพ่อเสียเงินให้เล่าเรียนเอาจริง ๆ จัง ๆ ข้าง
ว่าตัวเอง ตองหากินตั้งแต่ เป็นคนเลวมาจนเป็นคนดี

ถึงคราวลูกจะให้มันเป็นคนตีเพชตคลาขเสียแต่ตนคนเดียว
 ครั้นถึงเวลาสมควรก็ส่งเจ้าสอนไปยุโรป กล่าวว่ามันจะ
 ได้ชบตัวเสียสักหน่อย อ้ายเรื่องไปยุโรปเรียกว่าไปชบ
 ตัวน ข้าเองก็ไม่เข้าใจว่ามันจะเป็นได้อย่างไร แลไม่ได้
 เห็นจริงด้วยเลย ทพุดกตามคำเจ้าสวแก้วเท่านั้น

ฝ่ายลูกชายไปถึงเมืองนอกก็ร่ำเรียนได้ดั่งใจได้ไป
 อยู่ออกชฟอด ได้ตกรวดกาสำเริงเรียบร้อยตามแบบแผน
 ครนกลับมาตามทางถึงนาเขยวสสวนกับ เรือไฟที่พาโลง
 เจ้าสวแก้วไปเมืองจีนเสียแล้ว เจ้าสอนเข้ามาถึงกรุงเทพ
 ทราบว่าตัวเป็นกำพร้าว แลว่ามีหน้าชาไม่มอสูตติดตัวออก
 ชนหนง เพราะเจ้าสวแก้วทำภาษีชาติทุนใหญ่สองปี
 พอหมดทุนก็พอตายพอด

ฝ่ายข้าเองก็เสียไม่ได้ ด้วยเคยชอบพอกับเจ้าสว
 แก้วมาแต่ก่อน ครนเจ้าสอนมาหากช่วยจัดหางานให้ทำ
 ดูท่าทางมันออกจะไม่สู้เข้าเคำ แต่เห็นว่าพอเป็นเสมียน
 ข้างฝรั่งได้ ก็นำไปฝากทำการในแบงก์ แต่ก็ไม่ได้เรื่อง

ด้วยเจ้าสอนรู้พงศาวดารการแบ่งก็ มากกว่ามิตเตอร์กรีน
 นายแบ่งก็หลายเท่า การรวมการใหญ่รวมกันหมดก็รู้ ไป
 ลิตกัลลิกโคโนมีผู้เจ้าสอนไม่ได้ แต่เงินบาททำที่โรงกระ-
 ดาษกับเงินบาท ที่สอน ทำตามกรอก หลังโรงแจ็กผิดกัน
 อย่างไร เจ้าสอนหาทราบไม่

ครั้นทำทางจะไม่ได้การ ข้ากจัดการให้ย้ายไปทำ
 หนังสือพิมพ์เจ้าสอนรู้ภาษาต่าง ๆ อย่างน้อย ๔ ภาษา รู้
 ตลอดจนว่าเมืองชิเบตมีอะไรบ้างราวกับเคยไปอยู่สัก ๑๐
 ปี ในดวงดาวพระองค์การมีอะไรบ้างก็ออกจะรู้ วิธีเดิน
 ทพตงแต่รัชกาลพระร่วงแลสมัยชัชวาร์เป็น อย่างไรรู้หมด
 ตลอดพงศาวดาร แต่จะแต่งเรื่องแก้กระสุนพยุหะไปลง
 พิมพ์ก็ไม่สำเร็จ

ตกลงจะให้ทำอะไร เจ้าสอนคงรู้กว้างขวางทุก
 อย่าง แต่ทำไม่ได้ อาจแสดงให้เห็นได้ด้วยวิธีตรีโกโน
 เมตรแลยโฮโลยีว่า ๒ กับ ๒ รวมกันเป็น ๔ แต่จะลงบาญชี
 ชายชาวสาร์ก็ไม่ถูก ลงท้ายข้าเห็นว่าความรู้นั้นมากนัก

จึงพาไปฝากเขาให้เป็นครู ท่านเจ้าพนักงานท่านกษัตริย์
รับ แล้วให้ไปเป็นครูได้หน่อยหนึ่งก็ไปรู้มากกว่าครู
ใหญ่ อธิบายว่าที่สอนกันอยู่แล้วไม่ถูกต้องนั้น ควรทำ
อย่างนั้นอย่างนี้ตามวิธีข้างโก มาบัดนี้ได้ยินว่าลาออก
หลายเดือนแล้ว แต่ยังไม่เห็นกลับมาให้ช่วยทำงานให้ทำ

ที่ข้าเล่าเรื่องเจ้าสอนมานี้ ก็เพื่อแสดงให้เห็นว่า
การที่รู้อะไรไปทุกอย่างนั้นไม่เป็นไร สู้รู้อาพาะแต่ที่จะ
ใช้เป็นประโยชน์ไม่ได้

ให้เจ้าตั้งใจเรียนให้สมประสงค์เถิด เมื่อมีเวลา
ข้าจะเขียนถึงเจ้าต่อไป

(ลงนาม) จากวางหรั้า

จดหมายจางวางหว่า

ฉบับที่ ๒ มิ่งบุตรชาย

เมื่อได้เห็นใช้เงินฟุ่มเฟือยนัก

ฉะเชิงเทรา วันที่ ๕ พฤษภาคม

ถึงเจ้าสนธิบุตร

ด้วยหมื่นชาติตรวจดูบัญชีรายจ่ายของเจ้า ตูมัน
หนักมือชนทุกเดือน ถ้าปล่อยตามใจเจ้าไม่ซ้เจ้าคงจ่าย
เงินเกือบ ๆ เท่า กรมเก็บ กระทรวง พระคลัง มหาสมบัติ
แปลกกัน แต่กรม เก็บลงบัญชี จ่ายตาม คำสั่งกรม สาร-
บัญชี แต่เจ้าคงจะลงจ่ายตามคำสั่งของตัวเองทงนั้น
ส่วนเงินจำเพาะส่วนค่าเล่าเรียนของเจ้านั้น ก็ดูเสมอ ๆ
ตัวอยู่ จึงเป็นที่เห็นได้ว่า ในเรื่องเรียนวิชาเจ้าไม่ได้
จำเวิญชนเลยแต่ความรู้ ในทางสุ่ยสุ่ย ของเจ้าเต็มโต

ชนเรวณัก เงินที่เสียในส่วนเรียนแท้ ๆ นั้น จะสูงจนแล
 สูงเร็วเพียงไรซ้ำไม่ว่า ด้วยเจ้าจะเสียเงินค่าเล่าเรียน
 มากได้ ต่อเมื่อเจ้าเรียนวิชาสูงเช่นเดียวกับเจ้าไม่ไว้ใจ
 หรือไม่ได้เป็นเจ๊ก พ่อแม่ก็เสียเงินค่าโกนจุกหรือตัดเปีย
 ให้เจ้าไม่ได้ ส่วนเสอบอนด์สะตริตแลดินเนอร์คาลตัน
 นั้น ไม่เกี่ยวกับการว่าเรียนแลการที่เจ้าจะเป็นเสมียน
 โรงสีต่อไปนั้นเลย แลเมื่อข้ากล่าวแก่เจ้าว่าข้าต้องการ
 ให้เจ้าว่าเรียนโดยอย่ารู้จักกระหมัดกระหมื่นนั้น ข้าไม่
 ได้หมายความว่า จะขอบอนด์สะตริตไว้สำหรับตัดเสอ
 ให้เจ้า หรือไฮเต็ดคาลตันไว้ให้เจ้ากินเข้าเย็น หรือขอ
 สนามมาที่ตาบลเอ็ปชอมไว้แทนสระประทุม สำหรับให้
 เจ้าเล่นไปอย่างฝรั่งที่เมืองนอก หรือช่วยนางละครมาได้
 เป็นนางบำเรอของเจ้า เจ้าอย่าเข้าใจวิปลาคไปต่าง ๆ
 เงินที่เจ้าพุ่มเพื่อยเซนน ทจริงก็ยังไม่ทำให้ข้าต้องล้ม
 ละลาย แต่ตัวเจ้าเองจะล้มละลายในข้อที่จะเป็นมนุษย์
 ต่อไปนี้ในภายหน้า

ข้าได้สังเกตเห็นมานานแล้ว ว่าเงินประเภทรายจ่าย
 ของเจ้าสูงขึ้นไป แต่รายงานที่รับจากมิสเตอร์ไวต์ไม่
 ได้แสดงว่าเจ้าเรียนตจนตามส่วนที่ลงไปนั้นเลย ถ้า
 เป็นการของบริษัทค้าขายก็ใช้ไม่ได้ เท่ากับออกเช็ค
 เป็นเช็ค เอาเงินมาซื้อพริกตำละลายเล่นในแม่น้ำเจ้า
 พระยา หรืออย่างเดียวกับเอาข้าวเข้มทองมาต้มชุนหมูที่
 ไม่รู้จักฉนวน ไม่มีประโยชน์ตรงไหนเลย

ความชอบชานง ๆ มานาน เพราะหวังอยู่ใน
 สมองเจ้ากมมณอยู่บ้าง เจ้าคงมีเวลายังหย่อนรู้ สักตัว
 ไม่ตรงแนวไปเข้ากองไฟเหมือนแมลงเม่า หรือตรงแนว
 ไปลงอะเวจีเหมือนมนุษย์ จำพวกที่ตั้งใจหาดีโดยให้ร้าย
 แก่ผู้อื่น มนุษย์จำพวกนี้หาไม่สู้ยาก ที่เห็นหน้าเป็นคน
 มีหน้าตาอยู่กมบ้าง เมื่อเจ้ารู้จักสังเกตเจ้าจะสังเกตได้
 ว่าคนที่ใช้เงินทองสุรุ่ยสุร่ายนั้น โดยมากเป็นพวกที่ไม่
 เคยต้องเห็นดเห็นอยในเรื่องหาเงิน เป็นแต่คนอื่นเขาหา

เวลานี้ให้พอ ๆ กับที่ประมาณว่าจะได้ในภายหน้า ถ้า
ไม่อย่างนั้นข้าบอกล่วงหน้าได้ว่าเจ้าจะเดือดร้อน ถ้าแล
ใครหลงเป็นหนของเจ้า ก็จะไม่พลอยเดือดร้อนต้องวิ่งตอง
เตนด้วยเหมือนกัน

วิธมนุษย์เราจะมั่งมีได้รวดเร็วขึ้นถ้าพูดกันโดย
ทางตรงไปตรงมากมอยู่สองทาง คือคนอื่นเขายื่นให้เมื่อ
เขายังเป็นทางหนึ่ง เขาทงไว้ให้เมื่อเขาตายทางหนึ่ง
ส่วนการมั่งมีเร็วด้วยวิธีเดินกรอก คือวิธีมด ๆ เลี้ยว ๆ
ลัด ๆ นนุกมมาก แต่ถ้านำมาจารไนก็ราคาไฟเบียด
สุภษิตอาหรับเขาว่า ดินยาวทำชวดสน เจ้ายอมทราบ
อยู่แล้ว การมั่งมีด้วยวิธีเดินกรอกนี้ใช้ไม่ได้ ถ้าตาย
แต่หนุ่มก็ตกนรกเร็ว ถ้าตายแก่บางที่ตกแต่ยังไม่ตายก็
ได้ ดั่งมดตัวอย่างอยู่บ้าง

วิธีมั่งมีโดยตรงไปตรงมา ทั้งสองชนิดที่กล่าวมา
แล้ว คือเขายื่นให้เมื่อเขายังเป็นหรือทงไว้ให้เมื่อเขา

ตายนั้น ไม่เป็นวิธีที่เจ้าจะได้ง่าย ๆ เพราะข้าจะไม่ยื่นให้
 ก่อนที่เจ้าสมควรจะได้ แลถึงเวลานอายุข้าหลายสิบเข้า
 ไปแล้วก็จริง แต่ข้าก็ยังมั่งคั่งวังชาภิรยาอาการว่องไว
 ด้อย ข้าตั้งใจอยู่ว่าจะไม่ตายลงไปเพื่อความสะดวก
 แก่เจ้า

เมื่อเจ้ากลับมาเมืองไทย ถ้าเจ้าไม่เลวเต็มทีเจ้า
 ก็คงได้ทำการในบริษัทอันข้าเป็นหัวหน้าอยู่นั้น แต่เสมือน
 ที่แรกเข้าทำการในบริษัทนั้นไม่ว่าเป็นบุตรหัวหน้ากรรม-
 การหรือหัวหน้ากุล ตำแหน่งที่ ๑ คงเหมือนกันหมด คือ
 ตำแหน่งเสมือนสามัญ ซึ่งเมื่อถึงวันที่ ๑ เดือนใหม่ ก็
 มีโอกาสที่จะเซ็นชื่อรับเงินของบริษัทไปได้ ๒๐ บาทถ้วน

ข้าจะยื่นตำแหน่งหัวหน้าๆ ในบริษัทให้เจ้าไม่ได้
 หากว่าข้าจะให้ได้ ก็จะไม่เป็นประโยชน์แก่เจ้าไปก็วัน
 แต่จะเป็นอันตรายแก่บริษัทไปยี่ดียวนัก ในชั้นภวรรค
 พรหมของบริษัทอันเป็นตำแหน่งที่ข้าอยู่นั้น ก็ยังมีทว่าง

ดมไป ใครจะชนมาอยู่ด้วยอีกก็ได้ แต่ในบริษัทนี้ไม่มี
 รอกสำหรับชักใครได้ ถ้าจะชนให้ถึงยอดก็จะต้องปีนขึ้นไป
 มาเองตั้งแต่คนกลางชนมาทางนั้น ส่วนตัวเจาก็จะเป็นผู้ที่
 ได้ร่าเรียนมามากกว่าเสมียนธรรมดา ควรซึ่งเจาจะปีน
 ได้เร็วกว่า แต่ความเร็วความช้าในชันขึ้นอยู่กับตัวเจ้า
 เอง เมื่อเข้าได้เปิดทางให้แล้ว เจาก็จะต้องใช้วิธีจะเป็น
 ผู้ดำเนินและปีนต่อไป

ความเป็นผู้มีสติปัญญาสามารถ หากว่าจะเป็นที่
 ของหยิบยื่นให้กันได้ ถ้าเราบรรจุก้ามให้คนบางคนไป
 เป็นเครื่องหากิน มันเดินไปตามทางพบหมากัดกันเข้า
 มันหยุดดูเพลินเสียประเดี๋ยวเดียว สติปัญญาที่คงตกหาย
 ยามก็คงสูญ คนบางคนให้แต่ยามมันเปล่า ๆ มันก็คง
 เก็บหนตายไปขายเป็นอาหารแมว ได้ทรัพย์ ๑ กากะณิก
 มาชอนาตาลกบนาตมแลกดอกไม้จากนายมาลาการ จน
 มั่งมื่นทุกชนแล้ว ยังจะทำกรงหีบต่อเอาสติปัญญาของ
 คนอื่นไปเก็บลงยามไว้ด้วยเสียอีก

การส่งลูกไปยุโรป บิดามารดาที่พอจะส่งได้ไม่

กล้าส่ง ก็เพราะขอทักดูลูกชายจะไปอยากเป็นคนใจ
คอกวางขวางในหมู่เพื่อนดังกล่าวมาแล้ว

การที่บิดามารดาพากันกลัวบุตรชายจะหลงว่าตน
เป็นลูกชายแบงก้ออฟองแดนตน ก็มมุดทศควรกลัวอยู่
บ้าง ด้วยเด็กบางคนกว่าจะรู้สึกว่าเป็นบุตรนายมา
นายมีนายสินนายแดงเราธรรมดา ๆ ไม่ได้มีพ่อเป็นแบงก
หรือเทวดาทเกยวของกับชมทรัพย์ดี ไม่มีเวลาจะกลับตัว
เสียแล้ว เด็กบางคนไม่รู้สึกเขาเสียเลยทีเดียว เมื่อ
กลับมาเมืองไทยกลับคิดว่า จะได้เป็นเสนาบดีเขาด้วยซ้ำ
แต่ขอหมแอมบชนสูงเช่นนี้ เป็นการตั้งหน้าทำการงาน
แข่งกับคนเป็นอันมาก (ประเทศเรามี ๖ ล้าน ๖ แสน
ตามบัญชีสำมะโนครัวที่ประมาณใหม่) หมายถึงหลัก
สำคัญอันมีอยู่เพียง ๑๐ หลักเท่านั้น ไม่เป็นข้อทพง
จะตเตียน แท้จริงเป็นความคิดที่ควรอดหนุนด้วย ถ้า
มีคนมแอมบชนเช่นนมาก ๆ ก็ยงตหนักชน เพราะ
ต่างคนก็ต่างแย่งกันทำดีโดยประกวดกัน ใครชอบ

ชนโก้ได้เนือยงเสือก้าถ้วหัวโตกัฟากันเล็ก เขาเวเลามะ
 ใช้ในการแข่งกันทำดี จนการงานต่าง ๆ ก็ดียงขึ้นไป
 ทุกวัน ก้าลังและความคิดที่ใช้ในการแข่งชันกันนั้น
 ย่อมเป็นผลแก่บ้านเมืองทงนน ฝ่ายท่านที่ท้าวราชการ
 ตำแหน่งสูง ๆ อยู่แล้ว หากว่าจะชอบชนโก้ได้เนือยง
 บางก็จะต้องละเว้น ด้วยเราจะต้องเข้าใจว่าถ้าท่านได้
 เป็นข้าราชการผู้ใหญ่ ในสมัยที่มนุษย์ตงหม่นคนตงใจ
 ทำดีแข่งชันกัน เพื่อแย่งตำแหน่งซึ่งไม่มีกตำแหน่ง
 ตงนนท่านก็คงได้เป็นด้วย ชนะคนอื่น ๆ ในทางทำดี
 ประกวดกัน และเมื่อท่านได้ชนะแล้วท่านจะต้องไม่กลับ
 แพ้ ท่านจึงจะรักษาตำแหน่งไว้ได้ เหตุฉะนจึงเห็นว่า
 ถ้ามีคนทแอมบิชนสูงตงทกล้าวแล้วตงกหม่นคน จะเป็น
 ประโยชน์ยงนัก

ส่วนชอทบิตาบางคนไม่กล้าส่งลูกไปร่ำเรียนใน
 ยุโรป เพราะกลัวมันจะไปทำเป็นคนใจใหญ่่นั้น ก็มิ

มวลควรวกอยู่จริงตั้งได้กล่าวมาแล้ว แต่จะพูดได้อีก
 ทางหนึ่งว่า ยุโรปเป็นตำบลสำหรับทดลองนิสัยเด็กได้
 เด็กคนไหนถ้ามั่นจะดีแล้ว ส่งไปยุโรปกลับมามันก็ไม่
 เน่า อย่างผ้าประเจียดถ้าอดบั้น ร.ศ. ได้ก็ต้องเรียกว่า
 ดีจริงฉันใด เด็กที่ส่งไปยุโรปถ้าได้เล่าเรียนในสถาน
 วิชาชั้นสูงแล้วไม่เน่ากลับมา ก็เรียกว่าพอใช้ได้ฉันนั้น
 เรื่องการเงินทองมีคนกล่าวอยู่แล้วว่าชาวบ้านมัก มี
 เสี่ยงเหมือนหนงว่าชาวอาจสชาวเปลือกเกวียนหนึ่งให้เป็น
 ชาวสารเกวียนบนก็ได้ และเงินของข้าแต่ละบาทเกือบ
 จะติดอยู่กับตัวชาด้วยไซ้ตุ๊กแก แต่ที่จริงเจ้ากอยู่มากับ
 ข้าแต่เล็กจนบ้านน เจ้าคงทราบแล้วว่าเมื่อถึงคราวที่
 สมควร ข้าก็คงควักเงินโดยตลิตลาน แลมิได้ควัก
 ออกมาน้อยกว่ากำมือเลย

ข้าจะขอกกล่าวเสียตรง ๆ ในทันทีเดียวว่าคนที่ทำ
 ใจคอกว้างขวาง ด้วยเงินที่ ตัวไม่ต้องเหอตกหามาได้เอง
 หรือ เป็น คนโอบอ้อมอารีด้วยเงินของคนอื่น นั้นใช้ไม่ได้

อย่างตัวเจ้าเวลานี้ ถ้าทำเป็นคนใจใหญ่ก็ไม่ได้ทำด้วย
เงินของตัวเอง ด้วยแต่เจ้าเกิดมาเจ้ายังหาเงินไม่ได้
สักสิ่งหนึ่ง ความประสงค์จะเป็นผู้มีใจกว้างขวาง
กระทำโอบอ้อมอารีต่อเพื่อนฝูงนั้น เป็นต้นเหตุทำให้
ทำการในบริษัทนั้นแน่นไปด้วยเสมียนตรีเสมียนโท ราคา
ตั้งแต่ ๓๐ บาทไปถึง ๕๐ บาท คนเหล่านี้จะเป็นเสมียน
ตรีและเสมียนโทอยู่จนหมวดหงอก ไม่มีช่องคูที่จะเป็น
อะไรต่อไปได้ เพราะเป็นผู้ชอบทำใจคอกว้างเมื่อไม่มี
ทุนจะทำได้ จึงต้องใช้เวลา ๘ ชั่วโมงใน ๑๒ ตรีกรตรอง
ว่า ควรจะได้รับอนุญาตให้เบิกเงินเดือนล่วงหน้าด้วย
เหตุใด แลในเวลาอีก ๓ ชั่วโมงนั้น ใช้ร่างหนังสือ
ขอเบิกเงินเดือนล่วงหน้า ๕ เดือน หรือใช้ในการนั่งกอด
เข้าเสียใจเมื่อขอเขาไม่ให้ เวลาที่ใช้ในการตรีกรตรอง
ว่าควรจะได้เงินเดือนล่วงหน้าด้วยเหตุใดนี้ ถ้าจะใช้ใน
การคิดหาเส้นทางที่จะทำให้กำไรของบริษัทจำเจริญขึ้นไป ก็
จะเป็นประโยชน์แก่ตัวเอง ตามส่วนที่จะเป็นประโยชน์

แก่บริษัท ข้าจะทำอย่างไร ๆ ก็คงอดเงินเดือนให้
ไม่ได้ แลข้าก็คงไม่ยอมอดเป็นแน่

ในเวลานี้ข้ามีความต้องการจะเป็นคนมีใจ
เฮ้อเพื่อชอบเลี้ยงดูเพื่อนฝูง พาไปดูละครแข่งมาเลี้ยง
ข้าป่วย แลสุรุ่ยสุรายด้วยวิธีต่าง ๆ เช่นนั้นแล้ว เจ้าจง
รอดใจดูจนได้ทำการแล้วสักปีหนึ่ง ต่อนั้นไปถ้าเจ้ายัง
อยากเป็นคนใจกว้างขวางอยู่อย่างเก่าก็ตามใจเจ้า ไม่
ต้องอดต้องกลั้นต่อไป เพราะข้าจะทราบได้ว่าเจ้าไม่ได้
เกิดมาสำหรับเป็นนายตัวเอง

เมื่อข้าได้กล่าวกับเจ้ามาดังข้างบนนี้แล้ว เจ้าก็
คงจะตอบว่าข้ายังไม่เข้าใจ ด้วยในโรงเรียนและมหา-
วิทยาลัยยุโรปมันไม่เหมือนเมืองนี้ เขาทำกันอย่างไร
ก็ต้องทำไปตามเขา เข้าเมืองตาหลิวต้องหลิวตาตาม
แลเข้ากรุงโรมต้องทำตามชาวโรมัน หรือเมื่ออยู่ใน
ตำบลที่เขาดับไม้ขีดไฟกัน ด้วยจุ่มก และชลูกปาก ด้วยข้า
ป่วย ก็จะต้องทำไปด้วยตาม ๆ กันเป็นแพะชน จะไป

ทำแปลกกับคนอื่นอยู่คนเดียวก็ไม่ได้

คำทักกล่าวเขินนมัมน์เหลวทงเรื่อง คนโบราณ
 ท่านอื่นเว้นตัวอิต่าง ๆ ไว้หลายหมื่นปีแล้ว สำหรับที่
 เด็กหนุ่มจะเลือกเสียคนแลทำบ้าได้ตามชอบใจ ไม่ว่าเจ้า
 จะทำบ้าในเมืองหรือเมืองนอก มันคงไม่แยกประเภท
 ไปจากที่ท่านวางแบบไว้นั้นได้ จะผิดกันบ้างก็แต่ผ้อย
 เท่านั้น เพราะฉะนั้นเจ้าจงอย่ากล่าวว่ามีไม่เข้าใจว่า
 เมืองนอกมันเป็นอย่างไร ด้วยซ้ำทราบสนิทตติเดียวว่า
 จะเมืองนอกหรือเมืองใน เจ้าก็คงไม่ทำบ้าแปลกแบบที่
 ท่านบักนั้นมาแต่โบราณไปได้ ความประพฤตินิตใดที่
 เมืองนั้นนับว่าอยู่ในประเภทบ้าแลดับหาย ที่เมืองนอกมัน
 ก็คงประเภทเดียวกันทงนั้น อนึ่ง คนที่ตองทำอะไรตาม
 อย่างคนอื่น ๆ ไปหมดนั้นมันเป็นคนไม่มีแวว เป็นมนุษย์
 ตามัญเหมื่อนกับมนุษย์ก ๓๐๐๐ ล้าน ที่ฝรั่งเขามอยู่
 ในโลก ถ้าคนเราตองทำตามอย่างกันไปหมดอย่าง
 เจ้าว่า บ้านนกกคงยังไม่มีใครนุ่งผ้า ด้วยตาอาดมกับยาย

อู่ฟ่แกไม้ไต้บุงผ้า ลูกหลานของแกเกิดมาก็คงจะเอา
 อย่างเปลือยกายต่อ ๆ กันมาจนบ้านนี้ เพราะไม่มีใคร
 จะกล้าทำแปลกกับคนอื่น ๆ เจ้าควรวินตที่สุดทมนุชย์
 เมื่อสองสามพันปีมาแล้ว เขามาคิดหาหาญดีกว่า
 เจ้า ในข้อที่กล้าทำผิดกับคนอื่น โดยเป็นผู้ลงมือประดับ
 ภายด้วยใบไม้หรือหนังสัตว์ ถ้าเขาฉลาดเหมือนเจ้า
 ตลอดมา บ้านเจ้าจะหนาวนักหนา

ผู้ชายที่ไม่กล้าทำอะไรผิดกว่าผู้อื่น เป็นคนใจ
 เหมือนผู้หญิงที่กลัวผีในแพชชน จะกระตักตัวหน้อย
 ก็กลัวผิดแพชชน ซึ่งกลัวยิ่งกว่าอบาสีกากลัวศัลชาติ
 แพชชนท่านสอนสั่งอย่างไร ก็จะต้องปฏิบัติตามประหนึ่ง
 ว่าตัวเป็นทาส ซึ่งแพชชนได้ออกเงินไปทำสาธารณ
 ธรรมมาได้ ทาสแพชชนเหล่านี้พระราชบัญญัติเลิกทาส
 ก็ช่วยไม่ได้

การทำอะไรทำตามพวกนั้นก็ เหมือนกับ ช้างโซลง
 ซึ่งถ้าต่างตัวต่างแตกกระจายเพ่นพ่าน อาละวาดไป

ตามลำพังทุก ๆ ตัว ก็จะไม่เจ้าฝรั่งมาขอคุดลองข้าง
เมืองไทย เพราะการคุดลองข้างจะมีไม่ได้ ถ้าข้าง
๓๐๐ ตัวแตกกระจายไป ๓๐๐ ทิศ ก็จะต้องมีข้างต่อ
หลายร้อยเชือก ซึ่งจะมีไม่ได้ หรือมีได้ก็ไม่เป็น
ประโยชน์พอที่จะมีไว้ เพราะฉะนั้นการคุดลองข้างจะต้อง
เล็กทีเดียว

เหตุที่บริษัทขายดวนนายแตร ต้องพากันมาเข้า
เพนียดได้ความลำบากนี้ ก็เป็นเพราะทำอะไรทำตามกัน
ไปไหนก็เฮตามกันไปหมด ตัวไหนมีน้ำใจกล้าหาญ
กว่านายสนธิบุตรชายจางวางหว่า ในซึ่งไม่รังเกียจที่จะ
ทำผิดกับตัวอื่น ตัวนั้นก็แตกโหลงกลับไปป่าได้ก่อน

อนึ่ง ในการคุดลองข้างนี้ เจ้าจะจำได้ว่า ถ้าจะให้
โหลงไปทางไหนต้องมีข้างนำออกหน้าไปก่อน ข้างนำ
ตัวต่างวาชอพลายศรี เวลาไม่มีอะไรจะทำกยนเคยว
ไบไฟ่ทำตาปรีอ ประหนึ่งว่าไม่มีอินเตอเรสต์อะไรใน
โลก ต่อเมื่อโหลงจะเข้าเพนียดพลายศรีตัวเอกจึงออก

หน้า เดิน ๆ รอ ๆ ทำทางเหมือนพยักเรียก โขลงว่า ให้
 เขามาทางบกกานเถิด ข้างในมีอะไรหน้าคุณก็ ชาวบ้า
 ชาวดงอย่างพวกเอ็ง เข้ามา ในกรุง จะต้องเห็น เป็นขวัญ
 ตา ถ้าไม่อย่างนั้นจะมาเสียเที่ยวเปล่า ๆ ฝ่ายข้างโขลง
 เมื่อได้ยินพลายศรีกล่าวชักชวน ดังนั้น ออกไม่ใคร่ ใจ
 แต่บางตัวเซื่องายก็ออกเดินตาม อ้ายตัวอื่น ๆ มัน
 เหมือนนายสนธิบุตรจากวางหว้า มันก็ออกเดินตามกัน
 ไปหมด ครั้นเขาเพนียดกันแล้วถึงเวลาจะลำบาก พวก
 ในโขลงจะต่อว่าเจ้าศรีดี เจ้าศรีเลงหายไปเสียแล้ว .

ในหมู่เด็กหนุ่ม ๆ ถ้ามามากเข้าด้วยกัน คงมีพลาย
 ศรีอยู่ด้วยทุกฝูง เจ้าจะต้องสังเกตเสียแต่แรกว่า ใน
 หมู่ที่เรียกว่าเป็นเพื่อนฝูงคบค้าสมาคมกันนั้น คนไหน
 เป็นพลายศรีจะต้องทราบไว้ ถ้าเห็นออกหน้านำโขลง
 เมื่อใด เจ้าจงเล็งแตกโขลงไว้ก่อนดีกว่า อยู่คนเดียว
 มันจะเหงามักหน้อยก็ดีกว่าเข้าไปเบียดกัน ให้เขาต้อน
 จิวไปจิวมาในเพนียด

ในที่สุดแห่งจดหมายฉบับนี้ ข้าขอให้เจ้ารีบ
ประหยัดการใช้จ่ายลงไปให้มาก ถ้าเจ้าทำได้เจ้าไม่
ต้องเขียนจดหมายมาบอกข้าให้เสียเวลา เพราะบัญชี
ใช้จ่ายของเจ้าคงจะบอกอยู่แล้ว ถ้าเจ้าทำไม่ได้ก็ไม่
ต้องเขียนหนังสือมาอธิบายว่าเป็นด้วยเหตุใด เพราะข้า
รู้ยู่หมดแล้ว เจ้าคงไม่มีอะไรมาอธิบายใหม่กว่าที่ข้า
ได้ฟังมาหนักกว่าหนักแล้ว

(ลงชื่อ) อางวางหรั้า

จดหมายจางวางหว่า

ฉบับที่ ๓ ถึงนายสนธิ ผู้บุตร
ผู้ได้บอกมาว่าจะขอไปเรียนชั้นเวทคณิต
เมื่อใดได้เป็น บ.เอ. แล้วจึงจะกลับ

ฉะเชิงเทรา วันที่ ๑๔ พฤศจิกายน

ถึงเจ้าสนธิ ผู้บุตร

จดหมายของเจ้าเขียน เมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน
เรื่องที่เจ้าเกิดความเพียรใหญ่โตถึงจะเรียนเอาดกรบ.เอ.
นั้นข้าได้รับแล้ว ข้าขอสรรเสริญความมักใหญ่ใฝ่วิชา
ของเจ้า แต่อบายของเจ้าบางเหมือนจอหนัง ถึงข้า
จะแก่แล้วก็มีแว่นตาใส่พอเห็นได้ว่าเจ้า ยกเอา การเรียน
วิชาชั้นสูงให้เป็นหมอกบังตาข้า เท่ากับเอาขมลงใส่ปาก
มาทาแว่นตาข้าเสีย เพื่อจะไม่ให้ข้าเห็นในเวลาที่เจ้า
ทำหัวทกกันขวิดเล่นตามชอบใจ

เจ้าต้องเข้าใจว่าเจ้ากลับมาจะทำการในโรงสีข้าว
 แลที่ ๆ จะเรียนเอา บี.เอ. ในการสีข้าวก็คือโรงสีนั้นเอง
 ออกจากฟอด แล เคมบริชไม่มีโปรเฟสเซอร์ ที่จะ ส่งสอน
 แลสอบไล่ให้ตกกรเจ้าในวิชาประเภทนี้ได้ ด้วยไม่ได้มี
 “โรซมิลลิงสกูล” ที่ฟอด หรือ “โรซมิลลิงไทร
 ปอช” ที่เคมบริช เจ้าจงอย่าหลงว่ายูนิเวอร์ซิตีจะทำ
 ให้เจ้าเป็นเสมียนโรงสีดีสมกับเงินแลเวลาที่เสียไป ถ้า
 เจ้าเรียนได้ตลอดตามวิธีบัลคิสกูลก็พอใช้อยู่แล้ว

มนุษย์เราบางคนเล่าเรียนมีความรู้เป็นอันมากจาก
 สมุดตำรา บางคนมีความรู้ด้วยเรียนจากความคุ้นเคย
 แลความสังเกต คนบางคนรู้จากเอกเซียมที่ ๑ ในตำรา
 ยุคลิต ซึ่งแปลตามแบบเรียนว่า “สิ่งทั้งหลายซึ่งเท่า
 กับสิ่งอันเดียวกัน สิ่งเหล่านั้นเท่ากันหมด” แลเอก
 เซียมที่ ๘ ซึ่งแปลว่า “จำนวนเต็มย่อมใหญ่กว่าส่วน
 ของมัน” (ถ้าเจ้าไม่เคยเรียนยุคลิตเจ้าก็คงไม่เข้าใจ)

คนบางคนทราบแอกเซียมที่ ๑ ด้วยได้เคยรู้เคยเห็นว่า
 เรือจ้างของเจ้าเขยว กว้างยาว แลลึกเท่ากับ เรือจ้างของ
 เจ้าแดง เรือจ้างของเจ้าเซ่งก็เท่ากับเรือจ้างของเจ้าแดง
 เพราะฉะนั้นเรือจ้างของเจ้าเขยวกับของเจ้าเซ่ง เมื่อ
 เวลาไปจดทะเบียน เจ้าพนักงานคงกำหนดให้ว่าจะรับ
 คนโดยสารได้เท่ากันทั้งสองลำ ส่วนแอกเซียมที่ ๕ นั้น
 เจ๊กชายหมู มั่นกยอมทราบอยู่ทุกคน ว่าหมูทั้งตัว มั่นตอง
 มากกว่าชาหมูชาเดี่ยวอยู่เอง

คนซึ่งมีความรู้จำเพาะที่ได้เรียนจากตำราหรือ
 จำเพาะที่ได้เรียนจากความสังเกต เคยได้เห็นได้ยิน
 ไม่ใช่ไม่ได้ มันยังไม่พอ ด้วยมันรู้แค่ว่า รู้ไม่จริง มัน
 ต้องคนที่เรียนรูจากตำรามาดองทำเห็นได้จริงจึงจะใช้ได้
 ถ้าเจ้าเปิดดูในคำภีร์ของอำแดงบัตัน เจ้าจะทราบได้ว่า
 ถ้าจะทอดเนืองงกับหอมฝรั่งเจ้าจะต้องทำอย่างไร แต่
 ถ้าเจ้าลองทอดดูก็คงกินไม่เป็นรส ส่วนเจ๊กพ่อครัวทำกับ
 ชาวทูกชอบมันเกิดมาไม่เคยรู้ว่าทอดฝรั่งมกตัว แต่

โดยความเคยชินที่ทอดเนื่องต่อกันมาแต่โบราณ แต่กิน
ไม่เป็นรสเหมือนกัน ผู้ขายฝรั่งอันเจ้าของโภชนา
สถานที่เคยเรียกกันว่าไฮเต็ลขายอันไม่ได้ เพราะขาย
นั้นแก่ผู้ศรัทธาด้วย แยกทำเป็นด้วย

บรรดาวิชาต่าง ๆ ที่เจ้าเรียนมาแล้วนั้นคงจะใช้
เป็นประโยชน์ในบริษัทได้ทุกอย่าง ตั้งแต่ภาษาลาติน
ไปตลอดตำราดาว แต่บางอย่างก็มิใช่ประโยชน์ เช่น ภาษา
ลาตินคงจะใช้แต่เมื่อออกข้อสอบอย่างชาวแปลอกชาวสารแล
ไม้ต่าง ๆ ที่ส่งไปออกพิพิธภัณฑ์เมืองฝรั่ง แลตำราดาว
จะใช้ในการบอกขายข้าวได้บ้างกระมัง เป็นต้นว่าเวลา
นดาวพระโน่นไปเกี่ยวข้องกับดาวพระนี่ แสดงว่าอีก
๒ เดือนข้าวจะแพง ให้คนทั้งหลายรีบซื้อข้าวโรงสีจาง
วางหว่าเสียแต่ราคาขงตาเถิด ดงนเป็นต้น

เจ้าจะเห็นได้ว่า แต่เจ้าได้เรียนเพียงเท่านั้นยัง
ไม่ใคร่จะมีทางใช้วิชาได้ทุกประเภท เพราะฉะนั้นเจ้า
ไม่ต้องศึกษาวิชาชนิดที่ยาวให้ลึกลงนักก็ได้ ถ้าเจ้า

กระหายจริง ๆ จะมาหาเวลาเรียนต่อเอาเองบ้างก็คงไม่
ขัดข้อง เพราะเจ้ากมทางอยู่แล้ว

เมื่อข้ากล่าวทำให้เจ้ารีบเรียนให้มาก ๆ นั้น ข้า
หมายความว่าให้เสียเวลามาก ถ้าเจ้าเรียนสูงได้ต่อ
เมื่อไม่ต้องคิดถึงเวลา ก็อย่าให้มันสูงเกินต้องการไป
เลย เปรียบเหมือนถ้าเจ้ามาเวลาอยู่ครึ่งชั่วโมง ถ้าทำ
ขนมจับได้ก็ดี ถ้าทำไม่ทันเอาแต่เพียงบนสับก็ได้ ซึ่ง
จะไปเสียเวลาอีกครึ่งชั่วโมงสำหรับทำบนสับให้เป็นขนม
จับขนนนไม่ควร

ขอฝากคุณเจ้าจะต้องทานน คอตนทางที่จะนำให้
เจ้ารู้จักถนนที่ควรเดิน การเล่าเรียนก็ควรเรียนให้รู้ทาง
แล้วพอที่จะเรียนต่อไปได้ ข้าไม่ได้ตั้งใจให้เจ้าหอบ
รวบเอาวิชาเมืองฝรั่งกลับมาเสียให้หมด ควรจะปล่อย
ไว้ให้คนหลัง ๆ เขาบ้าง ในเวลานี้เด็กหนุ่มถ้ามันไม่รู้
เรื่องอะไรเลย มันก็เอาตัวไม่รอด เพราะฉะนั้นจึงให้
เจ้าเรียน แต่ไม่ต้องการให้เจ้ามีความรู้มากกว่ามนุษย์

อื่น ๆ เพราะถึงเจ้าจะรู้มากเท่าใจเจ้าก็คงไม่เป็นเหตุดีขึ้น
หรือมาโคนหรือใคร ๆ ที่เตาะความรู้ของโลกให้สูงขึ้น
ไปอีกหน่อยหนึ่ง แลได้กำไรเป็นอันมากด้วยกายที่เตาะ
นน

ข้าลงมือหากินอย่างไรก็ได้แล้วให้ฟังแล้ว คือ ลุง
กล่อมแก้วว่าข้ากินข้าวจุก แกจึงเตะออกจากบ้านให้
ไปเที่ยวหากินเอง ข้าก็ไม่มีอย่างอื่นนอกจากจะเชื่อคำ
ลุงกล่อม จึงไปเที่ยวหากินเอง จนบัดนี้ชาวหลายดวง
กินไม่หมดต้องส่งไปขายเมืองนอกอยู่ทุกเที่ยวกำปั่น

แต่เวลาที่หาหากินนั้น ไม่เหมือนกับเวลาที่
เจ้าจะลงมือ เพราะเมื่อกระโน้นมันทำอะไรทำกันง่าย ๆ
เท่ากับแต่โบราณส่งต่อเรือรบได้คราวละร้อยลำ ไม่ช้า
ก็แล้ว เดียวนี้ใครจะต่อเรือรบสัก ๒ ลำก็ต้องกะไปร-
แกรมว่า ๑๕ ปี จึงจะแล้ว เงินที่จะใช้ต้องแบ่งจากบ
ประมาณบละเท่านนเท่า น บางทีต้องกันภาษีอากรบาง
ชนิดไว้สำหรับเป็นเงินต่อเรือรบเสียทีเดียว ดูนัยยิตยาว

นัก ถ้าจะเอาเร็วอย่างเยอรมันเดยวณ บางทีไปวแกรม
 ทตงไวแล้วกตองเปลี่ยนไปใหม่ พตถงเวองเก็บภาษไป
 ตอเวอรบ เมอวานชนเห็นในหนังสือพิมพ์ว่า ภาษท
 เยอรมันกันไวจ่าหน้ายสวนนนวนน ประเภทหนังสือภาษ
 คนตาย

เมอชาลงมือหากินนั้นอะไร ๆ มันง่าย ๆ ไม่ต้อง
 ระบุเลขเศษส่วนก็พอคิดท่นำไรได้ เดยวณเกือบจะตอง
 รู้ตำราดาวจิงจะคนำไรถูก แลเมอคนพบแล้วกมกอยู่
 ราว ๆ เดชิมลท ๓ มันหาเหมือนเมอกระโน้นไม่ ใน
 เวล่านบาทหนึ่งมันกยัง ๕ สลึงอยู่อย่างแต่ก่อน แต่มัน
 มักเป็นสลึงอ ๆ ไปเสีย ๒ สลึง เปรียบความอย่างเดยว
 กับกำไร แต่ก่อนถ้าได้ ๕ บาทมันก็ ๕ บาท เดยวณถ้า
 ได้กำไร ๕ บาท มันก็เป็นค่าเครื่องใช้สักรหรือเสียเฟื่อง
 หนึ่ง ค่าใช้สอยต่าง ๆ เสีย ๒ สลึง ยังค่าอะไรต่ออะไร
 อึกมากมายจนเกือบว่า ถ้าอยากจะรู้กำไรจิงจะตอง
 เรียกนักปราชญ์ทางเลขมาจากเคมบริช วิถีเลขวาง
 กรนทต่าง ๆ เหล่าน มันง่ายไปเสียหมดแล้ว ใช้คิด

ต้นทุนกำไรอย่างใหม่ ๆ ไม่ได้

แต่ถึงอย่างนั้น ในเวลานักยงมของทางทคน
ใหม่ ๆ จะหากินได้เหมือนแต่ก่อน ถ้ามองหาแต่เงิน ๆ
ก็ไม่พบ อย่างเมื่อ ๓๐ ปีมาแล้ว ถ้าเจ้าแบกบั้นคาบ
ศिलाไปทุ่งดระประทุม ก็ยงนกรช่อมได้เต็มกระจาด เมื่อ
๑๐ ปีมาแล้ว บั้นแผดธรรมดาไปเพียงบางชอกได้นกลัน
หม้อแกง เดยวมนนตองชนรถไฟไปเกิน ๆ พระปฐม
อีก ๕๐ ปี ถ้าจะยงนกรช่อมจะต้องชนบั้นแกตลิ่งลูกปลาย
ชนโพยมยานไปตามชอบ ๆ บ้าหิมพานต์

การงานอื่น ๆ ก็เหมือนกัน แต่ก่อนจะผิดหม
ก็ไปชอเส้นมาจากโรงเจก เดยวมนจะตองชอเส้นมาจาก
ประเทศอิตาลิจงจะเป็นหมตลิต หมอนาเครื่องไฟแต่
ก่อนถ้ารวเอาโคลนกับแกลบปะก็พอไปได้ หมอนาเดยว
นถารวกอยากจะเลยทงเสยรวแล้วรวรดไปทีเดยว การ
งานในบริษัทใหญ่ ๆ เดยวมนนตองมหมอความ หมอ

ยา อินนิเนีย จินตะกวี และอะไรบางอย่างก็ไม่น่า ไม่วางหว้าคงจะต้องหาจ้างนักพรต แลฤๅษีไพร่ไว้ให้พร้อมจึงจะมีคนงานทุกแผนก

คนที่เรียนมามาก ๆ นั้น ใช้ว่าข้าจะเห็นว่าใช้ไม่ได้ทีเดียวเมื่อไร ที่ใช้ได้ดีก็มี เช่นเจ้าจ๋องลูกชายสมุหบัญชีจุ่นเป็นตัวอย่าง เจ้าจ๋องคนนั้นเวลาสมุหบัญชีจุ่นยังมี ก็ได้ไปศึกษาศิลปศาสตร์วิชาภาวะสำนักศึกษาปาโมกซ์ เมื่อกลับมาก็ดูหลักนักปราชญ์ดี เปดโตโฮเมอร์เวอร์ยีน มิดตัน พวกนักปรัชญาชวนใจราวกับเคยเป็นเกลือกกันมาแต่เล็ก ๆ เลยจะชักให้เจ้าจ๋องเป็นจินตะกวีเอาด้วยซ้ำ ด้วยซ้ำได้เห็นเคยเขียนอะไรที่รูปร่างคล้าย ๆ โคลงอย่างน้อยสองครั้ง ส่วนสมุหบัญชีจุ่นเป็นคนพอมีอันจะกิน อยู่ดี ๆ ไม่ว่าดี โพล่เอาเงินไปเข้ากับเขาทำภาชี ครนสนับเงินทองมีอยู่เท่าไรก็หมด เรือกสวนไร่นามียุ่ก็ไปเลหลังที่หอรัชฎา ตัวสมุหบัญชีจุ่นเอง เมื่อเสียตกเลยบวชไปอยู่แถบ ๆ เมืองชนบท

ฝ่ายเจ้าจงเป็นคนไม่สู้หมั่น เวลาพอยังมี
 ใจหนักไม่ทำอะไรที่ออกแรง จะมบ้างแต่พยายาม
 จะเป็นมนุษย์ชนิดเวอร์ยลชนอกนายทง ครนสมุหบาญ
 ชรุ่นพลาดลงไปตั้งนั้นแล้ว เจ้าจงเป็นคนมีความคดก
 เล็กขอพยายามจะเป็นผู้มีชื่อเสียงใน ๕๐๐ ปีข้างหน้าว่า
 จะเป็นจินตะกวดตัวเอกในตอนต้นแห่ง ๑๐๐ ปีที่ ๒ ของ
 กรุงรัตนโกสินทร เพราะทราบว่าเป็นผู้ไม่มีชื่อเสียง
 ปรากฏไปอีก ๕๐๐ ปีก็ไม่ทิว แต่ไม่มีกินในเวลาสั้นทิว
 นก ดงนเจ้าจงกหยุดเป็นจินตะกวด ลวแมหาซาบอก
 ว่าจะรับเป็นเลขานุการ ซ้าตอบว่าซาไม่ต้องการเลขานุ
 นุการ ด้วยไม่มีงานพอจะให้ทำ เจ้าจงกลับว่าเต็มย
 ก็ได้ แล้วขอทำลงไปทุกตำแหน่งจนถึงนัการแลคนใช้
 ในออฟฟิศ ซ้าบอกวาเสียใจที่ไม่มีตำแหน่งว่าง ถ้าว่าง
 เมื่อไรจะเรียก

พูดตามจริงซาไม่เชื่อเจ้าจง มันจะทำอะไรได้
 ดูรูปร่างมันแข็งแรงก็จริง แต่ดูก็ริยามันหลบครัง

ตนครึ่งอยู่บ่อย ๆ ตงแต่นนมามันก็มานั่งคอยช้ำอยู่
หน้าออฟฟิศประมาณวิกละ ๒ ครั้ง ว่าเผื่อจะมีตำแหน่ง
ว่างลงใหม่ ลงท้ายช้ำอดรันทนไม่ได้จึงได้บอก
“นี่แน่เจ้าจ๋อง อ้ายการงานในออฟฟิศนั้นมันไม่ว่าง
ง่าย ๆ ด้วยพวกที่ทำอยู่แล้วเขาก็ยอมรักตำแหน่งของ
เขา งานที่จะรับคนเข้าใหม่ได้ก็มีอยู่ดอก แต่กลัวเจ้า
จะทำไม่ว่าง

เจ้าจ๋องตอบทันทีว่างานอะไรทำไหวหมด ช้ำ
เสียท่าก็ต้องรับไว้ แล้วส่งไปอยู่กับพวกกุ๊ตชกกระ สอบ
ช้ำลงเรือ คิดว่ามันอยู่ไม่ได้ก็วันมันก็ไปเอง

ครั้นประมาณ ๓ เดือน เมอชาลมเจ้าจ๋อง
สนิทแล้วจึงได้รับ หนังสือผู้จัดการ ขอ ให้เลื่อน ตำแหน่ง
เจ้าจ๋อง โดยเหตุที่ได้ทำประโยชน์ให้แก่บริษัททุนค่าแรง
กุ๊ตลงไปได้ คือเมอเจ้าจ๋องไปแบกกระสอบอยู่ได้หน่อย
หนึ่ง มันหนักแรงและมันชกเกยจแบกหนักเขา ก็คิดสร้าง
ท.จ.ก. ขนชนิดหนึ่ง คือทำรางสูงพ้นหัวสำหรับให้กระ-

สอบข่าวเดินจากในโรงไปลงเรือได้เอง เป็นแต่ยกกระ
 สอบขบวนวางบนหัววางทางโน้น มั่นก็เลื่อนกรุดไปลงทาง
 น ตงแต่นั้นมาการชนกระสอบข่าวลงเรือก็ใช้คนเพียง
 หนึ่งใน ๑๐ ของจำนวนที่เคยใช้

ข้าทราบอยู่แล้วว่าเจ้าเองเป็นคนขเกยจ แต่
 ความขเกยจของมัน ทำให้บริษัททุนเงินเข้าไปเดือนละ
 มาก ๆ ตกกลางซากตองชนเงินเดือนให้ แล้วเลื่อน
 ตำแหน่งขึ้นมาเป็นชน ๆ จนภายหลังได้เข้าไปเป็น
 เสมียนอยู่ในออฟฟิศ แลทในบริษัทใช้พิมพ์ตมาจน
 บ้านน ก็เพราะเจ้าเองลายมือไม่สุดแลเขียนซ้ำ มันเห็น
 ทำทางว่ามันจะต้องเป็นเสมียนเลวอยู่รำไป มันจึงกวน
 ไม่ได้หยุดจนต้องขอพิมพ์ตให้จนได้ ในเวลานั้นพิมพ์
 ตดยังเป็นของใหม่ ซ้ำยังไม่ใครไว้ใจก็ไม่ใครยอม ด้วย
 กลัวจะเสียเงินเปล่า ครนเมื่อตกกลางขอใช้พอกับงานแล้ว
 ก็กลับลดเสมียนลงไปได้อีกหลายคน เจ้าเองเห็นได้ทก
 ร้องขอเงินเดือนชนนอก ซากตองให้

ภายหลังมา แม่ของเจ้าเกิดมีความคิดที่จะทำ
การค้าขายส่วนตัวบ้าง ด้วยไปได้ตำราทำน้ำปลามาจาก
ไหนว่าแก่นัก มีศรัทธาแก่กล้าถึงลงทุนกว่า ๑๐ ไร่
ในว่า ๆ จะขายทั่วเมืองไทย น้ำปลาอื่น ๆ จะต้องเลิก
หมด โชติเสียงของเมืองระยองก็จะเสื่อมลงไปส่วนหนึ่ง

เมื่อแม่เจ้าได้ลงมือ และลงทุนทำน้ำปลาเป็น
การใหญ่ตั้งแล้ว ข้าดู ๆ เห็นท่าทางจะไม่ได้การ กลับ
จะยุ่งในเรื่องบาฏุนาบาฏูชิ ก็โอรให้เจ้าจงไปช่วย
เป็นผู้จัดการ เจ้าจงไปถึงก็คิดเป็นการใหญ่ ชนต้น
ลงมือบอกขายในหนังสือพิมพ์ แลตีใบปลิวใหญ่น้อย
ร้อยอย่าง มันสมองแพนกันตะกัวในหัวเจ้าจงเคย
หยุดการมานาน บัดนี้ได้อะไรก็เอาใหญ่ เช่นว่า

“น้ำปลาโอซารด มาทแม่นมตหมดเมืองมา
ดองดมขมน้ำปลา จักตุดตมลิมน้ำตาล”

เป็นต้น ส่วนรูปภาพก็มากมายก่ายกอง เป็นต้นว่าทำ
รูปคน ๆ หนึ่ง เมื่อยังไม่ได้กินน้ำปลาดูทุพพลภาพ มี

แรงแมาเกาะถามหาอยู่ถึงครึ่งโหล ครั้นได้กินน้ำปลาแล้ว
 ไม่ก็มากนักย่อย โดยเหตุที่กินข้าวได้ทุกมื้อ ดูร่างกาย
 ลำสันขนาด ๆ แขนเดานี้ มีรูปร่างรูปเสี้ยวหงษ์แสดง
 ว่าผู้นั้นกำลังมากประมาณ ๗ เท่ากำลังเสี้ยวหงษ์ขนาด
 ๘ ฟอง

น้ำปลาที่ท่านนั้นในชนตณกตอง การให้ใช้สำหรับ
 เหยาะโน่นจมน้อยอย่างน้ำปลาธรรมดา ครั้นเจ้าจงไปเป็น
 ผู้จัดการได้ไม่ช้า อ้ายน้ำปลานั้นฟังตามแฉดเวดตชเม้นต
 ตูมันตองใช้ไปทุกอย่าง แม้ครัวคนไหนถ้าไม่ใช้ ถึง
 จะทำไก่แพนงแกงเห็ดเบ็ดถอดให้คนขอรทานกิน มันก็คง
 ว่าไม่อร่อย ถ้าใช้น้ำปลาเจ้าจงถึงจะเอาบูเคิมใส่สำหรับ
 ทุกวัน นายกตองกินข้าวได้ ส่วนกับข้าวใหม่ ๆ ทัด
 ทาชนดวยน้ำปลานนน มกตบอย่างกเหลือจะรำพัน ลง
 ท้ายตเหมือนจะทำทองหีบฝอยทองกเกอบจะตองเหยาะ
 น้ำปลาชนตณดวย

ในตอนนั้น ๆ ที่ เจ้าจงลงมือบอกขายน้ำปลา

นั้นทำให้ชาชนลึกรำไป ด้วยมันลงทุนหนักกว่าหนัก
 หนัก ดูเหมือนมันนอนตรงยั้งรุ่ง ๆ ว่า จะบอกขาย
 อย่างไรจึงจะเสียเงินมาก ๆ เข้าไปกรุงเทพคราวไรก็เห็น
 เจ้าจงไปเที่ยวอยู่ทุกหนทุกแห่ง เป็นรูปคนผอมกับคน
 อ้วนบ้าง รูปชวดนาปลาสูงเกือบถึงอกเขาเห็นบ้าง บาง
 อันเป็นรูปพระเจ้าสุลต่านมัตวหนึ่งชื่อว่า “พระเจ้า
 สุลต่านจะไปรตนาปลาได้อะไร”

ข้าเห็นมันลงทุนหนักกว่าหนักนัก ดูไม่เห็น
 ชานาปลาได้อะไรก็เรียกเจ้าจงมาว่า มันผิดว่าไม่
 อึกมากน้อยก็พบชมทรัพย์เป็นแน่ ขอให้ทำไปอีก
 หน่อยเถิด แต่ตงนหลายครั้งจนลงท้ายข้าจะได้เจ้าจง
 ออก ให้เลิกเรื่อนาปลากันที พอพวกเขาเย็นต์ใน
 กรุงเทพพากันส่งให้ส่งนาปลามากจนรำไป ไม่ช้าก็ต้อง
 ตมนาปลากันทั้งกลางวันกลางคืน เจ้าจงก็ยดรากรแน่น
 อยู่ในโรงนาปลาตั้งแต่นั้นมา ถ้าโรงนาปลาเล็กข้าก็คง
 ต้องจ้างไว้ในบริษัท

เจ้าของคนนแหละ เป็นผู้ทำให้ชา^๒รู้^๓สึก^๔ว่าการ
 เรียน^๕วิชา^๖สูง^๗นั้น ถึง^๘จะ^๙ทำ^{๑๐}การ^{๑๑}ค้า^{๑๒}ขาย^{๑๓}ก็^{๑๔}ไม่^{๑๕}เสีย^{๑๖}เปล่า^{๑๗} ด้วย^{๑๘}
 มัน^{๑๙}สม^{๒๐}อง^{๒๑}มัน^{๒๒}แล^{๒๓}น คน^{๒๔}บาง^{๒๕}คน^{๒๖}ถึง^{๒๗}ไม่^{๒๘}เคย^{๒๙}ร^{๓๐}่า^{๓๑}เร^{๓๒}ียน^{๓๓}อะ^{๓๔}ไร^{๓๕}ก็
 ฉลาด^{๓๖}เฉลียว^{๓๗}ได้^{๓๘}เหม^{๓๙}ือ^{๔๐}น^{๔๑}กัน^{๔๒} แต่^{๔๓}ถึง^{๔๔}จะ^{๔๕}มี^{๔๖}ความ^{๔๗}คิด^{๔๘}ก็^{๔๙}ไม่^{๕๐}
 คุ^{๕๑}ว^{๕๒}รู้^{๕๓}เป็น^{๕๔}เ^{๕๕}ร^{๕๖}อง^{๕๗}ม^{๕๘}อ^{๕๙}เ^{๖๐}ร^{๖๑}อง^{๖๒}ใ^{๖๓}้ ต่าง^{๖๔}ว่า^{๖๕}เจ้า^{๖๖}มี^{๖๗}ความ^{๖๘}คิด^{๖๙}อยู่
 แล^{๗๐}ว^{๗๑}ว่า อาจ^{๗๒}ทำ^{๗๓}ยาน^{๗๔}ัน^{๗๕}ต์^{๗๖}์ แ^{๗๗}ง^{๗๘}ไ^{๗๙}ด้^{๘๐}ด^{๘๑}ก^{๘๒}ว^{๘๓}า^{๘๔}ยาน^{๘๕}ัน^{๘๖}ต์^{๘๗}์ ของ^{๘๘}หม^{๘๙}อ
 เ^{๙๐}ป^{๙๑}ล^{๙๒}ย^{๙๓}น แต่^{๙๔}เจ้า^{๙๕}ไม่^{๙๖}มี^{๙๗}ป^{๙๘}ุ^{๙๙}น^{๑๐๐}ก^{๑๐๑}บ^{๑๐๒}ย^{๑๐๓}า^{๑๐๔}เจ้า^{๑๐๕}จะ^{๑๐๖}ทำ^{๑๐๗}อย่าง^{๑๐๘}ไร^{๑๐๙}ได้ คน
 เ^{๑๑๐}ว^{๑๑๑}า^{๑๑๒}ที่^{๑๑๓}รับ^{๑๑๔}จ^{๑๑๕}ำ^{๑๑๖}ง^{๑๑๗}เขา^{๑๑๘}ทำ^{๑๑๙}การ^{๑๒๐} ถ^{๑๒๑}า^{๑๒๒}ย^{๑๒๓}ัง^{๑๒๔}ไ^{๑๒๕}ด้^{๑๒๖}ร^{๑๒๗}่า^{๑๒๘}เร^{๑๒๙}ียน^{๑๓๐}มา^{๑๓๑}ดี มัน^{๑๓๒}ย^{๑๓๓}ัง^{๑๓๔}หา
 ทาง^{๑๓๕}ใ^{๑๓๖}ห^{๑๓๗}า^{๑๓๘}ย^{๑๓๙}ชน^{๑๔๐}เงิน^{๑๔๑}เ^{๑๔๒}ื่อ^{๑๔๓}น^{๑๔๔}บ^{๑๔๕}่^{๑๔๖}อ^{๑๔๗}ย^{๑๔๘}ๆ^{๑๔๙} เ^{๑๕๐}้า^{๑๕๑} อ^{๑๕๒}าย^{๑๕๓}คน^{๑๕๔}ที่^{๑๕๕}ไม่^{๑๕๖}ไ^{๑๕๗}ด้^{๑๕๘}ศ^{๑๕๙}ึก^{๑๖๐}ษา
 ก^{๑๖๑}ี^{๑๖๒}มาก^{๑๖๓}น^{๑๖๔}อ^{๑๖๕}ย^{๑๖๖}มัน^{๑๖๗}ก็^{๑๖๘}อ^{๑๖๙}อก^{๑๗๐}ความ^{๑๗๑}คิด^{๑๗๒}ได้ แต่^{๑๗๓}ความ^{๑๗๔}คิด^{๑๗๕}มัน^{๑๗๖}มัก^{๑๗๗}ไป
 ล^{๑๗๘}อย^{๑๗๙}แ^{๑๘๐}ว^{๑๘๑}ัง^{๑๘๒}คว^{๑๘๓}ำ^{๑๘๔}ง^{๑๘๕}อยู่^{๑๘๖}ใน^{๑๘๗}อ^{๑๘๘}าก^{๑๘๙}าศ^{๑๙๐}เส^{๑๙๑}ียน^{๑๙๒}าน^{๑๙๓}ๆ^{๑๙๔} จึง^{๑๙๕}จะ^{๑๙๖}เป็น^{๑๙๗}ร^{๑๙๘}ู^{๑๙๙}บ^{๒๐๐}เ^{๒๐๑}้า
 ไ^{๒๐๒}ด้^{๒๐๓} บาง^{๒๐๔}ที่^{๒๐๕}เ^{๒๐๖}ล^{๒๐๗}ย^{๒๐๘}ล^{๒๐๙}อ^{๒๑๐}ย^{๒๑๑}สุ^{๒๑๒}ญ^{๒๑๓}ไ^{๒๑๔}้^{๒๑๕}เ^{๒๑๖}ียว^{๒๑๗} อ^{๒๑๘}ย^{๒๑๙}่าง^{๒๒๐}เ^{๒๒๑}ด^{๒๒๒}ี^{๒๒๓}ว^{๒๒๔}ก^{๒๒๕}บ^{๒๒๖}ร^{๒๒๗}ำ^{๒๒๘}น^{๒๒๙}ว^{๒๓๐}ัด
 เ^{๒๓๑}เบ^{๒๓๒}ญ^{๒๓๓}จ^{๒๓๔}ม^{๒๓๕}บ^{๒๓๖}พ^{๒๓๗}ิต^{๒๓๘}ร^{๒๓๙}ท^{๒๔๐}ม^{๒๔๑}ล^{๒๔๒}ุ^{๒๔๓}ก^{๒๔๔}ป^{๒๔๕}บ^{๒๔๖}ข^{๒๔๗}าย^{๒๔๘} ย^{๒๔๙}่^{๒๕๐}อ^{๒๕๑}ม^{๒๕๒}มี^{๒๕๓}ความ^{๒๕๔}คิด^{๒๕๕}ด^{๒๕๖}ว^{๒๕๗}ย^{๒๕๘}กัน^{๒๕๙}ทุ^{๒๖๐}ก
 ร^{๒๖๑}ำ^{๒๖๒}น^{๒๖๓}ว^{๒๖๔}า ถ^{๒๖๕}า^{๒๖๖}อ^{๒๖๗}ด^{๒๖๘}แ^{๒๖๙}ก^{๒๗๐}ส^{๒๗๑}ทำ^{๒๗๒}ใ^{๒๗๓}้^{๒๗๔}ล^{๒๗๕}อย^{๒๗๖}ไ^{๒๗๗}ด้^{๒๗๘}จะ^{๒๗๙}ข^{๒๘๐}าย^{๒๘๑}ไ^{๒๘๒}ด้^{๒๘๓}ล^{๒๘๔}ู^{๒๘๕}ก^{๒๘๖}ละ^{๒๘๗}๒^{๒๘๘} บาท
 บาง^{๒๘๙}ร^{๒๙๐}ำ^{๒๙๑}น^{๒๙๒}มี^{๒๙๓}แต่^{๒๙๔}ความ^{๒๙๕}คิด^{๒๙๖}ต^{๒๙๗}อ^{๒๙๘}ง^{๒๙๙}น^{๓๐๐}ง^{๓๐๑}ข^{๓๐๒}าย^{๓๐๓}ล^{๓๐๔}ู^{๓๐๕}ก^{๓๐๖}ละ^{๓๐๗}๒^{๓๐๘}า^{๓๐๙}ท^{๓๑๐}เ^{๓๑๑}ด^{๓๑๒}ย^{๓๑๓} บาง
 ร^{๓๑๔}ำ^{๓๑๕}น^{๓๑๖}มี^{๓๑๗}ความ^{๓๑๘}คิด^{๓๑๙}ด^{๓๒๐}ว^{๓๒๑}ย^{๓๒๒}ความ^{๓๒๓}รู้^{๓๒๔}ด^{๓๒๕}ว^{๓๒๖}ย^{๓๒๗} เ^{๓๒๘}อ^{๓๒๙}ส^{๓๓๐}ัง^{๓๓๑}กะ^{๓๓๒}ส^{๓๓๓}ัก^{๓๓๔}บ^{๓๓๕}ก^{๓๓๖}ร^{๓๓๗}ต^{๓๓๘}เ^{๓๓๙}ก^{๓๔๐}เ^{๓๔๑}ล^{๓๔๒}อ

มาทำประเดยวเดยวจะทำให้ลูกบ๊อบ ลอยไป พรหมโลกได้
หรือถ้าไม่ถึงพรหมโลกก็สุดสายตา

เมื่อขาโตกล้าวมาเซนนแล้ว เจ้าคงจะกลับ
ถามว่าเมื่อขาเห็นวิชาเป็นของดเซนน เหตุใดข้าจึงไม่
ยอมให้เจ้าอยู่เรียนเอา ดกร บ.เอ. ตามประสงค์ของเจ้า
เล่า

ข้าตอบว่าถ้าเจ้ารู้ตัวว่าจะต้องแกง แต่ยังไม่รู้ว่า
นายท่านจะให้แกง ๗ เผ็ดหรือแกงจืดเซนนก็ควรเตรียม
เครื่องแกงไว้ทั้งสองอย่าง แต่ถารู้แล้วว่าจะต้องแกงจืด
ก็จะตำนำพริก ขูดมะพร้าว คั้นกะทิไว้ทำไมให้เสียเวลา
เป็นแต่หนักหนัหมุเจียวกระเทียมทเดียวกแล้วกัน เวลา
จะกินก็ได้อดเดียว

การเรียนวิชาก็เหมือนกัน ถ้าเจ้าไม่รู้ว่ากลับ
มาเขาจะใช้ทำอะไร ก็ควรเรียนไว้มาก ๗ เผื่อนั้น
ไม่เหมาะอันโน้นจะเหมาะ แต่คนทรูแล้วว่าจะกลับมาทำ
งานโรงส้อย่างเจ้าน ไม่ควรจะต้องเสียเวลาเรียนมาก

เกินที่จะต้องใช้ในโรงสี สู้อาเวลามาตัดทำการไปใน
โรงงานไม่ได้

การเลือกวิชาที่เรียนนยาก คูนั่นออกจะคล้ายๆ
เล่นทวย มีเคราะห์ดเคราะห์ร้ายอยู่มาก เปรียบว่า
เจ้าเสียเวลาตัดไฟเสียจนชำนาญแล้ว ครั้นถึงเวลา
จะมารับจ้างเข้าไฟเรือไฟ คนของซากเต็ม ถ้าเจ้าจะ
ขึ้นเข้าให้โตซากไม่ว่า แต่เข้าให้เงินเดือนเจ้าเพียง ๕
บาทเท่านั้น ส่วนการแผนกอื่น ๆ ของข้ามอยู่คอต้าแห่ง
คนตัดหญ้าของข้าวง เงินเดือนถึงเดือนละ ๒๕ บาท
ฝ่ายเจ้าจะรักวิชาเขาเดือนละ ๘ บาท หรือจะทงวิชาเขา
เดือนละ ๒๕.

ความชอบมนชอบกล ลองคิดกยังไม่เห็นว่า
จะแก้ไขอย่างไรได้ มันไม่ใช่ความผิดของเจ้าผู้จะมารับ
จ้าง มันไม่ใช่ความผิดของข้าที่ไม่จ้าง มันไม่ใช่ความ
ผิดของใครหมด แต่ถ้าจะเอาตัวผู้ผิดให้โตเจ้าก็เห็นจะ
ผิดมากกว่าข้า เพราะเจ้าชุ่มข้ามเลือกเรียนไม่ตมาเอง

คงไม่มีใครโทษซ้ำ ว่าไม่ต่อเรือใหม่สำหรับให้เจ้าใส่ไฟ
หรือไม่ได้คนที่ทำการอยู่แล้ว สำหรับจะเอาตำแหน่งให้
เจ้า

ที่เจ้าบอกมาว่าเจ้าได้ เป็น กรรมการ ชั้นใน คลับ
ตเบตนนชากยन्द ด้วยพวกนักเรียนด้วยกันคงจะไม่
รังเกียจเจ้าหรือคิดเกียจกันเจ้า แต่การที่ไม่มีใครเกลียด
นั้นเสียเวลามากนัก โดยมากมักจะเสียเงินด้วย เพราะ
คนที่ไม่มีใครเกลียดจะต้องเป็นคนไม่มีอัฐิตัดตัวเลย จึง
จะไม่มีใครอิจฉาหรือมีฉะนั้นถ้าพบใครจะต้องย่นอับตร
ให้เสียทรูปทุกนาม แลมีเรือแพช่างม้าวัวควายไว้ให้
คนอนิยมทวโลก

ข้าได้กล่าวมาอย่างนอย ครึ่งหนึ่ง แลว่า ข้าเชื่อ
ว่าในสี่สะเจ้ามีมันสมองอยู่บ้าง แลชายังคงเชอตงนน
อยู่เสมอ เพราะฉนั้นเจ้าคงจะเห็นได้โดยไม่ต้องให้ข้า
อธิบายมากกว่าที่กล่าวมาแล้วว่า วิชาก็เจ้าได้ร่ำเรียน
มาได้เพียงนกพอจะไซได้แลแล้ว ไม่ต้องคิดถึงตกรรตกา

อะไรต่อไป ด้วยถ้าเจ้าเรียนสูงนัก ความคิดจิตสำนึก
ของเจ้าก็จะสูงเกินการโรงเรียนไปด้วย ดังซึ่งไปปลิ้นตะกั่ว
อังกฤษกล่าวไว้ว่า.....

“The education forms the common mind;
Just as the twig is bent, the tree's inclined.

ตามทกล่าวมาแล้วน เจ้าจงเข้าใจให้ชม
ราบที่เดียวเกิด ไม่ตองขแรงย่นค้ำมาอีกคร้งหนงให้
บ่วยการ.

(ลงนาม) อางวางหรั้า

จดหมายจางวางหรีา

ฉบับที่ ๔ มถึงนายสนธิบุตร

เมื่อนายสนธิบอกเข้ามาว่าเวลากลับจากยุโรป
จะขออ้อมกลับทางอเมริกาแลญับน ด้วย
การเที่ยวควบคุมฐานบ้านเมืองต่างประเทศ
ย่อมนับว่าเบ้การเรียนวิชาประเภท
หนังสือเหมือนกัน

ฉะเชิงเทรา วันที่ ๒๕ มิถุนายน

ถึงเจ้าสนธิบุตร

จดหมายของเจ้าลงวันที่ ๗ เดือนก่อนนั้น ข้า
ได้รับแล้ว เจ้าพูดจาใช้ถ้อยคำวนไปเวียนมาเหมือนลูก
หมาที่ไล่กัดหางตนเอง แต่ถ้าอายตบมันไล่กัดหางมัน
บ่อย ๆ ก็ทำให้มันโตเร็ว ซอลำมันล่าสนั่น ทำให้

เจ้าของรถก็จะได้นักนำข่าวบ่อย ๆ แต่ส่วนเจ้าที่พูดจา
วนเวียนเช่นนี้เสียเวลาเปล่าทั้งเรื่อง มันไม่ทำให้มัน
สมองของเจ้าจำเวญขึ้น อย่างที่ทำให้ข้อลาของอ้ายตบ
มันเติบโตขึ้นน่นเลย เมื่อเจ้าที่พูดจาวนเวียนเช่นนี้
กลับจะชักให้ความคิดวนเวียนไปด้วย

ซ้ำเก็บความ ได้จาก จดหมาย เขา วง ของ เจ้าว่า
เจ้าต้องการจะกลับอ้อมทางอเมริกาแลญูน เพื่อที่จะ
ได้รู้จักท่าทางของบ้านเมืองเหล่านั้น แลทั้งการค้าขาย
ที่ติดต่อหรืออาจติดต่อกับเมืองเรา มีเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ
สินค้าชาวเป็นต้น

เมื่อเจ้าพูดมาเช่นนั้น ก็ทำให้ชาติองกล่าว
ความซ้าซ้า ว่าเจ้าไม่ได้เป็นผู้ที่จะกลับมาเป็นนายเวร
ทะเบียนการค้าขายในราชการกระทรวงใด เพราะฉนั้น
ไม่ต้องศึกษาถี่ถ้วนการค้าขายเมืองเรา เกี่ยวข้องกับประ
เทศอื่น ๆ อย่างไรบ้าง แลส่วนสินค้าชาวนั้นการใน
บริษัท เมื่อได้ส่งสินค้าไปยังองกงแลสิงคโปร์ได้เงินแล้ว

มันจะไปไหนต่อไปก็ไม่ทำให้ข้าเห็นชั้นที่สุดใครจะเอาเท
 ในทะเลซาก็ไม่ต้องการทราบ เว้นแต่จะทราบได้ด้วย
 ไม่ต้องลงทุนถึง ๕๐๐ หรือ ๖๐๐ ปอนด์ เท่าที่เจ้า
 ประมาณว่าจะต้องใช้จ่ายในการเดินทางรอบโลกของเจ้า
 นัน ขอความตามทักล่าวมานพูดสรุปความลงว่า ถึง
 เจ้าจะไปอเมริกาหรือญี่ปุ่นจริง ข้าก็ไม่เชื่อว่าจะมีประ
 โยชน์ทางไหน ที่พูดนักสวนตัวเจ้าคนเดียว ไม่เกี่ยวกับ
 ผู้อื่นทั่วไป

แต่ในเวลานี้ เจ้าก็โตควรเป็นผู้ใหญ่มาหลายปี
 แล้ว ควรเจ้าจะตัดสินใจได้ดีกว่าคนอื่น ว่าเจ้ายังมี
 ระยะเวลาไว้สำหรับถ่วงทะเลเล่นได้อีกสักกี่มากน้อย แต่
 ข้าเห็นว่าคนหนุ่มที่อายุถึง ๒๔ ปีแล้ว แลเป็นผู้ที่ร่างกาย
 บริบูรณ์แถมมันสมองไม่เน่า แต่เป็นผู้ที่ไม่ได้มีเงินของ
 ตัวเองสักบาทหนึ่ง แลไม่เคยหาได้สักสิ่งเดียวนั้น ควร
 จะรีบเอาช้อลงในบาญชีจ่ายเงินเดือนของใครต่อใครเสีย
 โดยเร็ว ถ้ายิ่งผู้จ่ายเงินเดือนเขาคอยจะรีบช้อลงบาญชี

อยู่ด้วย ก็น่าจะรีบให้หนักขึ้น

เพราะเหตุนี้ ข้าขอบอกให้เจ้าทราบว่าจะทำได้
ส่งไปยังมิสเตอร์ไวท์แล้วว่า ถ้าเจ้าจะต้องการตัวโดย
สารเรือเมล์มาสิงคโปร์เมื่อไร ให้มิสเตอร์ไวท์จัดการให้
แต่อย่าให้จ่ายเงิน ค่าเล่าเรียนแล ค่าอยู่ ค่ากินให้เจ้ามาก
กว่า ๒ เดือนครึ่ง นับจากวันในจดหมายฉบับนั้น ดังนั้น
เจ้ายังมีเวลาว่างอยู่ในยุโรปอีกเดือนครึ่ง จากวันที่จด
หมายฉบับนั้นไปถึง แลเวลาที่ว่างอยู่เปล่า ๆ เดือนครึ่ง
นั้น ถ้าคนเจ็บก็พอทำให้หาย ถ้าคนชกก็ยกจกคงทำให้
ชกชกหนักขึ้น ถ้าคนทำทางจะไม่ตกเลยอ้อปรีเหาททีเดียว

การที่ข้าให้เจ้ามีเวลาว่างเดือนกว่านั้น เจ้าไม่ควร
จะยินดี ด้วยข้าเข้าใจว่าเจ้าไม่ใช่เด็กชนิดที่ไม่ชอบ
อยู่เปล่า ๆ ข้าได้ยินคนบางคนชอบพูดว่าไม่ชอบมีเวลา
ว่าง มันต้องทำงานอยู่เสมอจึงจะอยู่เป็นสุข ถึงกับฆ่าตัว
เองด้วยงาน แต่ที่จริงเพชฌฆาตนั้นไม่ใช่งานเลย มักจะ

บรรทัดหรือความยุ่งในหัว เมื่อใช้ เวลา จะยุ่งตั้งนั้นเสียโดย
 มาก คนที่เกิดโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียนนั้น ไม่เป็นด้วย
 ทำการหนักเกินไปในเวลาออฟฟิศ โดยมากเป็นด้วยทำ
 มากเกินไปในเวลาพักผ่อนแล้ว ธรรมดาคนกับ
 งานที่ทำงานนั้นควรเป็น เกลตกัน อย่างสนิทในเวลาออฟฟิศ
 แต่เมื่อออกจากออฟฟิศไปแล้ว ควร บินศัตรูเกลียด
 กันเหมือนยาพิษ เช่นนั้นจึงจะชอบ เมินต์ เซนา อิน
 กอปอริเซโน แจกัทราบไม่ใช่หรือ

คนที่ มีน้ำใจปลอดโปร่ง อาจคิด อันใด คิดได้ง่าย
 นั้น คือคนที่กวาดการงานให้ออกจากมันสมองทุก ๆ
 วันเวลาที่เลิกออฟฟิศ เหมือนกับกวาดใบไม้ให้เตียน
 จากลานโบสถ์ แต่ไม่ยอมให้การงานเข้าครอบงำความคิด
 อีกก่อน ๔ โมงเช้าวันรุ่งขึ้น หรือ ๕ โมง หรือ ๒ หรือ
 ๓ โมงตามเวลาที่เปิดทำการในตอนเช้า (หรือตอนบ่าย)
 แต่ส่วนคนทำงานที่ไปออฟฟิศบ่ายโมงครึ่ง แต่ชอบพูด
 ว่าไปเท่านั้น ถึงจะคิดถึงการงานนอกเวลาออฟฟิศสัก

เท่าไรก็ไม่มีอันตราย ด้วยเหตุซึ่งไม่ต้องอธิบายก็เห็น
 จะได้ แลคนซึ่งไม่มีงานทำแต่ชอบคิดว่าทำไม่มีเวลา
 ว่าง “เต็มทีชอบ...เต็มที... การงานหนักเต็มที... ไม่มี
 เวลาว่างเลย...ข้าวปลาอาหารไม่ทราบว่าจะได้กินเมื่อไร
 กลางคืนกลางวันไม่มีว่าง ฯลฯ ฯลฯ” นั้น พวกนี้
 ฟังเสียงเหมือนทำการวันละ ๒๗ ชั่วโมง ไม่ต้องคิดถึง
 เพราะไม่ใช่มนุษย์เสียแล้ว ถึงใช้ก็ยกตัวว่าไม่ใช่ ด้วย
 มนุษย์อะไรบางอย่างที่ไม่มีเวลากินเวลานอน แต่ก็คงมีชีวิต
 อยู่ได้เมื่อพูดถึงความชอบ ข้าชอบอกเจ้าไวเป็นทุนที่จะรู้
 จักคนไปข้างหน้าว่าคน ๆ ไหนชอบคิดว่ามีงานทำมาก
 คน ๆ นั้นมีงานทำน้อย ถ้าคิดว่าทำทั้งกลางวันกลางคืน
 จริงเชื่อเอาเถิดว่า นอนกลางวันครึ่งวันกลางคืนเต็มคืน
 หรือถ้าจะอยู่ในที่ทำการก็คงเที่ยวเกะกะกิดคนนอนชวนคุย
 เท่านั้น ที่แท้ไม่มีอะไรทำเลย นอกจากจะนั่งฉีกกระดาษ
 ทงกระโถน

คนที่ชอบคิดว่าทำงานหนัก ยังมอกประเภท

หนึ่ง แต่หายาก คืออดความ้งานมากเต็มที่ แลก็มี
 มากจริง ๆ จะน้อยกว่าที่บอกกหนึ่งใสามเท่านั้น คน
 ที่อดความ้งานทำมาก แลมีมากเกือบจริงตามอดนี้ ไม่
 ใช่มนุษย์ที่ฝรั่งเรียกเียนทะเลแมน ด้วยความโออดไม่
 ใช่อิเลศชนิดที่เียนทะเลแมนจะพึงมี

เพราะฉะนั้น จึงจำไว้ ให้คล้าย กับจำ สุภาษิตว่า
 “คนใดชอบอดว่างานทำมาก “คนนั้นไม่ใคร่มีงานทำ
 หรือไม่ใช่เียนทะเลแมน”

ถ้าไม่ใคร่ไว้ใจจะเติมคำว่า “โดยมาก” เข้า
 เสียด้วยก็ได้

พูดถึงเวลานอกออฟฟิศแลในออฟฟิศ มีคนอยู่
 สองจำพวกที่บริษัทค้าขายไม่พึ่งคบค้า พวกหนึ่งเมอดถึง
 กำหนด ๔ หรือ ๕ โมง ก็รีบออกจากออฟฟิศ พวก
 นี้ถ้าไม่มีใครว่ากล่าว ก็มักมาอย่างไทยไปอย่างฝรั่งคือ
 เวลาไม่สู้บั้งชวล แต่เวลากลับบั้งชวลนัก ด้วยได้
 หยิบหมวกกับร่มเตรียมไว้แล้วแต่อีก ๕ นาที จะถึงเวลา

ครั้นนำพิภพที่แบ่งตามกตังขันธ์ได้คนกลางเสียแล้ว คน
 จำพวกนี้ เมื่อออกจากออฟฟิศไปแล้วก็เป็นอันสิ้นเรื่อง
 ใ้ว่าจะรีบร้อนไปไหนก็หาไม่ได้ ครั้นเมื่อหลุดพ้นขันธ์ได้
 ออฟฟิศไปแล้ว ก็เที่ยวเตร็ดเตร่ต่อไป เข้า
 โยเตลชวนกันกินกันดื่มไปจนสิ้นเวลา เมื่อสิ้นเวลาแล้ว
 บางพวกก็งยงอยู่นั่นเอง บางพวกก็เข้าบ่อนหรือตุลละคร
 ยี่เก หรือชดเชอะเนจร์ต่อไป สุดแต่วันรุ่งขึ้นถ้าไปนั่ง
 หาวนอนอยู่ในออฟฟิศแล้วเป็นใช้ได้

คนอีกจำพวกหนึ่งนั้น ใช้ความคิดของตัวเอง
 แทนบริษัทเพื่อนฝูง เวลากลับไปถึงบ้านก็นั่งวงคิดถึง
 การงานที่ทำได้แล้วจะได้ทำในวันรุ่งขึ้น ครั้นเวลา
 นอนหลับก็ฝันเช่นเดียวกันไปตลอดคืน จนมันสมอง
 เหนื่อยในเรื่องงานที่ทำ รุ่งขึ้นไปออฟฟิศก็ออกง่วง ๆ
 ความคิดตะกุกตะกักไปเหมือนกัน

คนทั้ง ๒ จำพวกนี้ ควรเปลี่ยนอากาศอยู่
 เสมอ ๆ แต่ไม่ต้องไปยุโรปหรือศรีราชาอย่างฝรั่ง พวก

ที่หนึ่งควรเปลี่ยนอากาศไฮเติ้ล แลโรงบ่อน ไปกินอากาศ
 โบถวิหารการเปรียญเสียอย่างน้อยวันละ ๒ ครั้ง คือ
 ๘ คา ครองหนง ๑๕ คาครองหนง ถ้าเปลี่ยนแต่อากาศไม่
 พอ จะเปลี่ยนเครื่องนุ่งห่มเสียด้วยอย่างเป็นโรคเบอร์
 เบอริกไต คือมานุ่งสีสดแดงแสงสีต่าง ๆ นั้นควรเปลี่ยน
 เป็นขาวเสียทีเดียว เวลากินอาหารก็ควรเปลี่ยนและลด
 ลงไป คือเลิกอาหารเย็นเสียมอหนึ่งกินแต่โมงเช้ากับ
 ๕ โมงเช้าเท่านั้นก็พอแล้ว อัดกะโททกต่าง ๆ ก็ควร
 เปลี่ยนเป็นน้ำฝนน้ำทำให้หมด

ฝ่ายคนจำพวกที่ ๒ ซึ่งคบความคิดของตนเอง
 แทนเพื่อนนั้น ควรเปลี่ยนอากาศบ้านไปกินอากาศโรง
 ดกรแลระบำหรืออากาศอื่น ๆ ชนิดนั้นเสียบ้าง ด้วยถ้า
 ไม่กินอากาศเหล่านี้จะต้องกินยารักษาไป

คนเราที่จะหางานทำควร จะจำไว้ เป็นตำราได้ว่า
 ถ้าได้อะไรที่พอจะทำได้ก็รีบรับเข้าไว้ เว้นแต่เมื่อนั้น
 ไม่ไหวจริง ๆ นั้นแหละจนใจอยู่ ตำแหน่งงานที่จะทำ

เอาเงินเดือนนั้นมาจ่ายอยู่เวลาเดียวแต่เมื่อไม่ต้องการ
เท่านั้น

เมื่อชายังหนุ่ม ๆ ถ้าหาไม่มั่งงานเมื่อใด ข้าหา
อะไรได้ไม่ว่าตำแหน่งนักการหรือเสมียน หรืออะไรเข้าคอง
รับทำเข้าไว้ก่อน แล้วใช้ตำแหน่งต่ำเป็นเหยียดก
ตำแหน่งสูงต่อไป เช่นกับถ้าหาอะไรไม่ได้ดีกว่าได้เดือน
ก็ควรไล่ไล่เดือนลงกะลาเข้าไว้หนึ่ง ด้วยไล่เดือนเป็น
เหยียดก กิ่งเป็นเหยียดปลาทรายปลาสดแลปลาตากปลา
ชนิดต่าง ๆ ดังนี้ เจ้าสามารถจะได้ปลาตัวใหญ่ขึ้นไป
ทุกที ในที่สุดปลาฉลาดจะเป็นเหยียดปลาวาฬบ้างกระมัง
ถ้าไม่ได้ก็ควรจะได้

ส่วนตัวเจ้านั้น เจ้าก็ยอมทราบอยู่แล้วว่าคง
จะมีตำแหน่งทำงานในบริษัท ไม่ต้องเก็บไล่เดือนมาตก
กิ่ง แท้จริงเจ้าจะหลบหนีกิ่งก็ยาก ด้วยกิ่งคงจะโจน
เกาะเจ้าเป็นแน่ ถ้าเจ้าไม่ยอมให้กิ่งบริษัทนี้เกาะเจ้า
ก็คงจะต้องชดไล่เดือนให้ได้เสียก่อน เจ้าจึงจะตกกิ่ง

ที่ตนได้ ด้วยถ้าเจ้าไม่ต้องการกึ่งในบริษัท ข้าก็
ไม่เอาใส่เตอนใส่กะลาเที่ยวตามง้อประเคนให้เจ้าเหมือน
กัน

เพราะฉะนั้นข้าต้องการ ให้เจ้าเข้าใจ เสีย แต่ตน
มีชื่อว่า ซึ่งจะเอาถ้อยยามาควงเล่นบนปลายไม้เสีย
ก่อนแล้วจึงจะกินยานั้นไม่ได้ด้วยถ้า พลาดพลั้งถว้ยแตก
เสียก่อนก็เลยอดยาที่เดียว การทำอิด ๆ เออน ๆ อยู่
ไม่ใคร่ลงมือทำงานเมื่อมีช่องเช่นนี้ ก็เหมือนกับเขา
ถว้ยยาชนเล่นควงขาม ถ้าพลาดพลั้งไม่ได้กินยาโรคจะ
กำเริบ

การรี ๆ รอ ๆ ผัดตัวเองอยู่นี้ สุภาพษิตในสมุด
หัตถลายมืออังกฤษว่าไว้อย่างไรเจ้าคงเคยเห็น “โปร-
แควชดิเนชั่น อีช อี อีฟ ออฟ ไทม์” แปลว่าความ
รี ๆ รอ ๆ เป็นโจรผู้ลักเวลา หรือจะแปลอย่างไรก็
แล้วแต่นักปราชญ์ในทางนั้น คำที่กล่าวว่าคุณวรีรอ
หรือความแฉะช้าเป็นโจรนั้น จะเป็นคำเปรียบที่น่าฟัง

หรือไม่ก็ตาม แต่ขอซึ่งเป็นผู้ทำให้เสียนั้นไม่ต้องสงสัย
 ด้วยมันทำให้เสียไม่แต่เวลา ถึงเงินเดือนก็ทำให้เสียแก่
 เหมือนกัน ข้าได้เห็นมาหลายท่านแล้วที่ถูกตัดเงินเดือน
 ด้วยเก็บงานเขาจนชักไวเสีย ข้าเคยตัดเงินเดือนเดิม
 ของเขาเองด้วยเรื่องแฉะชานกหลายคน เจ้ากลับมาทำ
 งานถ้าประพฤติเช่นนั้น ก็จะทำให้บริษัทต้องจ่ายเงิน
 เดือนให้เจ้าน้อยเข้า แต่บริษัทมิได้ยินดีเลย

ธรรมดา คนที่เกิดมาบางครั้งอาจจะมีคิดผิดอยู่บ้าง
 ทุกคน แต่ถาคัดผิดครั้งหนึ่งก็ขอแก้ตัวทพองได้
 ครั้งหนึ่ง แต่มีขอเดยวครั้งเดียวเท่านั้น กล่าวคือ เมื่อ
 ได้ทำผิดให้ต้องแก้ตัวเช่นนั้นไปแล้ว จะทำผิดให้ต้องแก้
 ตัวเช่นเดียวกันอีกไม่ได้ เช่นว่าถ้าเจ้าฉวยช้อนหวานตัก
 นำพริกลาวกินเข้าไปเต็มช้อนดงน เจ้าอาจแก้ตัวได้ว่า
 นึกว่าพุดชากวน แต่เมื่อได้เค็มคอเช่นนั้นครั้งหนึ่งแล้ว
 เจ้าจะหลงว่านำพริกลาวเป็นพุดชากวนอีกไม่ได้ต่อไป

เมื่อข้าส่งเจ้าไปเรียนหนังสือเมืองฝรั่งนั้น ข้า
ก็ทราบแล้วว่าเจ้าคงมีความคิดบ้างต่าง ๆ หลายครั้ง แต่
ข้าตั้งใจว่าเจ้าคงบำเหน็ดละครึ่งเท่านั้น เช่นกับเมื่อได้กิน
น้ำพริกลาวแทนพุทซากวนครึ่งหนึ่งแล้ว ถ้าจะต้องดู
เพดาน ด้วยการกินสะเลาเป่า กำลังร้อน เข้าไปคำละอันก็
พอคอยยงชว หรือถ้าต้องจามชอนตามชนดด้วยตักแกง
พริกขหนูชดเข้าไปเต็มชอน ก็พอแก้ตัวได้ว่าคิดว่าแกง
จัดอย่างใหม่ แต่ถากินน้ำพริกลาวแทนพุทซากวนเข้าไป
อีกครึ่งหนึ่ง ก็จะอธิบายได้แต่ว่าเป็นด้วยโง่ไม่มีเวลา
คลายเท่านั้น

เรื่องกลับฮ่อมทางอเมริกัน ข้าก็ทราบอยู่ว่า
เจ้าคงจะคิดสักวันหนึ่ง ข้าไม่ได้ว่าอะไรเสียแต่แรก
ด้วยเห็นว่ามันไม่เป็นการกินน้ำพริกลาวซ้ำ

ตามใจความในจดหมายเขาวงของเจ้า ข้ารวบรวม
รวมความได้ว่า ถ้าเจ้ากลับทางฮ่อมก็เช่นกับชบตัวอีก

ชนหนึ่ง ทำให้ศรีสุนวรรณะของเจ้าผดผองชน ดังข้า
จะขอเปรียบว่าเหมือนกระโถนทองขาวที่ขัดได้ทีแล้ว แต่
ข้าเห็นว่า การขัดกระโถนทองขาว มันต้องใช้เพียงอิฐบูน
หรือฝุ่นตามถนน อย่างน้อยมะขามเปียกบูนละอิฐ แต่
การชุบตัวของเจ้ามันต้องใช้ทองปอนด์ และเมื่อชุบเสร็จ
แล้ว เจ้าก็คงยังเป็นมันลู่กระโถนไม่ได้

อนึ่ง การชุบตัวนี้อาจเป็นผลได้ ๒ ทาง คือชุบ
แล้วอาจมีผิวเนื้อเป็นทองอย่างพระสังข์ก็ได้ ชุบแล้ว
กลายเป็นขี้เท่าไปอย่างท้าวสันนุราชก็ได้

ในที่สุดนี้ ข้าขอบอกเจ้าซาอีกครึ่งหนึ่งว่า
มิกเตอร์ไวท์ได้รับคำสั่งข้าแล้วว่า ถ้าเจ้าจะต้องการ
ตีเกิดโดยสารเรือเมล็ด ตรงมาสิงคโปร์เมื่อไรก็ให้จัดหาให้
ถ้าเจ้าไม่ต้องการตีเกิดตรงมาสิงคโปร์ เจ้าจงหาตีเกิด
อย่างอื่นเอาเองเถิด มิกเตอร์ไวท์ไม่มีจะให้เจ้าติดกับที่
ข้าได้ส่งไปแล้ว

ส่วนเงินค่าอยู่ค่ากินของเจ้านั้น ข้าก็ได้อั่ง
กำหนดไปแล้ว ถ้าเจ้านต้องการอยู่นานไปกว่าที่ข้ากำหนด
ไปให้ เจ้านต้องหาเลี้ยงตัวเอง ด้วยข้าได้อั่งตังบ
ประมาณตามกำหนดที่ข้าไปนั้นแล้ว

(ลงนาม) จากวางหรี

จดหมายจางวางหว่า

ฉบับที่ ๕ เขียนถึงนายสนธิ ผู้บุตร
เมื่อนายสนธิขอลอนคำเรื่องที่จะคิดกลับอ้อม
ทางอเมริกาและญี่ปุ่น อนึ่ง เมื่อได้เขียน
จดหมายฉบับที่ ๔ ไปถึงบุตรชายแล้ว จางวาง
หว่าก็ ออก จาก ฉะเชิงเทรา ไป ธุระทาง เชียงใหม่
นายสนธิ กลับ มา จาก ยุโรป ยังไม่ได้ พบ กับ บิดา
แต่ได้เข้าทำการในบริษัทไม่สู้พอใจอยู่บ้าง จึง
เขียนหนังสือพ่องไปยังบิดา

กรุงเทพ ฯ วันที่ ๒๐ พฤศจิกายน
ถึงเจ้าสนธิ ผู้บุตร

จดหมายของเจ้าเขียนจากยุโรปขอลอนคำเรื่อง
ที่จะกลับทางอ้อมฉบับหนึ่ง เขียนจากฉะเชิงเทรา

ห้องสมุดที่แสงหัวหน้าในออฟฟิศของเจ้าฉบับหนึ่งนั้น ข้า
 ได้รับแล้ว เวลาเช้ากลับมาถึงกรุงเทพ ฯ ยังจะพักอยู่
 อีกหลายวัน มีเวลาที่จะตอบจดหมายของเจ้า จึงขอ
 ตอบทั้งสองฉบับพร้อมกันทีเดียว

ในจดหมายที่เขียนจากยุโรปนั้น เจ้าพูดจา
 เขาทวงทชนมาก เพราะมีใจความมากในจำนวนคำน้อย
 หาสู้ใช้หน้ากระดาษเป็นทุ่งหญ้าที่ววม มีผักบังโทรงเหวง
 อย่างแต่ก่อนไม่ จดหมายของเจ้าฉบับนั้นถ้าเป็นทองคำ
 ก็นอเกือบ ๒ กะหวัด ไม่ใช่ครึ่งกะหวัดอย่างที่เคย ๆ
 มา หนังสือที่ยาวแต่ไม่มีใครมีใจความนี้ ถ้าจะว่าไปก็
 เหมือนกะชุนุ่น อ้วนโตเปลืองที่เปล่า ๆ น้ำหนักไม่
 มากน้อย แลราคาก็จะตักสองอัฐพศกมะมัง

ธรรมดาผู้ที่จะเป็นพ่อค้ามาขาย ควรต้องฝึกหัด
 การพูดจาให้เป็นไปตามวิธที่ชอบ อันเป็นวิธสั้นง่าย
 ที่สุด คือ -

ข้อ ๑ โหมขอจะพูด

ข้อ ๒ พุดออกไป

ข้อ ๓ หยุดพุด

สามขอทานเป็นพอ

การที่จะลงมือพุดแต่เมื่อยังไม่มีอะไรจะพุด แด
 เมอดสนเรื่องแล้วก็ยังไม่หยุดพุดนั้น อาจพาผู้พุดไป
 ฆนศาลแดโรงพยาบาลคนขอทาน ทั้งอาจพาไปไหน ๆ
 ก็ได้ เว้นแต่สุดดีเท่านั้น ในบริษัทของเราก็จ้างหมอ
 ความไว้ทำงานแผนกพุดมากอยู่ส่วนหนึ่งแล้ว เสียเงิน
 เดือนอยู่เดือนละหลายชั่ง ถ้าดูเผิน ๆ ก็ค่อนข้างจะแพง
 ชยุดก่น้อย แต่ทำหน้าที่สำคัญคือป้องกันไม่ให้บริษัท
 ต้องไปฆนศาล อันเป็นที่ซึ่งถ้าใครเว้นได้ก็ไม่ควรเข้าไป
 โกล่กลายเป็นอันขาด เพราะฉะนั้น บริษัทจึงยอมเสีย
 เงินเดือนจ้างมาได้ เปรียบเหมือนไปเพชรบูรณ์ยอมกิน
 ยาคิวินไว้วันละ ๓ เกรนดีกว่าปล่อยให้จับไข้ พวกที่
 ไปเที่ยวโคราชบางคนกลับมาเล่าว่า ไปโคราชนอน
 กลางวันไม่ได้ ถ้าชนนอนเป็นจับไข้ เพราะฉะนั้นอดนอน

กลางวันเสียวันละ ๒ ชั่วโมงดีกว่านอนคราวเดียวกันตั้ง
สามเดือน อย่างเดียวกับถ้ากลัวความก็จ้างหมอดความ
มาไว้เป็นแขกยามในทางความเสียทีเดียว ดีกว่าปล่อยให้
ให้ชะโมยขึ้นบ้านได้

แต่การพูดมากนั้น ก็ใช้เวลา ที่สมควร อยู่บ้าง
เป็นต้นว่าเวลาเกยพญิงเขนน จะพูดให้เรื่อยเหมือน
ขั้บรถยนต์ก็ชอบ จะหยุดก็ต่อเมื่อแหวะเก็บดอกไม้ตาม
ทาง

อนึ่งเจ้าจะต้องจำไว้ว่าทำคมในฝักมันง่ายกว่า
นอกฝัก ทำฉลาดโดยอาการมันง่ายกว่าฉลาดโดยวาจา
เจ้าจงปล่อยให้ชายข้างโน้นมันพูดมากกว่าเจ้าพูดเอง ฟัง
มันพูดมากกว่าปล่อยให้มันฟังเราพูด เพราะคนหนึ่งฟัง
นั้นขยายช้เพื่อไม่ได้แลอาการที่ฟังย่อมทำให้เจ้าข้างโน้น
นึกว่าตัวพูดเพราะ เป็นการขยอด้วยกิริยาไปในตัวตั้ง
ต้นก็ มนุษย์เรามีมากซึ่งถ้าให้มีคนนั่งฟังนั่ง ๆ โดย
อาการตั้งใจฟัง ก็คงจะพูดจนหมดพุง ได้เน่าได้หนอน

มอชุกชด ๆ ก็คงจะสาวออกมาอวดหมดทั้งนน คำฝรั่งม
 อยู่ว่า "เงินพูดได้" แต่ทจริงมันพูดต่อเมอเจ้าของเป็น
 คนปากโป้ง แลถ้าเช่นนั้นมันจะพูดอะไรออกมาแต่ละคำ
 กบวนแล้วแต่จะบาดหูคนทั้งนน ส่วนความจนแร้นแค้น
 นนก็พูดได้ แต่มันจะพูดว่าอะไรไม่มีใครอยากฟัง

ข้าพุดถึงเรื่องเหล่านี้ด้วยเกรงอยู่ว่าเจ้าคอน ข้างจะ
 เขียงไปข้างเป็นผู้พูดมากกว่าเป็นผู้ฟัง อย่างเดียวกับเด็ก
 หิวไปนั่งกินโต๊ะ มันมักอยากกินขนมกลางโต๊ะเสียก่อน
 สุปมาถึง อกรรมดาคนพูดมากเหมือนเด็กที่ตะกลามไอช-
 กริม จำพวกที่ ๑ อยากพูดคนเดียว อย่างที่จำพวกที่ ๒
 อยากให้สำหรับ คาวหวาน เป็น ไอชกริมไป ทั้งสอง สำหรับ
 แกงเผ็ด แกงจืด ยำใหญ่ ยำญวน ปลาแห้ง แดงโม เป็น
 ไอชกริมไปจนตลอดทองหยิบฝอยทอง เช่นนจึงจะสา
 แก่ใจ

การทเจ้าตกลงตามทางทถูกรับกลับมาทำ การงาน
 เช่นน ก็เป็นทชอบใจของข้า แต่เจ้าจะต้องตงหน้าทำ

ไปให้ตลอด เสมียนที่เข้าทำงานใหม่ ๆ นั้น ข้าได้เห็น
 มากมาแล้ว ที่ในเดือนแรกตั้งใจทำงานจนเหงื่อไหลไคล
 ย้อย ด้วยกลัวว่าถ้าทำน้อยไปจะถูกไล่ออก ครั้นเดือนที่ ๒
 ออกจะอยากถูกไล่ออกเสียให้สิ้นเรื่องจะได้ไปหางาน ทอนซัง
 ไม่สู้หนักนัก ต่อเดือนที่ ๓ จึงทราบว่าทำงานเพียงวันละ
 เท่าไรจึงพอที่จะไม่ถูกไล่ออก ต่อไปก็ทำเพียงวันละเท่านั้น

เมือซารบจางเป็นเสมียนอยู่ห่าง ๘ ตา มีเพื่อน
 เสมียนด้วยกันคนหนึ่งชื่อเจ้าซัน เป็นคนอายุรุ่นราวคราว
 เดียวกันกับข้า แต่นิสัยไม่เหมือนกัน ด้วยเจ้าซันคิดมีงม
 เร็วจนข้าหายใจไม่ทัน ดูเหมือนพรวดพราดก็จะเป็น
 เศรษฐีเลขที่เดียว แต่ไม่สู้ปรากฏว่าจะเป็นวิธีใดแน่
 ถ้าวอยู่แต่ความลูกสาวเจ้าศ้วนคนหนึ่งม่งมก ตาพ่อตาม
 ใจ จนดูเหมือนจะต้องการเดือนดาวตาพ่อส่งมาให้จาก
 เมืองจีน เงินทองจะต้องการเท่าใดเป็นไม่มีขาด แต่ลูก
 สาวเจ้าศ้วนคนนั้น จะเกี่ยวข้องกับความมิ่งมิ่งของเจ้าซัน
 ตรงไหนหาสู้ปรากฏไม่

ว่าข้างความคิดเป็น เศรษฐีใน รัตนวงมอ เดียว เป็น
 ไม่มีใครสู้เจ้าชุนได้ บางคนเมื่อก่อนชาวเขนแลงกลงมอ
 คิดสะคมออกหนงสอพิมพ์รายเดือน ตงตนวางเคากการ
 ประมาณ ๒ ทุ่ม ครนเวลา ๒ ยามการสำเร็จตลอดตาม
 ความคิดอันเฟื่องของเจ้าชุนว่าคนมาขอรับชอตงแตน คน
 โรงพิมพ์ทำงานทงกลางวันกลางคืนหนงสอยังไม่พอขาย
 ผู้ทชอไม่ได้แสดงกิริยาอา การเศร้า หมอง โศกะ ปรีทเวะ
 จนเจ้าชุนหลับไป วันรุ่งชนเจ้าชุนตนตายเกือบจะไป
 ออฟฟิศไม่ทันเวลา ตองรีบรอนจนลงหน้าแทบจะไม่ทัว

บางคนเจ้าชุนไม่สู้เฟื่องในทางหนงสอ จึงลงมอ
 ตงสะคมทำโรงพิมพ์ในเวลาประมาณ ๒ ทุ่ม ครนเวลา
 ๒ ยามกระดาศตีพิมพ์มีอยู่ในใจเจ้าชุนกองสูง กว่าภูเข
 ทอง แบบพิมพ์กรรมสรวพากรนอกกรรมสรวพากรใน
 แลแบบเรียนกรมศึกษาทงปวงเจ้าชุนได้พิมพ์หมด ครน
 เวลา ๗ ทุ่มส่งเครื่องสตีม ๘๐ แรงม้ามาแล้วด้วยพิมพ์ไม่
 ทัน ผู้ทมาว่าจ้างพิมพ์ไม่สำเร็จประดงค้กลับไปเป็นอัน

มาก รุ่งชนเขาเจ้าชู้มักเกือบจะถูกตัดเงินเดือน ด้วยไป
ทำงานไม่ทันตามกำหนด เหมือนคนท้อออกหนังสือพิมพ์
นั้นเหมือนกัน

เมื่อวานฉันเอง เจ้าชู้ทราบว่าเข้ามาพักอยู่
กรุงเทพฯ ก็มาหา ดูแก่ลงไปมาก แต่ความคิดที่จะมั่ง
มักคงอยู่ตามเดิม บอกกับเขาว่าเดี๋ยวนี้ได้เป็นประธาน
กรรมการในบริษัทตงพระยาไฟ ท.จ.ก. อธิบายว่าเป็น
บริษัททำแร่เงินมีทุน ๔ หมื่นชั่ง ทุนละ ๕ พันบาท แต่เจ้า
ชู้กับชาก็ชอบกันมานาน ถ้าชาติต้องการแร่จะจัดให้
ถูก ๆ เพียงแร่ละ ๗ ร้อยบาทก็ได้ แต่ไม่ได้มากเพราะ
แร่เต็มเสียแล้ว ฝ่ายข้าพเจ้าฉันไม่เข้าที่ ด้วยไม่เคย
ได้ยินใครว่าแร่เงินมีที่ตงพระยาไฟ เขาก็ชอบใจเจ้าชู้
แล้วบอกว่าไม่ต้องการ แต่เจ้าชู้จะยัดเยียดให้ ๆ ได้
ว่าจะได้เป็นการสนองคุณที่ชาติได้เคยมีมาแต่ก่อน ๆ ใน
ที่สุดตกลงข้าให้เงิน ๔ ร้อยบาท เจ้าชู้ก็ยกมือองลา
กลับไป

ในโลกเรามีเจ้าชุนอยู่มาก คือคนชนิดที่ชอบ
 หาเงินในหัววันละ ๕ พันชั่ง ยิ่งกว่าหาเป็นบาท ๆ วันละ
 ๕ บาท คนชนิดนี้ถ้าเสียไม่ได้ก็ให้ยอมเงินเสียเล็กน้อยที่
 กว่าที่จะจ้างไว้ใช้ด้วยเวลาทำงานมันคงค่อย ๆ ย่อง
 เข้าประตูออฟฟิศ เหมือนลูกหมาที่ถูกอายตัวใหญ่มันกัด
 มาใหม่ ๆ ต้องหยุดเสียแปลตามทางรำไป ครั้นเวลาเลิก
 ศึกกลับมีอาการผลุนผลัน ลุกจากเก้าอี้ เหมือนกิริยาเสือกที่
 โจนกัดเนื้อ ในที่ทำการคงมีคนชนิดนี้คอยด้วยเสมอ ๆ
 แลตามันเป็นไฟ เจ้าของออฟฟิศก็คงต้องชชนาฬิกา
 วันละเรือนเป็นอย่างน้อย ด้วยมันคงดูนาฬิการำไปจน
 เครื่องจักรแลดำนละลายไปกับที่ อนึ่งคนพวกนี้ต้องการ
 ให้หนุมานหรือใคร ๆ ช่วยยึดรถพระอาทิตย์ไว้วันละ ๒
 ชั่วโมงในตอนเช้า ช่วยลากหรือเติมแรงมอเตอร์ให้เร็ว
 ขึ้นอีก ๒ ชั่วโมงในตอนบ่าย คนพวกนี้ถ้าไม่เปลี่ยนใจ
 เสียก็ยากที่จะได้ แต่เขามีความหวังอยู่ว่าเจ้าคงไม่เป็น
 เซนนน

ส่วนจดหมายของเจ้าที่เขียน มาจาก ตะเขิงเทรา
 พ้องสมุห์แดงมานั้น ข้าพช้ตม้นไม่ถูกสักคำเดียว ข้า
 ไม่ชอบฟังเจ้าพูดว่า เจ้าทำงานได้บังคับสมุห์แดงไม่ได้
 หรือทำได้บังคับคนนั้นไม่ได้คนนั้นไม่ได้ เพราะคำที่กล่าว
 เช่นนั้นแสดงว่าเจ้าเป็นผู้ มีสติไม่มั่น อีกประการหนึ่ง
 การที่เจ้าชอบนายหรือไม่นั้นไม่ไช่ขอทบวิษทอยากทราบ
 ขอทตองการทราบคือว่า นายของเจ้าชอบเจ้าหรือไม่

สมุห์แดงแแก่เป็นคนอย่างไร ข้าทราบอยู่ตลอด
 ข้าไม่ตองการให้เจ้ามาบอกข้าให้ผิด ๆ ไปจากที่ข้าทราบ
 ด้วยตัวเองอยู่แล้ว แท้จริงแแก่เป็นคนใจน้อยหงุดหงิด
 ง่าย ๆ ถ้าเสมียนรอง ๆ ทำงานเหลวไหลแแก่คงคิดเอา
 หลามวัดคอตงแต่ค่า ๑ ไปถึง ๗ ค่า แต่วันพระในเวลา
 ควรจะนั่งฟังเทศน์นั้น แแก่ก็จะกลับนอนตริกตรองว่า
 จะทำท่าไหนจึงจะขอเงินเดือนชนให้เจ้าพวกเสมียนเหล่า
 นั้นได้ง่าย ๆ ถ้าเสมียนคนใดทำการพลาดพลั้งโดยเดิน

เลื้อย แกก้เกอบจะพาตัวไปตะแลงแกง แต่ครั้นบริษัท
จะไล่ออกเข้าจริงก็กลับช่วยขอโทษให้ สมุห์แสงผู้นี้ได้
อยู่ในบริษัทมาแต่โบราณโบราณ แลจะอยู่ต่อไปอีกนาน
ถึงเจ้าจะว่าอะไรก็ไม่สำคัญเลย

ข้าต้องการให้เจ้าเข้าใจเสียว่า เจ้าจะต้องมีสมุห์
แสงเป็นนายไปตลอดชีวิต ถ้าไม่ใช่แสงก็สิน ไม่ใช่สิน
ก็แสง ไม่แสงก็อะไรอื่นหนึ่ง สุดท้ายจะเป็นนายเจ้าจน
ได้ และบางทีนายคนอื่นจะดูร้ายยิ่งกว่าสมุห์แสงเสียอีก
เจ้าต้องเข้าใจว่าคนในโลกนี้^{๕๖} จะไม่มีนายเป็นไม่มี ถ้า
เจ้าเป็นเสมียนก็คงมีนายเวรเป็นนาย ถ้าเป็นนายเวรก็
คงมีปลัดกรมเจ้ากรมเป็นนายขึ้นไปเป็นชั้น ๆ ที่สุดจะ
เป็นเปรชเดนต์ประเทศอเมริกา^{๕๗} ยังมี ประชุมชน เป็นนาย
หรือมีเมียเป็นนาย หรือที่สุดหมาก็เป็นนายได้ ถ้าราคา
มันตัวละ ๑๐ ชั่ง

เพราะฉะนั้น ถ้าเจ้าทำใจให้กลับรัก สมุห์แสงได้
เจ้าจงกลับใจเสีย ถ้าจะกลับไม่ได้ก็ตามใจ แต่การที่

เจ้าไม่รักแก่นัน อย่าให้เป็นมูลเหตุให้แกเกลียดเจ้าได้
 ความดีเตียนแลความยกยอ ก็เหมือนผลแอปเปิ้ล แลว้ถู
 ทงปวงที่หนักกว่าอากาศ ควรจะตกจากเบองสูงลงมา
 เบองต่ำตามลอออฟเกรวิต ควรจะตกจากนายเวรไปถูก
 เสมียน จะเหาะจากเสมียนไปกระทบนายเวรนั้นไม่ได้
 ผลแอปเปิ้ลที่หล่นจากต้นจะลอยขึ้นไป ช้างบนไม้ได้ด้วย
 เหตุใด ความดีแลความยกยอ ก็ไม่ควรลอยจากผู้น้อยไปหา
 ผู้ใหญ่ด้วยเหตุนี้ เมื่อใดเจ้าทราบแน่ในใจว่านายเวร
 ของเจ้าไม่เป็นรส เจ้าก็จงทราบเถิดว่า ท่านปลัดกรม
 ท่านก็ทราบเหมือนกัน แต่นายเวรเขาจะมีดีตรงไหนอยู่
 บ้างเขาจึงไม่ถูกไล่ ถ้าเจ้าเข้าใจว่าปลัดกรมเขลาไม่
 ทราบความเหลวของนายเวร เจ้าก็จะต้องหาความต่อ
 ชนไปถึงเจ้ากรมว่าเขลาที่ไม่รู้จักความเขลาของปลัดกรม
 ดงนี้ เจ้าจะต้องตเตียนเป็นชน ๆ ชนไปจนถึงชนภวรรค
 พรหม อ้ายลูกแอปเปิ้ลของเจ้ามันจะล้กกะเพศจันัก
 กระจม้ง

ธรรมดาคนที่อยู่ใกล้ชิดกัน ถ้าเราทำเออเพื่อเห็น
แก่เขา ๆ ก็คงเห็นแก่เราบ้าง เว้นแต่เมื่อเขาเป็นสัตว์
ต่างชนิดกับเรานั้นแหละจนใจอยู่ เวลาคว้าว้าวต้อง
สนามหลวงถ้าสายโน้นเขากำลังติดอยู่ เราก็ควรหลีกเลี่ยง
ให้เขา ไม่ใช่เพราะเราจำเป็นจะหลีกเลี่ยง เป็นด้วยเราเห็น
สมควรจะเออเพื่อแก่เพื่อนบ้าน และกุลาที่เขากำลังจะ
รอกมากินนั้น ถ้าเราไปเกาะกะติตพาเขาตกหัวทก เรา
จะขอโทษสักครึ่งวัน ถึงเขาว่าไม่เป็นไรเขาก็ไม่หาย
โกรธ เท่ากับถ้าเจ้าเหยียบปลลายเท้าคนที่เบ็นตาปลาเข้า
แล้ว ถึงเจ้าจะลงหมอบกราบกลางดินมันก็ไม่หายเจ็บ

แต่ถ้าเราอยู่ที่ ๆ อ่างกุลาสายโน้นมันมายุ่มยาม
กับเราเข้าไป เราก็เห็นจะไม่ควรทำอะไร นอกจากคอย
หลีกเลี่ยง แลแข่งให้มันตกทุกชาติ ๆ

การที่จะประพฤติอย่างไรจึงจะ สมควรกับผู้ที่อยู่
ใกล้ชิดนั้น จะเปรียบได้อีกอย่างหนึ่งว่า ถ้าแม่โคของ

เจ้าเป็นสัตว์ใจหงุดหงิด แลถ้าเจ้าไม่ต้องการอันใดนอก
 จากความสนุก เจ้าจะจุดทางล่อมันเล่นก็ได้ แต่ถ้าเจ้า
 ต้องการนมงั่ว ไม่ต้องการสงคราม เจ้าก็คงจะเข้า
 ข้าง ๆ แล้วพูดปลอบโยนมันด้วยถ้อยคำอันอ่อนหวาน
 ใหน้าเสียง ๆ เดียวกับที่ไซเมออดอนวอนแม่สาวสวยของ
 เจ้าที่เมืองนอก ให้อนุญาตให้เจ้านั่งถอมมือหล่อนไว้สัก
 ครึ่งรุ่ง

อนึ่ง เจ้าจะต้องเข้าใจตำราสัตว์พอที่จะทราบว่ามี
 โคตัวไหนเตะเก่งก็จริง แต่ถ้าปลอบโยนดี ๆ ก็ยอมให้
 วิตนมง่าย ๆ แลตัวไหนไม่ใช่แต่เตะเก่งอย่างเดียว ถึง
 เจ้าจะนอบน้อมเข้าไปหยุคนั่งพนมมือไหว้ทุก ๆ สามก้าว
 ก็ยังเตะอยู่นั่นเอง งวชนคนเรอองวิตนมนนเป็นอันยก ถ้า
 จะเข้าใกล้มันก็ต้องไหมรวคน ถ้าไม่เช่นนั้นชนนงบน
 คบไว้ก่อนเป็นดี

ตามทกล่าวมานคงจะทำให้เจ้า เห็นได้ว่า สัตว์บาง

ชนิดจะเข้าใกล้ขีดทำเล่นกับมันไม่ได้ แลสัตว์สองเท้า
 ชนิดที่ไม่ควรเข้าใกล้มันไม่ใช่ชนิดสมุทแสง ซึ่งถ้าเจ้า
 ผิดก็เอะอะออกมาตรง ๆ หาซ่อนเงื่อนซ่อนเงาถีบหลัง
 ลูบหน้าเจ้าไม่ การที่เจ้าตราคาสมุทแสงผิดไปเช่นนั้นหาก
 เป็นที่เสียใจเสียใจแทนเจ้า ไม่ใช่เสียใจแทนสมุทแสง
 เพราะสมุทแสงอยู่มานาน ทำงานตมกตัญญูต่อบริษัท
 ถ้าเจ้าได้ทำงานมานานอย่างข้า เจ้าจึงจะทราบว่าคน
 กตัญญูมีคุณอย่างไร คนรับจ้างทำงานอยู่ในบริษัทที่จะ
 ไว้ใจให้รักษาเงินทองได้นั้นมีถมไป แต่คนจะไว้ใจให้
 รักษาชื่อเสียงของบริษัทได้นั้นมีน้อยตัวนัก

อนึ่งเมื่อวานชนชาแวะเข้าไปในห้างฝรั่งเชิงสะพาน
 ข้างใต้เห็นของที่เขาส่งเขาห่อไว้จะส่งไปให้เจ้า ข้าขอ
 ให้แก่ดูพบเสื่อเป็นอันมาก กับเครื่องแต่งตัวต่าง ๆ เหลือ
 จะบรรยาย

การที่เจ้าตด เสื่อ คราวละ สาม โหล นั้น ค่อน ข้างจะ

มากอยู่สักหน่อย ตัวข้าเองต้องตัดถึง ๒ คราวจึงจะครบ
 ตามไหล แต่ทเจ้าตัดคราวละมาก ๆ ข้าก็ไม่ขัดขวาง
 เพราะเจ้าคงไขเสื่อไปตลอดชีวิต แลความสะอาดเป็นสิ่ง
 ที่ข้าชอบใจอยู่ คำฝรั่งทกล่าววว่าคนเราไม่ได้เป็นตัวด้วย
 เสื่อผานนกกจริงอยู่ แต่ตัวเราในเวลาทีออกนอกบ้านย่อม
 ปรากฏแก่ตาผู้อื่นกว่าเสื่อผาทงนน เว้นแต่หัวกับมือเท้า
 นน ท่านทีเป็นสมณะปฏิบัติโดยทางทีชอบคงจะกล่าววว่า
 เสื่อเปอนอาจปกคลุมน้ำใจบริสุทธิ์ได้ด้วยดี ถึงเสื่อข้าง
 นอกจะสะดระ น้ำใจข้างในอาจตะตังโหน่งก็ได้ ถึง
 เสื่อข้างนอกจะสุกใส น้ำใจข้างในเป็นโพรงก็ถมไป
 การทวาดงนกกจริงอยู่ แต่เสื่อเปอนหากว่าจะปกคลุมน้ำ
 ใจทีสะอาด ก็คงไม่ปกคลุมหนังทีปราศจากขี้ไคล แลถ้า
 เจ้ามอาการเปอนเปราะ ประหนึ่งวว่าเมือคนใดนอนกอด
 หม้อแกงเขนน ถึงเจ้าจะไม่ได้กอดจริงคนอื่นก็คงคิดว
 กอด ความนับถือของลูกคามาชายก็จะเสื่อมถอยลง

แลเมื่อเจ้าได้ทำให้เขาคิดว่าเจ้านอนกอดหม้อ
แกงเสียครึ่งหนึ่งแล้ว เจ้าคงไม่มีเวลาที่จะสนิทสนมกับ
เขาพอที่จะอธิบายให้เชื่อได้ว่า เพราะในหัวของเจ้ามัน
เต็มไปด้วยความคิดอย่างเอกทงนิน เจ้าจึงห้ามเวลาที่จะ
คิดถึงเรื่องเล็กน้อยเช่นเสื้อผ้าไม่

ขอทวารูปแลอาการท่าทาง ของคนมันส์บับ
เห็นอย่างไรจะเชื่อเอาง่าย ๆ ไม่ได้มันก็จริงอยู่ ด้วยคน
ทมหาททางเหมือนจะดีแต่ไม่ดี แลคนที่ดูท่าทางจะเป็นคน
ซวแต่กลับเป็นคนตลกนุกมมาก แต่ถารูปแลอาการของคน
มันส์บับ ก็ให้มันส์บับโดยเป็นกำไรแก่เรามากกว่า
เป็นกำไรแก่ผู้อื่น ทำให้เขาไว้ใจเราด้วยเห็นเรามีท่า
พากภูมิดีกว่าทำให้เขาไม่ไว้ใจเราด้วย เราสวมเสื้อเปื้อน
ดินหม้อ เพราะในการทำมาค้าขายถึงการทำงานของเร
จะเรียบร้อยก็ยังไม่พอ เราจะต้องมีอาการว่าเรียบร้อย
ด้วยอกชนทง เพราะความสำเร็จในทางค้าขายเป็นด้วย

ทำการเรียบร้อยส่วนเดียว เป็นด้วยทำให้คนอื่นคิดว่า
เราเรียบร้อยถึงสองส่วน

การทษาพูดถึงเรื่องนี้ให้เจ้าพงน เพราะเหตุ
ว่ามนุษย์เราตลกดุลักษณะคนตามเคาหนานนมมีสัก ๑ ใน
๑๐๐ เท่านั้น อีก ๙๙ คนม้นตลกดุลักษณะคนอนตามเสอผา
ทงน

แต่เขาจะต้องเตือนเจ้าว่า ขอทคนอนตลกดุลักษณะ
ตามเสอผาทเจ้าแดงตวนนเป็นของต แต่ถาเจ้าตลกดุ
คนอื่นโดยวิเดียวกันจะกลับเป็นของชวทสุด ถาเจ้าชาง
โน้นเขาจะนั่งลงไหวเจ้า ด้วยเห็นเจ้าสวมเสอหางกตอยู่
แต่ถาเจ้าไปหมอบกราบใครด้วยเห็นเขาชวทยนต์ เจ้าจะ
เป็นคนอัปรไม่ไช่เล่น ตัวเจ้าเองจะต้องมีนิสัยใจคอ
อนตเป็นเครื่องหนนเสอผาอาภรณ์ของเจ้า แลต้องให้
แน่ใจว่า นายชางโน้นเขาก็เช่นเดียวกับเราเสอผากอนจึง
ควรเขากดงเกลือกกับเขาได้ ถาเห็นมะม่วงปากกะจาด

มันน่ากิน จงอย่าเชื่อเขาเป็นแน่ว่าก้นกระจาดมันจะไม่มี
เน่าเลย

ธรรมดาคนจะชอบมาเมื่อดูเดิน ๆ เห็นเรียบร้อยดี
ก็ยังไม่รีบแดงเงินให้ผู้ชาย แท้จริงมันกลับทำให้พิศวงว่า
อายชอททำให้เจ้าของอยากขายมันจะชอนอยู่ที่ไหน จึง
จึงมาออกไปกลางหา แล้วตรวจดูทุกเส้นขนประหนึ่ง
ว่าทราบแล้วว่า เจ้าของเองว่ามาย่อมติดหางแถมมคอ
หลอกขายว่ามา เป็นแต่ยังจับไม่ได้เท่านั้น ครั้นตรวจ
จับว่างัวไม่ใช่แน่แล้วก็เอาเครื่องเทียมให้ ลากรถไปรอบ
ถนนศาลาแดง เชื่อแน่ว่าในนาที่หน้าคองชาหักหรือคองพา
หือ หรือคองหลบตกท้อหรือคองเป็นลวดตอกไม้ไผ่ หรือ
หยุดย่นกราน หรือทำบ้ออะไรอย่างหนึ่ง ครั้นกลับมา
ถึงที่ไม่มีอะไรเสียหาย แลตรวจซ้ำทราบว่าไม่ใช่งัวแต่
ตัวปลอมแน่แล้ว ก็ต่อให้ลดราคาลงมา ๘๐ บาท เพราะ
กลัวว่าอะไรจะหลงหูหลงตาไปบ้าง

การที่จะคบคนกับการชอมากเหมือนกัน ต่อเมื่อ
 ได้ตั้งเกตตั้งกาหนดเนอลองใจกันตลอดแล้ว จึงควรคบคำ
 กันได้สนิท แต่ส่วนสมห้แสงนินชาได้ทดลองมาหนัก
 กว่าหนักแล้ว ให้เขาเซอเอาทีเดียวเถิด ถ้าไม่เช่นนั้น
 เจ้าจะเสียใจ

(ลงนาม) จากวางหรีา

จดหมายจางวางหว่า

ฉบับที่ ๖ เขียนถึงนายสนธิ ผู้บุตร
เมื่อได้ทราบว่า ลูกชายคิดจะมีเมีย

ทุ่งสง วันที่ ๒๑ พฤศจิกายน

ถึงเจ้าสนธิผู้บุตร

ข้าได้ทราบจากหนังสือของเจ้าว่า เจ้าคิดอ่านจะ
มีเมีย แลทราบในเวลาทักจรุระเบาบาง จึงตั้งใจจะ
ใช้เวลาว่างในทางตักเตือนเจ้าบ้าง เพราะการที่เจ้าคิด
เป็นของสำคัญในชีวิตมนุษย์ สำคัญที่ต้องทำ สำคัญที่
ต้องทำให้ดี แลสำคัญที่ต้องทำด้วยความรักเป็นเหตุ

ความรักในตน หมายความว่ารักระหว่างเพศ
อาจแบ่งได้เป็นสามประเภท ซึ่งจะได้เพียรอธิบายโดย

โหวตของข้าดังต่อไปนี้

ความรักประเภทที่ ๑ เป็นความรักอย่างเทวดา เกิดเพราะหมายศฤงคารซึ่งเล็งเอาเมณฑลโดยเฉพาะ ถ้าจะพูดไม่อ้อมไม่ค้อม ความรักชนิดนี้คือความรักของหมาในเดือน ๑๒ นั้นเอง ไม่เป็นของประจำใจยั่งยืน เป็นความประสงค์ชั่วแล่นเท่านั้น การทตั้งชื่อความรักประเภทนี้ว่าเป็นความรักอย่างเทวดานั้น ก็เพราะปรากฏว่าความรักในหมู่เทวดาเป็นไปเพื่อเมณฑลล้วน เห็นได้จากชื่อทนางฟ้าเป็นผู้บริสุทธิ์ อย่างดาวพรหมจารีอยู่เป็นนิตย์ แลเทพบุตรกับเทพธิดาเป็นคู่เมียกันทั่ว ๆ ไปไม่ประจำคู่ เพราะมีชื่อทนางฟ้าเป็นดาวพรหมจารีอยู่เสมอ เป็นเครื่องบ่งบอกถึงความแก่งแย่งอยู่แล้ว ถ้าจะกล่าวอย่างไม่เกรงใจเทวดา ความรักชนิดนี้มีไซ่อน คือศฤงคารอย่างหมานั้นเอง

ความรักประเภทที่ ๒ จะตั้งชื่อว่าความรักอย่างไทย เป็นความรักอย่างอ้อย ๆ เป็นไปเฉื่อย ๆ ไม่ใช่ไฟ

เปลวสีขาว หญิงกับชายที่ไม่ทันคุ้นเคยกันไม่มีวิสาสะ
ต่อกัน รู้จักกันอย่างพอเห็น ๆ กันเกิดเสน่หาได้ ก็โดย
ความรักประเภทนี้ ผู้รักยังมีใจเป็นอิสระ ไม่อยู่ใต้อำนาจ
ความรักสนิทนัก นับว่าใจยังเป็นไทยอยู่

ความรักประเภทที่ ๓ เรียกว่าความรักอย่างทาส
เป็นความรักอย่างอดม เป็นไปเต็มเปี่ยมในใจมุ่งตรง
อยู่จำเพาะคนเดียวจะแยกให้คนโน้นนิด คนนั้นหน้อยก็แยก
ไม่ได้ บุคคลที่ตกอยู่ในความรักประเภทนี้ กคช เป็น
ทาสแห่งความรัก แลเป็นทาสยงทาสนาเงิน เพราะ
เป็นทาสด้วยความเต็มใจ มิได้คิดเบี่ยงบ่ายหาความเป็น
ไทยเลย ความรักชนิดนี้เกิดได้ต่อเมื่อหญิงกับชายคุ้นเคย
รู้จักนิสัยใจคอกันดี แลเป็นทนายมชงกันแลกัน เป็น
ความรักอย่างวิเศษ

เจ้าเป็นผู้ได้รำเรียนมามาก อาจเข้าใจได้ว่า
ความรักอย่างเทวดา ความรักอย่างไทย แลความรัก
อย่างทาสนั้น ผิดกันอย่างไร แต่ข้าไม่หวังว่าข้าอาจ

อธิบายให้คนเข้าใจได้ทั้งหมด เพราะคนบางคนอ่อน
 ความสามารถเข้าใจ บางคนอ่อนความสามารถอธิบาย
 แลถ้าอ่อนต่ออ่อนเข้าด้วยกันทั้งสองข้าง ก็ไม่มีเวลาเข้า
 ใจกันในโลก

คนเราโดยมากเคยอบรมมาในความรักไม่ใช่
 อย่างทาส ได้เป็นคู่กันก่อนที่ความรักอย่างนั้นมีเวลาจะ
 เกิดได้ ตามวิธีโบราณซึ่งยังเป็นไปมากแม้ในเวลา
 หญิงกับชาย จะได้รู้จักกันก่อนแต่งงานก็เพียงได้เห็นกัน
 ห่าง ๆ ถ้าเกิดความรักก็เพราะรักหน้า และแต่งงานกัน
 เพราะหน้าเป็นนายประกันว่า ความรักอย่างทาสจะเกิด
 ภายหลัง แต่ถ้าไม่เกิดจะลงโทษต่อยนายประกันก็ไม่
 เป็นกรรมที่บุรุษพึงทำ จะฟ้องร้องปรับประอะไรก็ได้
 วิวาทะชนิดนี้ไม่ใช่ชนิดที่จริงจัง แต่เป็นชนิดที่เป็นไปโดย
 มากเพราะตามวิธีโบราณนั้น หญิงถูกช้อน ชายถูกกัน
 ไม่ใคร่มีโอกาสนั้นจะบำเพ็ญ ให้ความรักอย่างทาสเกิดขึ้น
 ได้ อีกประการหนึ่งคนบางคนไม่นำใจเป็นพันธจะเพาะ

พิชความรักชนิดนั้นให้เกิด การวิวาทะปราศจากความ
รักนั้น มีคำกล่าวที่เหมือนทองหยิบที่ลมนใส่หน้าตาล

แต่ความรักอย่างทาสนั้น แม้ตามวิถีโบราณก็มี
ทางที่เกิดได้ คือหญิงแลชายที่เป็นพี่น้องกันย่อมจะรู้จัก
กัน มีโอกาสเข้าใกล้ชิดกันได้ แลความรักก็อาจเกิด
ขึ้นคงจะเป็นเหตุ ๆ หนึ่งให้พี่น้องแต่งงานกันมาก ลูก
ชายท่านผู้พี่แต่งงานกับลูกสาวท่านผู้น้อง ลูกชายท่าน
ผู้น้องก็แต่งงานกับลูกสาวท่านผู้พี่ (เว้นแต่เมื่อแต่งงาน
กับลูกสาวเจ้าสัวเศรษฐีโดยความรักอีกประเภทหนึ่ง คือ
รักความมั่งมีของเจ้าสัวผู้เป็นพ่อตา) แต่ถ้าจะกล่าวตาม
ตำราผสมสัตว์ วิวาทะในเหล่าพี่น้องนั้นไม่ว่าใครจะดีนัก

เจ้าคงจะรู้ โอิวาทที่ "บั้นซ์" ให้แก่คนทั้งหลาย
ที่กำลังคิดจะแต่งงานเป็นโอิวาทคำเดียวว่า "อย่า" เท่า
นั้น โอิวาทคำนี้ไม่ใช่โอิวาทที่ซ้ำให้แก่เจ้า เพราะซ้ำ
เป็นคนอุดหนุนการแต่งงาน แลอยากให้คนแต่งงาน
กันเพราะความรัก เป็นเครื่องชูให้โลกสูงขึ้นไปอีกหน่อย

หนึ่ง แต่ความรักนั้นจะต้องเป็นความรักชนิด ๖๐ แรงม้า
จึงจะดีจริง

ส่วนแม่สาวที่เจ้าไม่หาอยู่นั้นจะเป็นอย่างไรซำกั
ยังไม่ทราบ ถ้าถามเจ้า ๆ คงจะบอกว่านางเทพธิดา
ล่องฟ้ามาเดินดิน รูปก็งาม นามก็เพราะ เหาะก็เกือบจะ
ได้ ถ้าเจ้าเคยอ่านแลจำสตัลได้ เจ้าคงจะกล่าวว่า
“To love her was a liberal education” แต่ก็ยังไม่ทำ
ให้ซำรักอยู่นั่นเอง เพราะการกล่าวโฉมและกล่าวคุณ
เขนนเหมือนกันหมดในจำพวกชายที่กำลังรักหญิง ถ้าจะ
แปลกกันก็แต่ถ้อยคำแลโวหารเท่านั้น ความอย่างเดีย
วกัน ถ้าศรีปราชญ์กล่าวก็คงกล่าวเป็นโคลงเลว ๆ หรือ
มิฉะนั้นเป็นฉันทเพราะไม่จับใจ ถ้าสุนทรภู่กล่าวก็คง
กล่าวเป็นกลอนตลาด ซึ่งค่อนข้างดี หรือเป็นโคลงที่
ระคายหูเป็นที่สุด ถ้านายเป็นนักเพลงช้อยกล่าวก็คงชน
ต้นวาปิงชา

แต่ซำกำลังนึกถึงแม่สาวคนหนึ่งจำชื่อไม่ได้ ที่
แต่งตัวสนลออนพบกันเมื่อวันไปตุลละคร ประมาณ

๓ เดือนที่แล้วมา และถ้าเป็นแม่สาวคนนั้นชากอกจะ
 พอใจ เพราะจำได้ว่าหล่อนเป็นเด็กน่าเอ็นดูอ่อนโยนพอ
 งาม แลพูดจาอย่างเด็กมีความคิด เห็นจะพอให้ความ
 สุขแก่เจ้าได้ เวลาเจ้าได้เงินเดือนจากบริษัทเพียงเดือน
 ละ ๖๐๐ บาท แต่เงินวันละ ๒๐ บาทนั้น ถ้าหญิงที่
 รุกขขอเป็นผัวขอให้เจ้า ก็อาจขอความสุขได้มาก
 หญิงกับชายที่รักกันอยู่ในกระท่อม มีสุขกว่าหญิงกับ
 ชายที่อยู่ด้วยกันในตึกใหญ่ปราศจากความรัก แต่คน
 ที่รักกัน ถ้าเงินพออยู่เรือนตึกกว่ากระท่อมได้ก็ควรอยู่
 แลเงินเดือน ๖๐๐ บาทนั้น ถ้าแม่เรือนดูแลก็ไปได้ไกล
 แต่ถ้าแม่เรือนไม่ดูแล จะเดือนละ ๖๐๐ บาท หรือ ๖,๐๐๐
 บาท ก็คงไม่เป็นเรื่องทงนั้น

การมั่วเมยจะยกเอาเรื่องเงิน ชนมาเป็นข้อ
 สำคัญยิ่งสิ่งอื่นนั้นไม่ควรเป็นแน่ แต่ที่จะไม่คิดถึงเสียเลย
 ก็ไม่ควรเหมือนกัน หญิงชายคู่ใดไม่ได้คิดถึงเงินเลยใน
 เวลาที่ก่อนแต่งงานไซ้ เมื่อแต่งงานแล้วมกจะต้องคิดถึงมาก

ที่สุด คิดคิดว่าจะได้ที่ไหนมาให้พอใช้ หรือคิดว่าเงิน
 ที่หาได้นั้นจะใช้อย่างไรจึงจะพอ คิดว่าหาได้พอดีกับใช้
 แลใช้พอดีกับหาได้นั้นเป็นสองอย่างอยู่ แต่ถึงจะสอง
 อย่างก็เหมือนกันในข้อที่ต้องคิดมาก ๆ

กล่าวการเลือกคู่ ชายโดยมากมักใช้ตาเป็น
 เครื่องจูงใจ ถ้าตาเห็นงามใจก็มักจะถูกชวนให้เห็นดีไป
 ด้วย การที่เบียดงนกควรแล้ว เพราะความไม่จำเริญตา
 เป็นสิ่งที่ไม่น่าปรารถนา แม้สาวบางคนเมื่อเข้ามาปนใน
 ภาพความงามของโลก ก็ทำให้ภาพนั้นเสียเหมือนหมึก
 ทกรด แลการแต่งงานกับแม่หมึกทกนั้น กล่าวได้ว่า
 ชนต้นความเทยมคู่ด้วยความไม่จำเริญชนิดหนึ่ง คือ
 ความไม่จำเริญตา นับว่าชนต้นไม่ดี เสียเปรียบเหมือน
 ม้าแข่งที่โกงเวลาออก ต่อไปภายหน้าสามอาจเห็นความ
 งามเป็นข้อไม่สำคัญ แลมีความชื่นชมในภรรยาของตน
 เพราะแม่หมึกทกเป็นคนบำรุงความสุขตกเป็นได้ แต่
 ความชอนไม่แกชอทว่าด้วยความไม่จำเริญตา

ส่วนการแต่งงานกับแม่สาวที่มีรูปสมบัติพิเศษนั้น
 ชนต้นด้วยความจำเวญตาที่จริงอยู่ แต่ต่อไปข้างหน้าจะ
 เป็นอย่างไร ก็ทำนายได้บ้าง แต่ด้วยวิธีใช้วิจารณ์ญาณ
 ในเวลาก่อนกล่าวความประสงค์ขอเป็นคู่เท่านั้น ถ้าไม่
 ทราบเสียก่อน แม้จะไปทราบภายหลัง ถ้ามีอะไรที่
 ยากจะแก้ไขเปลี่ยนแปลงก็ไม่สามารถแก้ไขได้มากนัก ผู้เสนอนั้น
 เป็นแม่หลงทางมั่งคั่งแลลดตายบนบก จนชนบนกนาเอ็น
 คุนุกหนา แต่ไม่ปรากฏว่าเป็นประโยชน์อะไรในเรือน
 เลย ถ้าใครแต่งงานกับแม่สาวชนิดผู้เสนอ ก็คงจะได้แต่
 ความจำเวญตาอย่างเดียว แม่ผู้เสนอบางคนนับว่าเป็น
 เครื่องประดับเรือนได้บ้าง บางคนแก้ไขหงุดหงิดไม่ยอม
 เป็นด้วยซ้ำ

สมมุติว่าแม่หมึกหกเป็นคนมีคุณความดี มีความ
 สามารถเป็นประธานในมนตรีสภาแห่งบ้านได้ แลแม่
 ผู้เสนอเป็นคนจำเวญตาเชิดชูความงามของโลก ถ้าเจ้าได้
 หญิงที่ประชุมคุณความดีแลความงาม ของแม่สาวทั้งสอง

ชนิดนี้นักเป็นเอก แต่เห็นจะหายากสักหน่อย ในเวลา
 นเจ้าตกอยู่ในความรักอันลึก เจ้าคงจะกล่าวว่าคุณ
 สามารถของแม่หมึกหก แลความงามพิเศษของแม่เสื้อ
 นนประชมอยู่ในตัวแม่สาวของเจ้า ถ้าเจ้ากล่าวเช่นนั้น
 ก็ไม่มีความรู้ที่จะคิดคำนึง หรือรับรองเจ้าได้ในเรื่อง
 ความเห็นงาม ไม่มีใครมีอำนาจจะเถียงเจ้า แลในเรื่อง
 ความเห็นคนน ถ้าเจ้าไม่มีปัญญาเห็นของจริงได้ในอายุ
 เทาน ก็เป็นทสันหวังว่าเจ้าจะเห็นได้ในชีวิตของเจ้า
 ตลอดไป

บัดนี้จะสมมติว่า เจ้าเลือกได้แม่สาวซึ่งทรง
 คุณเป็นที่พอใจทุกประการ ไม่มีนางใดในโลกนี้จะเสมอ
 เหมือน แต่เจ้าต้องอย่าลืมว่าในเวลานั้นเจ้าเห็นแม่สาว
 ในขณะที่เจ้าหลอนตกแต่งเต็มเปี่ยมทั้งกาย วาจาใจเวลา
 ที่พบคงจะเป็นเวลาที่กลางหน้าตาแบ้งมาเรียบร้อย ทำให้
 เวลาที่หน้าตาย้อยอย่างทตนนอนใหม่ ๆ ไม่ ส่วนถ้อยคำ
 นาเสียงแลกรยาอาการทงปวง ก็แต่งขึ้นสำหรับรับตรวจ

ทั้งนั้น ในเวลานั้นใจคอเจ้าหล่อนคงจะชุ่มชื้นเสมอน้ำดอก
ไม้เทศ แต่ถ้าเจ้าลองทำให้ขี้ตังใจบ้าง บางทีก็จะเป็น
ประโยชน์ เพราะจะเห็นได้ว่าแม่สาวของเจ้าเป็นคนพ่น
ความโกรธเป็นไฟหรือไม่

หญิงที่พ่นไฟในเวลาโกรธนั้น ก็ร้ายพอแรงการ
อยู่ แต่หญิงที่โกรธฮึดอยู่นิ่ง ๆ นั้นร้ายมากกว่านางประ
เภทที่ ๑ อาจบึ้งบึ้งถึงต้อยถ่วงต้อยชามก็เป็นที่ แต่
นางประเภทที่ ๒ นิ่งอมดินดำกำมะถันเข้าไว้ ทำให้เจ้า
ไม่มีเวลาราวใจเลย คอยจะสะดุ้งอยู่รำไป เพราะแจะ
ระเบิดชนเมื่อไรก็หาไม่รู้ได้ไม่ เมียโทโสร้ายนั้นเคยได้ยิน
ฝรั่งกล่าวว่าได้ผัวไปหาถ้วยเหล้า แต่เมียทเวยนกล่าว
โทษผัวกระแทกกระทั้นไม่ได้หยดนั้น ได้ผัวไปไกลกว่า
ถ้วยเหล้ามาก คือได้ตรงไปโรงเลี้ยงบาทเดียว เพราะ
เมียชนิดนั้น จับความผิดเล็กผิดน้อยของผัวมาผูกไว้กับ
ชายกระเบนผัว เหมือนเอากระป๋องผูกหางหมา มันจะ
วิ่งเหยียดสี่ขาหนีไปสลักก็โยชน กระป๋องก็ยังติดอยู่นั่นเอง
เป็นเครื่องรำคาญยิ่งนัก ชายจะมีเมียควรหลีกเลี่ยง

ชนิดนั้น (ถ้ารู้ทันจะหลีกเลี่ยงได้) แลหญิงชนิดนั้นถ้าไม่
 อยากจะมีผัวเป็นบ้า ก็ควรรู้สำนึกคิดกลับใจเสียใหม่
 การกล่าวโทษกระทบกระทั่งแก่จางจางไชนั้น เป็นการให้
 ทุกข์ในเวลา^๕ โดยหวังสุขข้างหน้า แต่สุขข้างหน้า^๕
 เป็นของไม่แน่ (หรือถ้าแน่ก็แน่ไปข้างว่าจะไม่มี) ส่วนทุกข์^๕
 บัจจุบันนั้นเป็นของแนยงนัก ถ้าเมื่อยตะบอยกล่าวโทษผัว
 ว่ากินข้าวมูมมาม ก็โดยหวังจะให้ผัวหยุดมูมมามเป็น
 เครื่องเพิ่มความสุข ผัวจะหยุดมูมมามได้หรือไม่^๕ แน่
 แต่ผัวคงจะได้รับทุกข์เพราะเมื่อยตะบอยกล่าวโทษนั้นเป็น
 แน่ อย่างน้อยก็กินข้าวไม่ใคร่อิ่ม ความ^๕ จู้จี้กระแทก
 กระทั่งไม่รู้หยุดหย่อน อาจเป็นเครื่องส่งผัวไปโรงเดี่ยว
 บ้าได้เสมอ แต่ความสุขวันหน้าเป็นของไม่เที่ยงเลย

เพราะฉะนั้นการหาความสุขควรหาวันนี้ ไม่ใช่รอ
 ไว้พรุ่งนี้ ถ้าใครให้เช็กความสุขแก่เจ้าในวันอาทิตย์
 เจ้าก็ไม่ควรรับ ควรเรียกเงินสดในทันทีทีเดียว เพราะ
 วันจันทร์ซึ่งเป็นวันแบงก์เปิดนั้นพรุ่งนี้หาใช้วันนี้ไม่^๕ หนึ่ง

พรุ่งนี้อาจเป็นวันจันทร์ที่แบ่งกบัดเพราะแข่งม้า หรือ
เพราะเป็นวันบรมราชาภิเษก หรือเพราะเหตุอื่นก็ยังไม่

แต่การชดใจแม่สาวของเจ้านั้น ถ้าเจ้านั้นจะ
ลองทำกตองระวางจหนัก หลึงกับชายคู่รักที่วิวาทกันไม่
ว่าจะเป็นเรื่องอะไร ชายคงจะเป็นผู้ผิดแน่ เพราะชาย
ที่ชดใจกับหญิงทรกนนั้น ถึงจะเป็นผู้ถูกในชนต้น ก็คงจะ
ต้องเป็นผู้ผิดจนได้ในที่สุด เพราะฉะนั้นชายที่ชดใจจะแต่ง
งานควรมีข้อขอมขอโทษสิ่งที่ไม่ได้ทำ แลคำที่ไม่ได้กล่าว
เสียแต่ตนมอถ้าจะมัวเถียงว่าก็เมื่อไม่ได้พูดจะว่าพูดอย่าง
ไร ไม่ได้ทำจะว่าทำอย่างไร ก็จะต้องเถียงกันวันยังค่ำ
คืนยังรุ่งไม่มีที่สุด ไหน ๆ ก็จะต้องขอโทษในที่สุดอยู่
แล้ว จะมาเสียเวลาเถียงกันให้คอแห้งทำไมเล่า

เมื่อเจ้าแต่งงานแล้ว ถ้าเกิดชดใจกับเมียเจ้าจง
อย่าเพียรขแรงว่าเจ้าไม่ใช่ผู้ผิด เพราะเมื่อเจ้าได้ขแรง
แจ่มแจ้งจนบัญญัติสนได้สนพุงเจ้าแล้ว เขายังจะมีคำ
ที่ยังไม่ได้พูดออกกระบุงหู เพราะเป็นแม่ทัพที่ชกของ

หนุนตกว่าเจ้า เจ้าคงแพ้งนได้ ผัวกับเมียอยู่ด้วยกันถ้า
ไม่วิวาทกันบ้างก็ผิดธรรมดา เพราะมนุษย์มีสภาพเป็น
สัตว์ที่ต้องวิวาทกันบ้าง แต่การกล่าวคำสุดท้ายในการ
วิวาท (คือความชนะ) นั้น ย่อมจะเป็นสิทธิของหญิง
อยู่เสมอ เพราะฉะนั้นยอมให้กล่าวเสียเร็ว ๆ เห็นจะ
ดีกว่า

แต่ถ้าเจ้าไปได้เมียที่ชอบวิวาทจริง ๆ เข้าแล้ว
ถึงจะยอมให้กล่าวคำสุดท้ายวันหนึ่งถึง ๒ ครั้ง ก็คงจะมี
เรื่องใหม่มาตงวิวาทใหม่ แลถ้าเป็นเช่นนั้นก็เป็นกรรม
ของเจ้าเอง

ส่วนแม่สาวที่ส่งอยู่ในใจบัดนั้น เจ้ายังไม่ได้
บอกข่าวว่าเจ้าได้ทำความตกลงกับฝ่ายหญิงแล้วเพียงไหน
หรือยังมีข้อขัดข้องที่สำคัญอยู่ตรงไหนบ้าง การทำพิธี
สู่ขอเข้าเฝ้าใจว่าจะต้องตกเป็นหน้าที่ของข้า แลถ้าแม่
สาวคนนั้น คือแม่สนธิ์อ่อนหรือใครซงเป็นที่ชอบใจเจ้า
ซากเต็มใจจะรับหน้าทอนนั้น

มชอทชา จะเตือน เจ้าออก ขอหนังสือ ก่อนหยุด เขียน
 หนังสือฉบับนี้ ถึงจะกล่าวหาความกักไม่เสียหน้า
 กระดาษเปล่า เจ้าเป็นคนใช้เงินฟุ่มเฟือย ได้เท่าไรใช้
 หมด สำหรับตัวเจ้าเองมาจนบัดนี้ ต่อไปนี้เจ้าจะมีเมีย
 ถ้าเจ้าจะยังใช้เงินทั้งหมดอยู่อย่างเก่าก็ทำเนา แต่อย่า
 ลืมว่าเมียเป็นผู้ช่วยใช้ด้วย ชายบางคนไปโรงเตี๊ยมเสีย
 เงิน ๓ บาทขออาหารทักกินเข้าไปเป็นราคาบาทเดียว แล
 แบ่งเงินให้แก่เมียบาทหนึ่ง สำหรับไปซื้อ พริก กระบี่ หอม
 กระเทียมที่ร้านชำให้ได้เท่ากับ ๓ บาท ทังบอกให้เก็บ
 สตางค์เล็กสตางค์น้อยที่ร้านชำทอนให้มัน ผสมไว้ขอ
 เข็มกลัดเพชรให้จนได้ ชายชนิดนี้ชอบทรู ครมมาตเดอ
 โคโรนาด้วยเงินที่เมียอยากได้ไปซื้อกำไลม่อ ก็เป็นอัน
 ว่าสุขกำไลม่อเสียวันละหน้อยนนั้นเอง

(ลงชื่อ) จางวางหรั

จดหมายจางวางหว่า

ฉบับที่ ๗

กรุงเทพ ฯ

วันที่ ๑๕ มิถุนายน พ.ศ.....

ถึงเจ้าธนธิ ผู้บุตร

เจ้าอ่านจดหมายที่ข้าเคยมีไปถึงเจ้าฉบับก่อน ๆ
เคยเห็นชั้นที่ตรงไหนบ้างหรือเปล่า มีผู้มาบอกข้าว่าคน
เป็นอันมากอ่านสำเนาจดหมายเหล่านั้นแล้วพากันเห็น
ชั้น ทำให้ข้าประหลาดใจนัก อันที่จริงข้าตั้งใจจะส่งสอน
เจ้าด้วยถ้อยคำที่เฉียบขาด เหมือนตดหยวกด้วยดาบ แต่
เมื่อเขียนว่าดาบ โพล่ไปอ่านว่าขรรค์ก็เป็นอันจกใจ มี
หน้าชาสกตตัว น ด้วย

ผู้ตงตวเป็นผู้ให้โอวาท แต่เพือนไปพูดให้คน
 เห็นขนเขาเป็นเป็นคนเคราะห์ร้าย เพราะโอวาทที่กล่าว
 นั้น ผู้ฟังเห็นเป็นตลกไปหมด ถ้าคำไหนไม่ชอบชั้น ก็
 ตริตรองในใจว่า ความชอบชั้นคงจะซ่อนเร้นอยู่ที่ไหน
 แต่หากปัญญาของตนไม่ได้หยอดน้ำมัน เดินไม่ผู้คล่อง
 จึงไม่เห็นความชั้นในขณะนั้น ก็เมื่อผู้ฟังไปมัวพะวงถึง
 ความชั้นอยู่เช่นนั้น โอวาทที่กล่าววนนุกเหมือนนาคางซึ่ง
 หยาดลงทะเลทราย

เมื่อชายังเล็ก ๆ ข้าไม่ใคร่ชอบฟังภฤหัสถ์ &
 คนสอดที่หน้าคพ ชอบฟังพระ & องค์ที่โกนผมครองสงฆ
 จิวจริง ๆ แต่ข้าไม่ชอบให้สวดพระธรรมล้วน จะสวด
 นิดหน่อยพอหอมปากหอมคอก็ไม่ว่า แต่ต้องขอให้สวด
 ยี่เกอชก ๑๒ ภาษาเร็ว ๆ น้อย ในเวลาที่สวดพระธรรม
 นั้น คนอยู่ที่นั้นไม่เห็นมีใครฟัง บ้างก็คุย บ้างก็เล่น
 หมากรุก โดยมากไปอยู่ที่อื่นเสียด้วยซ้ำ พอจบสวด
 ยี่เกชนสี่ คุยก็หยุด หมากรุกก็เลิก คนที่ไปนั่งเสียทอน

ก็มานั่งแหงนคออยู่ยอกแน่น บ้างก็อาปากเอาด้วยชา
ความหัวเราะนั้น ถ้าชงน้ำหนักได้คนหนึ่ง ๆ คงจะเปลือง
ไปหลาย ๆ ชั่ง จนความประสงค์ดั้งเดิมในการสวด
พระธรรมนั้นสูญไปในการสวดยึกยอก

ส่วนการเทศน์มหาชาตินั้นเล่า ในกัณฑ์ชก
มหาพน มหาราชเหล่านั้น เมื่อดังแต่เล่นตลกก็ดูข้าง
เล่นได้หลายทาง ตั้งแต่ร้องเพลงหัวทกกันชีวิตไปจน
เทศน์ธรรมวัตรตลก การเทศน์ธรรมวัตรตลกนั้นก็เอา
ธรรมะจริง ๆ มากล่าว แต่กล่าวดู ๆ เสียหมด

ข้าจำได้ว่าเมื่อข้าฟังโกนจุกใหม่ ๆ หลายสิบ
ปีมาแล้ว ได้ยินนักเทศน์สำคัญเทศน์ธรรมวัตรในกัณฑ์
มหาราช ข้อ ๑ ที่แกกล่าวดูในคณนั้นข้าเห็นชันมากมาย
เลยยังไม่ลืมจนบัดนี้ คือแกกล่าวดูถึงความไม่เที่ยงแห่ง
สังขาร พูดคล้องกันเป็นกลอนตามทำนองมหาชาติ ยก
อุทาหรณ์สรุปว่า “ถึงสาว ๆ ที่ว่าสวยสมไม่เชื่อดอง
ระบายลมออกมาเถอะเหม็น”

นี่เป็นคำพระนุ่งเหลืองท้มเหลืองพุทธบนธรรมมาสน์
จริง ๆ ในเวลาเทศน์มหาชาติ ข้ามิได้แต่งประดิษฐ์
ถ้อยคำจนกล่าวหาความเลย คนนมนมคนมียศศักดิ์
ฟังอยู่มาก แกจึงกล่าวแต่เพียงว่า สวยสม เขาว่า
ถ้าเทศน์ในสมาคมซึ่งไม่ต้องพิถีพิถันถ้อยคำ แกว่า
สวยสด ออกมาตรง ๆ ที่เดียว

คนนมนชาเห็นชั้นยิ่งยวด ถึงแม่หลายสิบปีมา
แล้วก็ยังไม่วาง เพราะมันฝังลงไปทันทีในใจเด็ก ส่วน
แม่สาว ๆ ทนฟังอยู่นั้น ต่างคนก็นกรับเอาว่าพระท่าน
พูดถึงตัว ทำท่าทางอวยกระมิดกระเมี้ยน ยิ่งทำให้ชั้น
หนักหนา

นี่แหละ การเอาธรรมะจริง ๆ มากล่าวเฉ ๆ
ให้คนฟังฮาครืน ๆ นั้น ธรรมะเลยจมไปในวาทะตลก
หมด ก็เมื่อเป็นเช่นนี้คำพูดของคนเฉ ๆ อย่างเราจะ
ลอยอยู่หลังตมอย่างไรได้

บัดนี้จะเลิกพูดถึงการให้โอวาทเสียที หันไป

เล่าให้เจ้าพงษ์อนุสนธิ คาท ชากลาว เมื่อนั้น ทำบุญ แหะ
 เมื่อก่อน เจ้าคงจะจำได้ว่าข้าได้กล่าวไว้ในมิตร
 สยามคม เงินที่ชากนไว้สำหรับทำบุญอายุครบ ๖๐ ปี
 นั้นจ่ายยังไม่หมด เพราะรูปงานที่หาเล็กกว่าที่คิดไว้ เงิน
 จึงเหลืออยู่เป็นจำนวนตั้งหมื่น ข้าตั้งใจจะใช้เงินนั้นให้
 ฝันไปในทางที่เกิดประโยชน์แก่มนุษยโลกทั่ว ๆ ไป ไม่
 ใช้จะเจาะจง ให้แก่บุคคล หรือ ประชมนใด โดยเฉพาะ
 แต่ข้ายังไม่รู้ว่าทางไหนจะเป็นทางดีที่สุด เพราะฉะนั้น
 บรรตามิตรสหราชอาณาจักรหรือผู้มีบุญญาใจ ๆ ก็ดี ก็มี
 ความคิดรู้งโรจน์เห็นทางที่ข้าจะใช้เงินรายนั้นให้ได้ ผลสม
 ประสงค์ และมาแนะนำให้ข้าเห็นพ้องด้วยไซ้ ก็
 นับว่าได้ทำบุญคุณแก่มนุษยโลกบ้าง

พวกที่อยู่ในสยาม วันนั้นได้ ช่วยกัน ออกความ
 เห็นหลายคน ความเห็นที่เป็นกถวายนาวากคือว่าให้ ๆ
 เงินแก่โรงพยาบาลเพื่อให้ออเครื่องมอดตผ้า หรือขอ
 เตียงคนใช้หรือใช้อย่างไรที่เป็นประโยชน์ท่านเองเดียวกัน

แต่คำแนะนำ^{๕๓}ผิดกับความประสงค์เดิม เพราะโรงพยาบาล^{๕๔}เป็นที่ประชุมชนหมู่น้อย เมื่อเทียบกับมนุษยโลก

สมุห^{๕๕}แสดงเห็นว่าควรสร้างพระเจดีย์ปิดทองทั้งองค์ แล้วแขวนไฟฟ้าเป็นสาย ๆ ตึงแต่ยอดลงมาถึงฐานล่างอย่างในเมืองพม่า กล่าวว่าเป็นการแผ่พระศาสนาออกไปอีกหน้อยหนึ่งในมนุษยโลก แต่ถูกขัดคอกว่าเงินไม่พอ ทำไม่ได้ อีกประการหนึ่งพระเจดีย์ในโลกนี้^{๕๖}มากมายหลายแห่งอยู่แล้ว ทั้งความเลื่อมใสของเจ้าของเงินก็หาเป็นไปในทางนั้นไม่

นายกกรมเห็นว่า นาทาลเมานัน^{๕๗} ราคาย่อมเยาว์ เป็นของดีมีใช้เล่น ถ้าใช้เงินบำรุงการทำนาทาลเมานันโดยวิทยาศาสตร์ จนมีฤทธิ์ทำให้คนเมานันได้เหมือนพระอินทร์เมานัน^{๕๘} มนุษยโลกก็จะเป็นสุรโลก

เจ้าจงเป็นคนไม่กินเหล้า มันขัดคอนายกกรมว่า ถ้าสุรโลกคือโลกสุรา มันก็ยอมอยู่สุรโลกมากกว่า ความร้ายกาจแห่งสุรโลกคงหย่อนกว่า โลกสุราเป็นแน่

อนึ่ง มันไม่ต้องการเห็นนายกมลชมชานลงไปนอนหลับ
อยู่ในห้องข้างถนน แลวดนชนบนบวาชน

ใครอีกคน ๑ สอดขุ่นว่า มันก็ต้องช่นอยู่เอง
เพราะรูปการเซนต์เจ้าจองกล่าวนนยอมจะ "เบียด" และ
ถ้าจะให้ "แหง" ก็ต้องย้ายทวีปไปอยู่อเมริกา

ระหว่างนั้นนายกมลเพียรจะให้มนุษย์โลก กลาย
เป็นสุรโลก วินโสมะเต็มเข้าไปอีกเป็นกอง จนมีอาการ
ซึ่มเซาตุเหมือนจะจับเค้าไม่ได้ว่าเขาพูดอะไรกัน อีก
ประเดี๋ยวขยับตัวไป ทับกระโถน ซึ่งตัวหีบ มาวางไว้เอง
กระโถนหกเปื้อนเปรอะเลอะเทอะ เลยเอะอะโกรธคนใช้
ว่าไม่มาเก็บไปเสียก่อนที่แก้ทำหก เพราะถ้ามันไม่อยู่ที่
นั้น แกจะทำมันหกตรงนั้นอย่างไรได้

ขอทนายกลมว่านก็จริง ถ้ากรุงลงกาไม่ได้ตั้ง
อยู่บนเกาะลงกา หนุมานก็คงไม่ถูกคลุกนุ่นที่เกาะนั้น

ในวันนั้นมี อีกหลายคน ที่ออกความเห็นต่าง ๆ
กันว่าควรจะใช้เงินในทางใด จึงจะเป็นประโยชน์แก่

มนุษย์โลกมากที่สุดที่จะเป็นไปได้โดยจำนวนเงินอันน้อย
 โดยมากเป็นความเห็นซึ่งงโง่โดยตกริต่าง ๆ กัน ที่งโง่น่า
 สงสารก็มี งโง่แสนเข็ญก็มี งโง่กว่านั้นก็มี ในที่สุดไม่มี
 ใครแสดงความคิดเป็นสาระควรฟังได้ว่า ควรใช้เงิน
 อย่างไรจึงจะเป็นประโยชน์แก่มนุษย์โลกดังประสงค์ แม้
 ผู้ที่แนะนำให้ตั้งสำนักวิทยาศาสตร์ทดลองความรู้ต่าง ๆ
 เผื่อจะได้วิชาใหม่ ๆ เป็นประโยชน์แก่โลก ก็ยังใช้ไม่ได้
 เพราะการทดลองนั้นจะได้ผลน้อยรายนัก ถ้าจะมัว
 แต่ทดลอง ยังไม่ทันได้ประโยชน์อะไรก็หมดเงินเปล่า

แต่ข่าว เรื่องเงินหมื่นบาทนั้น เลื่องลือไปเร็วราว
 กับเรือเหาะ วันรุ่งขึ้นนั้นเองในตอนเย็นข้าเดินเล่น
 อยู่ในลานบ้าน มีเจ้าคนหนึ่งตรงเข้ามาหา แล้วทำหน้าที่
 ชัด ๆ ยังไม่พูดว่าอะไร

ข้ายังไม่เคยรู้จักเจ้าคนนั้น พิศดูรูปโฉมเห็น
 เป็นคนกลางเก่ากลางใหม่โดยอายุ เหวบางโดยความ
 อุดไซ คร่ำคร่าโดยเครื่องแต่ง คุเสื้อผ้ารุงรังเหม็น

สับเหว้อ สีหน้าชัดเหมือนศพ ชำนิ๊กในใจว่าเจ้าคนน
ทำผิด เพราะบุคคลไม่มีสิทธิ์จะเหมือนสับเหว้อกับ
เหมือนศพพร้อมกันได้

ชำถามว่า “เจ้านี้ใคร มาทำไม”

เจ้าคนน “ผมได้ยินว่าท่านต้องการความคิด
ซึ่งจะช่วยให้ ท่านได้ ทำการ เป็น คุณ ประ โยชน์ แก่ โลก
มนุษย์ทั่วไป”

ชำ “อ้อ อย่างนั้นหรือ แกจะมาให้ความคิด
ฉันในทางที่ใช้เงินหมื่นบาท แต่ฉันจะขอให้ความคิดแก
ก่อน ถ้าแกไปทำตามที่ฉันแนะนำเสร็จแล้ว ฉันจะทำ
ตามความคิดแก”

เจ้าคนน “อ้อ ก็แล้วแต่ท่านซีขอรับ”

ชำ “ถ้าอย่างนั้น ฉันแนะนำให้สับเหว้อไปเผา
ศพเสียก่อน”

เจ้านนทำหน้าฉงนอยู่ครู่หนึ่งแล้วว่า “ท่านนึก
ว่าผมเป็นสับเหว้อดอกกระมัง”

ข้า "เปล่า ไม่ได้ดีกว่าสับเหวอย่างเดียวนักกว่าศพด้วย ตามธรรมดาโลก สับเหวอาจเป็นศพได้ แต่ศพจะเป็นสับเหวไม่ได้ อนึ่ง บุคคลไม่มีสิทธิ์จะเหมือนสับเหวกับศพพร้อมกัน เพราะเป็นการขัดขึ้นธรรมดาแห่งโลก แต่การก็ได้เป็นไปแล้ว ดังที่ได้เห็นอยู่ทันที เพราะฉะนั้นจึงควรให้สับเหวไปเผาศพเสีย"

เจ้าคนนงอง ตอนแรกดูอาการเหมือนจะโกรธจนพูดไม่ออก ตามันจึงอดูตาข้าอย่างองอาจ ตาออกจะขวาง ๆ อยู่ด้วย แต่พอข้าพูดจบ ก็คิดหันามันค่อยคลายไป แล้วพูดข้า ๆ เหมือนขงนาหนักคาที่พูดทีละคำ ๆ ว่า

"My good Sir, listen to me. Your levity is much to be regretted. You have spent long and arduous days in building up your present position of wealth and influence; you have had rough days and smooth days; days which were full of the

good things of life, and days which you would not care to live through again. The God of Wealth was not present to bless you at your birth, and you were compelled to make your way in the world. But you may not be said to have "arrived." In your early days your path was strewn with sharp stones, but it is now paved with silver bricks. Apart from your wealth, you have a reputation to safeguard, and I earnestly advise you to take care of it."

ข้าพระหลาดใจจนพูดไม่ออก เจ้านั้นกล่าวต่อไปว่า

"Now listen to me, and answer my question if you will. Yesterday you expressed to a gathering of respectable people a desire to benefit the human race, and invited ideas as to how that might be done. Here am I with a suggestion to

offer, and you choose to treat me in a most unseemly manner. I should like to ask how you reconcile your frivolous aspech to day with the words, which you uttered in all solemmity yesterday."

ข้ายังพูดไม่ใคร่ออก คนรูปร่างกิริยาอาการ
 อย่างนั้น ใครจะเดาถูกว่าพูดอังกฤษได้ออกจ้อ ผู้เคย
 เรียนเล็ก ๆ น้อย ๆ รู้อย่างงู ๆ ปลา ๆ พูดเช่นนั้นไม่ได้
 ข้าควรจะโกรธมากที่คนอย่างเจ้านั้นมาพูดสั่งสอนทุกท้วง
 ข้า แต่ความประหลาดใจทำให้ลืมโกรธ ความดูถูก
 และความเย้ยหยันที่มีในใจข้าก็หมดไปทันที ความเลื่อม
 ใสเกิดมีขึ้นมาบ้าง ไม่ใช่ข้าดีกว่าเจ้าคนนั้นจะมีความ
 คิดรุ่งโรจน์เป็นประโยชน์จริง ๆ แต่นักว่าควรฟังดูที่
 อย่างน้อยที่สุดคงมีอะไรแปลก เพราะคนอย่างนี้ แต่
 เพียงพูดอังกฤษได้คล่องก็แปลกเสียแล้ว

ข้าถามว่า “แกนี่ใคร เรียนภาษาอังกฤษมา
แต่ไหน”

เจ้านั้นย้อนถามว่า “ท่านยอมฟังผมพูดต่อไป
หรือ”

ข้าพยักหน้าว่า “จะว่าอะไรก็ว่าไป”

เจ้านั้นตอบว่า “ผมชื่อ เขียว สุรานั้นท์ ได้เคย
ศึกษาเป็นเปรียญของมหาวิทยาลัยแห่งตักกิสลา”

ข้าท้วงว่า “ข้าก่อน ผู้ได้ไปเห็นกรุงตักกิสลา
กล่าวว่า กรุงนั้นเวลานยังปรากฏแต่รากตักชงกอดด้วย
หิน รัฐบาลอินเดียเพิ่งขุดพบเมื่อเร็ว ๆ นี้ แต่ก่อนก็ไม่
มีใครรู้แน่ว่ากรุงตักกิสลาอยู่ที่ไหน”

นาย ข.ส. ตอบว่า “ก็ท่านพูดเวลานี้ ผม
ออกจากมหาวิทยาลัยมานานแล้ว จะลงรอยกันอย่างไร
ได้”

ข้าเกิดหน้าใจขึ้นมาทันที ถ้านายเขียว สุรา
นั้นท์ อายุ ๑,๕๐๐ ปีขึ้นไป จะว่าเคยอยู่มหาวิทยาลัย

ตักกสิลา ก็พอฟังได้ แต่นายแกกราว ๕๐ ปีเท่านั้น จะ
 หาวว่าตั้งใจชปดกเหลือเกินนัก ไม่นานกว่าแกจะเห็นเรา
 ไปถึงแกจะเชื่อคำอย่างทแกพูด นึกไปนึกมาเห็นจะต้อง
 ตกลงใจว่า มันสมองแกไม่ปกติเท่านั้น

ข้า “ถ้าอย่างนั้นก็ตามใจ เคยอยู่มหาวิทยาลัย
 ตักกสิลาเขียวหรือ มีน้ำหนักวุธสูง แล้วอย่างไร
 ต่อไป”

นาย ข.ส. “ท่านคงจะทราบอยู่แล้วว่า กรุง
 ตักกสิลา นั้น แม่เมอครั้งพระเจ้าอาเล็กซันเดอร์มหาราช
 เสด็จยাত্রาทัพเข้ามาก่อนคฤศตกาลหลายร้อยปี ก็เป็น
 กรุงจำเวญเสียแล้ว อาจทราบได้จากหนังสือหมผู้เขียน
 ไว้แต่สมัยนั้นว่า ตักกสิลาเป็นเมืองมั่งคั่งด้วยทรัพย์
 คับคั่งด้วยประชากร ฏร กอบด้วยศิลปศาสตร์วิชาการ
 เปรียบเหมือนอมรสถานสถิตแห่งวิศวนาท ฤาหนึ่ง
 เทพราชสุเรนทราธิบดี มีเควตฉัตรร่มเย็นเป็นสุขทุก
 ประการ”

นางนงฟังพูดคล่องก้น เป็นกลอนแทบจะเพลิน
 นึกว่าหมอนบาเป็นแน่ แต่ความรู้ทุกถ้วนนั้นเป็นความรู้
 จริงทั้งนั้น ยังตัดสินใจลงไปว่าอะไรไม่ถูก ข้าจึง
 บอกว่า “เล่าไปอีกซี”

นาย ข.ส. “ต่อมาพระเจ้าจันทรคุปตะมีอำนาจ
 ปราบศัตรูชาวต่างประเทศได้ ทรงตีพวกกรรเชียงมาตง
 ปกครองอยู่ในอินเดียขึ้นแตกกลับไป จนได้ตั้งกสิลาไว้ใน
 ในราชอาณาจักร ครั้นพระเจ้าจันทรคุปตะสิ้นพระชนม์
 แล้ว พระเจ้าพินทุसारเสวยราชย์ ชาวตั้งกสิลาตั้งแข็ง
 เมือง จนต้องโปรดให้พระเจ้าอโศกผู้เป็นพระยพราชยก
 ททัพไปตี แล้วตั้งให้อยู่ปกครองในกรุงนั้น พระเจ้าอโศก
 องค์คนภายหลังได้รับราชสมบัติเป็นมรดกต่อจากพระบิดา
 คือ พระเจ้าอโศกผู้ทรงฉายาว่าธรรมิกราชเป็นศาสนูป
 ถัมภ์สำคัญในตำนานพระพุทธศาสนาของเรา”

ข้าว่า “ถูกหละ เล่าไปอีก”

นาย ข.ส. “ท่านยอมทราบจากหนังสือชาตก

หลายเรื่อง มีอาทิตยเมธชาติ และปัญญาธาตุชาติ
 ว่าตักกสิลามหาวิทยาลัยนั้นรุ่งเรืองมาก พระโพธิสัตว์
 บางชาติได้เป็นศิษย์ บางชาติได้เป็นอาจารย์อยู่ในที่นั้น
 ต่อมาภายหลังพุทธกาลกรุงตักกสิลาเป็นแหล่งสำคัญใน
 การปฏิบัติแลคำสั่งสอนแห่งพระพุทธศาสนาส่วนพระเจ้า
 อโศก ธรรมมิกราช นั้นได้ ทรง รับพระ พุทธ ศาสนา เป็น
 ศาสนาของพระองค์ พระราชโอรสและธิดาก็ได้ทรงผนวช
 เป็นภิกษุและภิกษุณี แม้พระองค์เองก็ได้ทรงผนวช
 เหมือนกัน หนึ่งระหว่างพระชนม์นั้น ได้ทรงจัดทูต
 ไปเที่ยวเผยแผ่พระพุทธศาสนาในนานาประเทศ แม้พระ
 ราชโอรสองค์ที่ทรงผนวช ก็ได้เป็น หัวหน้า คณะทูตไปถึง
 ลังกาและเสด็จอยู่เป็นสังฆนายกอยู่ในเมืองนั้น เวลา
 นับพุทธศาสนิกชนในเมืองไทยและเมืองอื่น ๆ ได้จำนวน
 ถึง ๔๗๐ ล้าน หรือ ๑ ใน ๓ ของจำนวนมนุษย์ในโลก
 “กิจการแผ่พระพุทธศาสนานี้ พุทธศาสนิกชน

ย่อมเห็นถนัดว่าเป็น คุณูป การแก้ มนุษยโลกยิ่งกว่า กระ
ทำการอื่น ๆ”

ชานิกในใจว่า เจ้าคนนเห็นจะแนะนำให้ใช้
เงินหมื่นบาท ในการแผ่พระพุทธศาสนาตามกำลังเงินจะ
ทำได้ ดูกเขาเคียด ข้อสำคัญอยู่ในวิธีอันพึงกระทำ
ซึ่งยังหาได้กล่าวออกมาไม่ ถ้อยคำที่พูดแลความรู้ที่
แสดงนั้น พึงดูก็ไม่จำเป็นว่าจะพ้นเพื่อนจรต แต่ใครน
จึงประกาศตนว่า เป็นเปรียญมาจากมหาวิทยาลัยแห่ง
ตักกศิลา น่าสงสัยนัก

ข้าพูดว่า “มีความเห็นอย่างไรก็ว่าไป”

นาย ข.ส. “การแผ่ความรู้หรือความสั่งสอน
ก็ดี ความสำคัญอยู่ในข้อที่เลือกใช้ให้เหมาะ และอยู่
ในวิธีที่เอาถ้อยคำเหล่านั้นมาร้อยกรองกันเข้าให้ เกิดยง
เกลา เป็นต้นว่าถ้าจะสอนคนว่า ช่าง ๆ ตัดเตาร้าง
ช่างกินใบไม้ งัวกินหญ้า ม้ากินสลดไต เช่นนี้ ก็ไม่มี

ใครเข้าใจว่าสอนอะไร ผู้สอนเหมือนคนโง่ที่ตัดลำไม้ไผ่
ตายขยมาปักดิน รากจะงอกและจะแตกกอไปอย่างไร
ได้”

นาย ข.ส. กล่าวต่อไปว่า “ก็การเลือกถ้อย
คำที่เหมาะสมและร้อยกรองคำที่ไพเราะนั้น ใครเล่าจะดี
เหมือนกวี ถ้อยคำที่กวีกล่าวย่อมปรากฏไปนานแลไกล
อาจยกตัวอย่างให้เห็นง่าย ๆ

“โอมาร์ชัษยาม จินตะกวีเปอร์เซียได้ตาย
ไปแล้วนับได้ถึงเวลานี้ ๘๐๐ ปี เมื่อแกยังมีชีวิตแก่ได้
แต่งกลอนไว้เป็นใจความว่า เมื่อแกตายไปแล้วให้ชำระ
ศพด้วยเหล้า ถ้าจะมีการสวดให้สวดเพลงขึ้นมา เมื่อ
ถึงวันที่สุดแห่งโลกคือวันตัดสินบาปและบุญ และถ้าจะ
ต้องการตัวแกไซ้ ให้ไปขุดหาศพที่ใต้ร้านขายเหล้า
คำที่แกกล่าวนี้ ถ้ากล่าวเป็นร้อยแก้ว ท่านกับผมก็คง
ไม่ได้ยินใครจดจำมาบอกเล่า หรือเขียนไว้ให้อ่าน เรา
อาจไม่รู้จักชื่อแกเลยทีเดียว

“พื้นเวลาโอมาร์ชัษยามมาเกือบ ๕๐๐ ปี เขก
 สเบียร์ได้แต่งบทละครไว้หลายเรื่อง เรื่องแฮมเล็ต โรมิโอ
 แอนดจูเลียต ชัซาร์ เหลลาน ถ้าไม่ได้แต่งเป็นกลอนจะ
 ยังอยู่จนบ้านนหรือไม่ก็น่าสงสัย ถึงแม้จะยังอยู่ก็คงไม่
 เป็นหนังสือที่คนนับถือถึงเพียงนเป็นแน่.....”

ข้า “ข้าก่อน โอมาร์ชัษยามและเชกสเบียร์
 ติดต่อกับอโศกธรรมมิกราชตรงไหน”

นาย ข.ล. “ติดต่อกตรงนขอรับ พระเจ้า
 อโศกเป็นผู้จัดให้คำสอนของพระพุทธเจ้าแผ่กว้างออกไป
 โอมาร์ชัษยาม กับ เชกสเบียร์เป็นผู้ชำนาญเลือกถ้อยคำ
 มาร้อยกรอง คือเป็นกวีเลิศ ถ้าเอาความ ๒ ขอนมา
 รวมกัน ก็คือใช้กวีเป็นผู้แผ่พระศาสนา”

ข้า “นตกเป็นกวีจะมารับจ้างแต่งกลอนสอน
 พระพุทธศาสนาอย่างนนหรือ”

นาย ข.ส. “ห้ามได้ ผมไม่ได้เป็นกวี และ
การสอนพระศาสนาก็สอนไม่เป็น”

ข้า “ก็จะให้ทำอะไร”

นายเขียว สุรนนท์ ทำควมอดเหมื่อนจะ
ต้นความคิดอยู่เพียงนเอง แคนงเอนมอดลอบหวัอยู่สักรู
หนึ่งจึงพูดว่า “ผมก็ยังคงคิดไม่ตลอดไปวัง เวลาน
มาเจรจากับท่านนาน และใช้มันสมองตรีกตรองมากเข้า
ก็ออกจะปวดหัวเสียแล้ว”

ข้าถามว่า “ยานัดเอาไหม”

นาย ข.ส. รีบตอบทันทีว่า “อย่า ๆ ๆ ไม่
ต้องการขอรับ ไม่ต้องการ เมื่อเวลาผมป่วยไ้หมอ
ร้ายกาจมันเอายานัดนัดให้รำไป หมูนค้อยหายป่วยซนก็
ไม่ค้อยถูกนัด

คราวนี้ข้ารู้แน่ๆว่าอะไร จึงค่อย ๆ พุดลอบ
โยนเอาใจว่า “อย่างนั้นก็พกสังสนทนาไว้ที บ้านนาย

เขยวอยู่ที่ไหนละ กลับเสียทีเถอะ จะได้พักผ่อนให้หาย
เหนื่อย”

นาย ข.ส. “ขอรับ เห็นจะต้องลาท่านกลับ
เสียที วันอันจึงพูดกันใหม่ (นั่งคลำหัวอยู่ครู่หนึ่ง) อ้อ
รู้แล้ว ผมเห็นว่าตั้งโรงเรียนกวดชนกอนแหละดี แต่จะ
ต้องให้นักเรียนกวดเรียนธรรมะด้วย โรงเรียนนั้นเห็นจะ
ต้องตั้งทวด พระสงฆ์ต้องเรียนธรรมะอยู่แล้วเป็นนัก
เรียน ว่าจ้างกาลิทธะ โอมาร์ชัษยาม เซกสเบียร์
ซงจู และกวมชอเสียงอื่น ๆ มาเป็นครู พระสงฆ์เป็น
นักเรียน เมื่อออกเทศน์ต้องเทศน์ให้เป็นฉันท เช่นบอก
ศักราชเป็นสัททุก แล้วเปลี่ยนเป็นวสันตดิถี ตอน
กลางย้ายไปเป็นอินทวิเชียร ลงเฝ้าเป็นภุชงคปยาตร
เป็นต้น”

ข้า “ถูกแล้ว ความคิดดีมาก แต่ว่ากลับไป
บ้านเสียดีกว่า”

นาย ข.ส. “ขอรับ ผมลาที่ อ้อ ตอนยถาสัพพี
ว่าเป็นอุปชาติหรืออุปเป็นทวิเชยรก็ยังได้”

ข้า “ได้เป็นแน่ ผมจะตก วิกกลับกันเถอะ”

ขณะนั้นมชายหนุ่มคนหนึ่งเข้าประตูมา กิริยา
ท่าทางสุภาพ ข้าถามว่ามาทำไม ตอบว่ามารับน้ำเชยว
และขอโทษที่ปล่อยให้แกมาเที่ยวรุ่มย่ามได้

เมื่อสองคนนั้นเดินออกไป เสียงต่อว่ากันว่า
“น้ำไม่ถูกกักขังอยู่ในบ้านตามสบาย ก็อย่าเที่ยวอย่างน
ซี ถ้าชนไม่เชื่อนั้น ต้องกลับไปอยู่โรงพยาบาลฉันไม่
รู้ด้วยนา”

ครั้นนักกับหลานออกจากบ้านไปแล้ว ข้ารู้สึก
โล่งใจเสียนี้กระไร

ต่อนั้นมามีคนแสดงความคิดให้ฟังว่าไป โดย
มากหวังประโยชน์กับเอกชนคือตัวเอง หาใช้มนุษย์โลก
ไม่ ในที่สุดข้าเบื่อหนักเข้าเลยนึกหาทางเอาเอง และ

ได้จำหน่ายเงินไปหมดแล้ว แต่ข้าทำบุญไม่ต้องการเอา
 หน้า เพราะฉะนั้นเมื่อใครถามข้า ๆ ก็ไม่บอกว่าได้ใช้
 เงินไปทางใด ขอที่ข้าได้ใช้เงินไปหมดแล้วนี้ เจ้าจง
 ช่วยประกาศให้ทราบต่อ ๆ กันไปด้วย จะได้หมดความ
 คนกวนเสียที

วางหรั้า

